LA IMATGE DE L'ÀFRICA NEGRA
EN LA TELEVISIÓ

Centre d'Estudis Africans
Gustau Nerín i Lola López
(1999-2000)
Amb el Suport del Consell Audiovisual de Catalunya (CAC)

ÍNDEX

Introducció

Presentació

Visionat
- **Documentals**
- **Programes religiosos**
- **Publicitat**
- **Telesèries**
- **Pel□lícules**
- **Programes d'entreteniment**
- **Música**
- **Esports**
- **Teleinformatius**
- **Programes d'informació**

Documentals
- **La tria temàtica**
  - Fauna i societat
  - Àfrica, terra d'aventura
  - L'exotisme
  - Els problemes d'Àfrica i els problemes d'Occident
  - Afrooptimisme i afropessimisme
  - Un continent limitat
- **El tractament dels temes**
  - A la recerca de primitius i salvatges
  - El relativisme
  - El paternalisme
  - Una visió catastrofista
  - Al servei d'Occident
  - Protagonistes blancs i protagonistes negres
  - La prepotència occidental
  - Immigració: un tractament acurat
  - Entre la correcció i la barroeria
  - Qualitat discutible
- **Síntesi**

Programes religiosos
- **La tria temàtica**
- **El tractament dels temes**
  - El paternalisme
  - Al servei de l'Església
  - Discurs políticament correcte i pràctiques incorrectes
  - Una realitat inexplicable
- **Síntesi**

Publicitat

- **Velles imatges**
- **Nous conceptes**
- **Síntesi**

Telesèries

- **Ironside**
- **Brooklin Sud**
- **Diagnóstico asesinato**
- **A cor obert**
- **Viviendo con Mr. Cooper**
- **Stephen Urquell**
- **Star Treck**
- **Tarzán**
- **La casa de los líos**
- **Médico de familia**
- **El súper**
- **Síntesi**

Pel□lícules

- **Ace Ventura. Operació Àfrica**
- **Bwana**
- **Cobra Verde**
- **Congo**
- **Els gossos de la guerra**
- **Estallido**
- **Gorilas en la niebla**
- **La Reina de África**
- **Las minas del rey Salomón**
- **Muerte en el safari**
- **Perdidos en el tiempo**
- **Zona Peligrosa**

Programes d'entreteniment

- **Debats i entrevistes**
- **Programes infantils**
- **Programes culturals**
- **Diversos**

Música

Esports

Teleinformatius

- **Política internacional**
- **Immigració**
- **Cultura**
- **Solidaritat**
- **Esports**
- **El temps**
- **Síntesi**

Programes d'informació

Conclusions

INTRODUCCIÓ

Al nostre país, la tradició africanista és escassa, i per això el continent africà sovint ha ocupat un lloc marginal en els mitjans audiovisuals. A més, durant molt temps la imatge de l'Àfrica Negra que s'oferia en les televisions era força estereotipada, doncs responia a determinats interessos colonials i a la manca d'informació de qualitat[1]. Al poc interès que despertava el continent africà, se li sumava l'escassetat de relacions directes entre Catalunya i els països negroafricans.

Així doncs, les televisions van contribuir decisivament a la transmissió de tòpics i prejudicis sobre aquest continent. Les ONGD[2], les associacions d'immigrants i els científics socials, havien fet constar sovint la necessitat de modificar la imatge que la petita pantalla oferia d'Àfrica[3] per evitar que es seguissin consolidant determinats prejudicis.

Però en els darrers temps, la situació té tendència a canviar: en el món del periodisme s'ha incrementat la preocupació per evitar la difusió de tòpics racistes i d'imatges estereotipades. Des de fa alguns anys, en àmbits diversos, s'han posat en marxa iniciatives en aquest sentit: seminaris i debats sobre la multiculturalitat, aparició de programació audiovisual de caire antirracista, participació de la societat civil en accions de solidaritat...

El Centre d'Estudis Africans (CEA) i el Consell de l'Audiovisual de Catalunya (CAC) van considerar la necessitat de realitzar un estudi per tal de verificar si, en l'actualitat, les televisions que es veuen a Catalunya contribueixen a difondre tòpics de tipus racista (encara que sigui de forma inconscient)[4]. Per això s'ha considerat bàsic analitzar la imatge que s'ofereix d'Àfrica en la programació televisiva, doncs la visió que s'ofereix de la zona d'origen dels africans condiciona la percepció que es té d'aquests.

És el moment d'avaluar l'efectivitat de la preocupació antirracista en la programació televisiva. Cal valorar quin tipus d'espais són els que han evolucionat més positivament i quins, pel contrari encara no han aconseguit consolidar una línia adequada respecte a aquest tema. A més, s'hauria d'esbrinar si en els darrers anys s'han creat nous estereotips que han vingut a substituir els anteriors.

Només a partir d'un coneixement exhaustiu de quin és el tractament que rep en l'actualitat el continent africà en la programació televisiva, es poden elaborar estratègies adequades per a millorar la programació de les televisions de casa nostra i convertir-les en un instrument útil per a divulgar la realitat africana i per a combatre el racisme i l'etnocentrisme.

---

[1] A d'altres països, com França, gaudien d'informació molt més completa, doncs tenien major tradició colonial a l'Àfrica Negra.

[2] Organitzacions no governamentals per al desenvolupament.

[3] Al llarg d'aquest estudi, s'utilitzarà sistemàticament el concepte Àfrica com sinònim d'Àfrica Negra. En realitzar-se paral·lelament un estudi dedicat exclusivament al Magrib, s'ha considerat oportú simplificar la terminologia, ja que el risc de confusió és mínim.

[4] Aquest estudi s'inclou dins el marc del projecte d'anàlisi "La imatge de les minories a les televisions", promogut pel Consell de l'Audiovisual de Catalunya.

PRESENTACIÓ

Tot i que l'Àfrica Negra segueixi ocupant un lloc marginal a la programació televisiva catalana, s'observa un creixent interès per incrementar la seva presència i per fer-ho de forma més correcte i menys estereotipada. Cal aprofitar l'augment de la preocupació del conjunt de la societat pel continent africà per a transmetre imatges més correctes i bandejar vells tòpics. El nostre estudi pretén ser una petita aportació en aquesta línia.

La preocupació per la població africana resident a Catalunya ha estat una de les claus d'aquest estudi, però s'ha considerat que no es podia analitzar la imatge dels immigrants a la televisió sense tenir en compte la visió que s'ofereix del seu país d'origen. Determinades presentacions estereotipades del continent poden generar certs tipus de prejudicis. En aquest cas, la realització d'un estudi paral·lel sobre el Magrib[5], ha permès limitar la feina a la representació de l'Àfrica Negra (ja que l'Àfrica del Nord, en l'imaginari europeu, ocupa una altra posició).

Un dels interessos centrals d'aquest estudi era valorar l'evolució de la imatge de l'africà. Tot i que en els darrers temps a Europa s'ha incrementat l'interès per l'Àfrica, aquest discurs no sempre està caracteritzat per la correcció. El missatge políticament correcte també pot contribuir a l'aparició de nous estereotips "positius"[6]. Així doncs, s'ha posat un cert èmfasi en la recerca de noves imatges estereotipades que es contraposin o complementin els tòpics clàssics referents al continent africà.

La mostra bàsica l'han constituït tots els programes amb referències a l'Àfrica Negra emesos durant la quarta setmana de setembre del 1998. Malgrat tot, s'ha considerat necessari ampliar-la amb determinats programes, emesos durant l'any 1998, centrats en l'Àfrica Negra. Aquesta ampliació ha estat essencial en casos en que la mostra bàsica era escassa o inexistent (per exemple, en el cas els programes musicals o dels documentals). Excepcionalment, en alguns casos s'han inclòs en la mostra programes amb referències a afroamericans, doncs en l'imaginari català no hi ha una clara divisió entre negres africans i negres americans, per la qual cosa el visionat d'un espai sobre afroamericans afecta també a la imatge que es té dels africans. No s'ha inclòs en la mostra, per manca de mitjans, la programació de les televisions locals i per satèl·lit, tot i que cada cop tenen més audiència al nostre país.

L'estudi s'ha realitzat en base a una mostra definitiva de 132 hores de programació, en la seva totalitat emesa per les set cadenes d'abast català o estatal (TV3, el Canal 33, TVE-1, La 2, Antena 3, Tele 5 i el Canal +). Per tant, el visionat no ha estat suficient com per a realitzar una mostra representativa (doncs hauria calgut veure un major nombre d'hores i seleccionar-les de forma més aleatòria). Per això, no s'ha volgut fer una valoració global de les diferents cadenes en funció de la imatge que ofereixen d'Àfrica. Malgrat tot, l'interès central de l'anàlisi no era establir el grau de correcció de la programació televisiva, sinó tan sols detectar la presència de visions estereotipades del continent africà.

---

[5] També inclòs dins el marc del projecte d'anàlisi "La imatge de les minories a les televisions", promogut pel Consell de l'Audiovisual de Catalunya.

[6] Òbviament, cap estereotip no pot ser "positiu": si ho fos, no seria estereotip.

En ser molt diferent el tractament que rep el continent en funció del tipus de programació, l'informe s'ha articulat en base a l'estudi sectorial de cada mena de programes. Ens hem vist obligats a adaptar el mètode d'anàlisi per a cada apartat, doncs cada tipus de programació presenta problemàtiques específiques. En general, s'ha preferit estudiar els diferents espais classificant els materials segons els estereotips que incorporen (d'aquesta forma, es posa de manifest la continuïtat que tenen, en el nostre imaginari, programes aparentment molt diferents). Però alguns materials (com els programes d'entreteniment i les pel□lícules) eren molt diversos, i s'han hagut d'analitzar de forma individualitzada, tot i que s'exposen les línies ideològiques més recurrents als corresponents apartats de síntesi.

Encara que l'esquema d'anàlisi variï d'un tipus de programació a l'altre, en tots els casos s'articula al voltant de la detecció d'imatges estereotipades. És així, doncs, que s'han pogut elaborar unes conclusions comunes, que són extensibles al conjunt de la programació. A través de la detecció d'un cert nombre de problemes vinculats a la representació del continent africà, s'han pogut així mateix redactar una sèrie de propostes destinades a tractar d'una forma més correcta la imatge de l'Àfrica Negra a la programació televisiva.

En darrer lloc, volem agrair al Consell Audiovisual de Catalunya i al seu equip de treball la seva col□laboració en aquest estudi. A més, volem fer extensius els agraïments a les cadenes de televisió, que han cedit gentilment alguns materials per a la realització d'aquest anàlisi.

VISIONAT

S'han visionat un total de 132 hores 25 minuts de programació televisiva, distribuïdes tal i com figura a continuació:

DOCUMENTALS

El visionat de documentals ha ocupat un total de 32 hores i 20 minuts. S'han analitzat tots els documentals referents a l'Àfrica Negra emesos durant la quarta setmana de setembre del 1998 en les set cadenes que es veuen a tot Catalunya (TV3, Canal 33, TVE-1, La 2, Tele 5, Antena 3 i el Canal +). Però a més, s'han estudiat nombrosos documentals que han estat gentilment oferts per aquestes set emissores.

Àfrica continent adormit (60 minuts)[7]
TV3[8]
17 d'octubre de 1998[9]
60 minuts[10]

Alerta 112
Antena 3
23 de setembre de 1998
30 minuts

Bobo-Dioulasso. Visions d'Europa (Música per a camaleons)
Canal 33
s.d.
30 minuts

Bosquimanos (Otros pueblos)
TVE-1
s.d.
60 minuts

Creciendo entre elefantes
Canal +
s.d.
60 minuts

Diario de Kisangani. La huida (La noche temática)
La 2
2 d'octubre de 1998
45 minuts

Dones en venda (60 minuts)
TV3
23 de juliol de 1998
60 minuts

El cronòmetre
Canal 33
11 de desembre de 1998
45 minuts

---

7 Nom del programa.
8 Cadena que el va emetre.
9 Data d'emissió. En alguns casos, no es disposa de la data exacta d'emissió, per la qual cosa es menciona el dia en que la cadena va subministrar la corresponent cinta al C.A.C.
10 Durada (aproximada) del conjunt del programa.

El dinosaure de les profunditats (Operació Okavango)
Canal 33
s.d.
60 minuts

El preu de la veritat (30 minuts)
TV3
7 de juny de 1998
30 minuts

El radical echa raices. Movimiento cinturon verde en Kenia (La noche temática)
La 2
27 de febrer de 1998
30 minuts

El Zambezi, el riu salvatge d'Àfrica
Canal 33
17 de febrer de 1998
15 minuts

Els ogoni
Canal 33
13 d'octubre de 1998
30 minuts

Espejo público:
El color de tu piel
Inmigrantes, "ciudadanos de 2ª categoría"
Neonazis. Buscando víctimas
Antena 3
21 de setembre de 1998
Total: 45 minuts

Goril.la urbà
Canal 33
25 de setembre de 1998
50 minuts

Gran angular
TVE-1
24 d'abril de 1998
45 minuts

Gran Angular (Inmigrantes)
TVE 1
9 de maig de 1998
30 minuts

La doble vida de la senyora Ermelinda
Canal 33
12 de desembre de 1998
60 minuts

La historia del agua (primer episodi)
La 2
21 de setembre de 1998
60 minuts

Leopardos furtivos en la noche
Canal +
s.d.
60 minuts

L'oblit del passat
TV3
19 de març de 1999
60 minuts

Los ciudadanos al poder (La noche temática)
La 2
27 de febrer de 1998
45 minuts

Los himba (cap. 1)
TVE-1
17 de febrer de 1999
30 minuts

Los himba (cap. 2)
TVE-1
17 de febrer de 1999
30 minuts

Los himba (cap. 3)
TVE-1
17 de febrer de 1999
30 minuts

Maasais (Otros pueblos)
TVE-1
s.d.
60 minuts

Madagascar II (Otros pueblos)
TVE 1
s.d.
60 minuts

Maison Rouge (30 minuts)
TV3
23 de setembre de 1998
30 minuts

Malalties infeccioses (Mès enllà del 2000)
Canal 33
25 de setembre de 1998
30 minuts

Malí, el dret a la igualtat (Les coses com són)
TV3
14 de setembre de 1998
60 minuts

Mandela (La noche temática)
La 2
28 de juliol de 1998
135 minuts

Maremi: el regal ancestral (Planeta Terra)
Canal 33
28 de gener de 1999
30 minuts

Mauritania. Los pescadores del desierto (Otros pueblos)
TVE 1
s.d.
60 minuts

Microinvasores letales
Canal +
21 de setembre de 1998
60 minuts

Moçambic, el dret a la salut (Les coses com són)
TV3
21 de setembre de 1999
60 minuts

Namibia (Otros pueblos)
TVE-1
s.d.
60 minuts

Obres de la terra
Canal 33
21 de setembre de 1998
15 minuts

Paraules des de l'exili. Wole Soyinka (Música per a camaleons)
Canal 33
11 de juny de 1998
30 minuts

Sami Naïr. La inmigració en Europa (Musica per a camaleons)
Canal 33
14 de desembre de 1998
45 minuts

Una república enloquecida. Rwanda 1894-1994 (La noche temática)
La 2
2 de octubre de 1998
75 minuts

Via enllà: Sudàfrica (Planeta Terra)
Canal 33
21 de gener de 1999
30 minuts

PROGRAMES RELIGIOSOS

S'han analitzat tots els programes religiosos referents a temàtica africana emesos per les set cadenes[11] durant la quarta setmana de setembre del 1998. A més, s'han visionat altres programes que han estat facilitats per TVE. En total, el visionat de programes religiosos ha ocupat un total de 3 hores.

[11] Antena 3, el Canal 33, Canal +, La 2, Tele 5, TV3 i TVE-1.

Cadena perpetua (Pueblo de Dios)
La 2
17 de febrer de 1999
30 minuts

Cruce de caminos (Pueblo de Dios)
La 2
21 de setembre de 1998
30 minuts

El desafío africano (Pueblo de Dios)
La 2
17 de febrer de 1999
30 minuts

El éxodo africano (Pueblo de Dios)
La 2
17 de febrer de 1999
30 minuts

Fiesta senoufa (Pueblo de Dios)
La 2
17 de febrer de 1999
30 minuts

Memorias de África (Pueblo de Dios)
La 2
17 de febrer de 1999
30 minuts

PUBLICITAT

La mostra del visionat de publicitat correspon a la quarta setmana de setembre de 1998, però pel seu volum no s'ha fet un anàlisi detallat de tots els anuncis en que sortien elements relatiu a l'Àfrica Negra i als africans. Malgrat tot, s'ha triat una mostra prou àmplia (en la que també s'han inclòs on figuren personatges afroamericans). Les dades relatives a la data i a la cadena es refereixen a una de les seves emissions durant aquest període, però no necessàriament a la primera. En molts casos els mateixos anuncis es repeteixen diverses vegades per canals diferents. Aproximadament, s'ha visionat un total de 5 hores d'anuncis diversos.

Aigua de Viladrau
TV3
1 d'octubre de 1998

Art màgic (col□lecció literària d'Orbis)
Tele 5
19 de setembre de 1998

Audi A 4
TV3
1 d'octubre de 1998

Baila conmigo (disc)
Tele 5
20 de setembre de 1998

Carlos Arguiñano (programa de cuina)
Tele 5
16 de juliol de 1998

Club Disney
Tele 5
20 de setembre de 1998

Coca-Cola light
Tele 5
16 de juliol de 1998

Colacao
TV3
1 d'octubre de 1998

Comité Nacional Español para los Derechos Humanos
Tele 5
16 de juliol de 1998

Disney Magic English (mètode d'anglès d'editorial Planeta)
Tele 5
24 de setembre de 1998

EA Sports (jocs d'ordinador)
Tele 5
16 de juliol de 1998

Evax (salva slip)
Tele 5
20 de setembre de 1998

Intermón
Tele 5
16 de juliol de 1998

Jerry Maguire (pel□lícula)
Canal +
20 de setembre de 1998

La manigua (disc)
Antena 3
20 de setembre de 1998

Les coses com són (programa televisiu)
TV3
21 de setembre de 1998

Lightouse family (disc)
Antena 3
20 de setembre de 1998

Lo mejor de Bob Marley (disc)
Antena 3
20 de setembre de 1998

Malibú (rom amb coco)
TV3
1 d'octubre de 1998

Mega ratón parlanchín (joc d'ordinador)
Tele 5
20 de setembre de 1998

Mi casa (revista)
Tele 5
20 de setembre de 1998

Mosto (beguda)
Tele 5
20 de setembre de 1998

NBA Light Sports
Tele 5
16 de juliol de 1998

Pali-crock de la Vaca que Ríe (llaminadura)
Tele 5
19 de setembre de 1998

Pepsi / Metges Sense Fronteres
Tele 5
16 de juliol de 1998

Prima (revista femenina)
Antena 3
20 de setembre de 1998

Puzzle G Tron Mad Mix (disc)
Tele 5
16 de juliol de 1998

Renault
Tele 5
16 de juliol de 1998

Renault Scénic
Antena 3
23 de setembre de 1998

Sardana (programa televisiu)
Canal 33
6 de gener de 1999

Seven (motxilles per joves) & El Corte Inglés
Tele 5
16 de juliol de 1998

Sonimac (fira de mostres)
TV3
1 d'octubre de 1998

Swatch (rellotges)
Antena 3
20 de setembre de 1998

Telefónica
Tele 5
16 de juliol de 1998

Tesoro Público
Antena 3
20 de setembre de 1998

The best of black & rap (disc)
Antena 3
20 de setembre de 1998

The boyz (grup musical)
Tele 5
20 de setembre de 1998

Timotei (xampú)
Tele 5
16 de juliol de 1998

Tuareg (novel□la)
Tele 5
16 de juliol de 1998

TELESÈRIES

S'han visionat tots els episodis de telesèries amb elements referents a la realitat africana que es van emetre per les set cadenes de televisió[12] durant la quarta setmana de setembre del 1998. També s'han analitzat d'altres episodis amb personatges negres que han estat gentilment oferts per Antena 3. A més, s'han estudiat alguns programes amb personatges afroamericans (siguin de producció local o estrangera). En total, s'han visionat 12 hores de programació de telesèries.

A cor obert
Canal 33
21 de setembre de 1998
45 minuts

Brooklin Sud (telesèrie)
TV3
1 d'octubre de 1998
45 minuts

Diagnóstico asesinato
Tele 5
27 de desembre de 1998
60 minuts

El súper
Tele 5
22 de setembre de 1998
30 minuts

Ironside
TV3
22 de setembre de 1998
30 minuts

[12] Antena 3, el Canal 33, Canal +, La 2, Tele 5, TV3 i TVE-1.

La casa de los líos
Antena 3
20 de setembre de 1998, i 3 altres episodis s.d.
45 per 4 = 180 minuts

Médico de familia
Tele 5
1 de desembre de 1998
45 minuts

Star Treck. La última generació
TV3
2 d'octubre de 1998 i 3 d'octubre de 1998
2 per 30 minuts = 60 minuts

Stephen Urquell
Antena 3
s.d.
30 minuts

Tarzán
Tele 5
19 de setembre de 1998 (2 episodis) i 20 de setembre de 1998 (2 episodis)
4 per 30 minuts = 120 minuts

The Simpsons
Antena 3
3 d'octubre de 1998
30 minuts

Viviendo con Mr. Cooper
La 2
s.d.
45 minuts

PEL·LÍCULES

S'han seleccionat com mostra les pel·lícules de temàtica africana projectades durant la quarta setmana de setembre del 1998. Malgrat tot, com s'ha valorat el gran impacte que tenen les pel·lícules entre el públic català, s'ha ampliat la mostra amb diferents films de temàtica africana projectats per les diferents cadenes durant l'any 1998. En total, s'han visionat 21 hores i 45 minuts de pel·lícules.

Ace Ventura. Operació Àfrica
TV3
105 minuts

Bwana
90 minuts

Cobra Verde
111 minuts

Congo
104 minuts

Els gossos de la guerra
TV3
90 minuts

Estallido
127 minuts

Gorilas en la niebla
130 minuts

La Reina de África
105 minuts

Las minas del rey Salomón
105 minuts

Muerte en el safari
90 minuts

Perdidos en el tiempo
Tele 5
16 de desembre de 1998
150 minuts

Zona Peligrosa
Tele 5
100 minuts

PROGRAMES D'ENTRETENIMENT

S'han integrat en aquest apartat aquells programes destinats a fer passar agradablement el temps[13]. La mostra està constituïda per tots els programes d'entreteniment amb referències a l'Àfrica emesos per les set cadenes d'abast català o estatal[14] durant la quarta setmana de setembre del 1998. A més, s'hi han inclòs altres programes d'entreteniment dedicats a l'Àfrica o al fenomen de la immigració. S'han visionat un total de 13 hores i 35 minuts de programació d'entreteniment.

Avisa'ns quan arribi el 2000
Canal 33
s.d.
10 minuts

Barri Sèsam (infantil)
La 2
21 de setembre de 1998
30 minuts

Bon dia, Catalunya
TV3
12 de febrer de 1998
30 minuts

Bon dia, Catalunya
TV3
25 de setembre de 1998
30 minuts

[13] En els que s'hi poden incloure des de programes culturals o infantils fins a programes mixtes en que hi caben entrevistes, humor o actuacions musicals.
[14] Antena 3, el Canal 33, Canal +, La 2, Tele 5, TV3 i TVE-1.

Bon dia, Catalunya
TV3
10 de febrer de 1998
30 minuts

De + a + (Concurs)
TV3
22 de setembre de 1998
30 minuts

De + a + (Concurs)
TV3
25 de novembre de 1998
30 minuts

Día a día
Tele 5
24 de setembre de 1998
75 minuts

Domini Públic
TV3
5 de març de 1998
135 minuts

El programa de Ana
Tele 5
s.d.
45 minuts

El racisme nostre de cada dia (Seqüències)
TVE
s.d.
45 minuts

En directe Mari Pau
TV3
21 de setembre de 1998
150 minuts

Los desayunos de TV
TVE1
21 de setembre de 1998
60 minuts

Mil□lenium. Les ONGs, solidaritat o caritat?
Canal 33
18 d'abril de 1998
105 minuts

Obre una porta als drets humans (infantil)
TV3
s.d.
5 minuts

Uel.lé (Club Super 3)
TV3 - Canal 33
s.d.
5 minuts

MÚSICA

No és gaire freqüent la presència de música africana en la programació musical televisiva (tot i que es sol oferir molta música afroamericana). En la quarta setmana de setembre (triada com mostra de tot l'estudi) no es va programar cap espai musical amb presència d'africans. Malgrat tot, es va visionar un programa de 1 hora i 45 minuts que havia estat gentilment ofert pel Canal 33.

The African Prom (Nit Clàssica)
Canal 33
6 de gener de l998
105 minuts.

ESPORTS

S'han analitzat tots aquells programes esportius que feien referència a l'Àfrica Subsahariana emesos durant la quarta setmana de setembre del 1998 per les set cadenes[15]. A més, s'han visionat també un resum del *rally* París-Dakar i un altre del partit España-Nigèria al Mundial de Futbol, perquè s'ha tingut en compte que van ser els dos fenòmens esportius amb participació africana que van tenir més repercussió social al nostre país durant l'any 1998. En total s'han visionat 1 hora i 30 minuts de programació esportiva.

España-Nigèria (resum del partit de futbol del Mundial)
La 2
s.d.
15 minuts

París-Granada-Dakar (resum del *rally*)
La 2
10 de desembre de 1998
15 minuts

Tot l'esport
Canal 33
23 de setembre de 1998
15 minuts

Transworld Sports
Canal +
20 de setembre de 1998
45 minuts

TELEINFORMATIUS

La mostra de la programació analitzada està constituïda pels noticiaris en que apareixien notícies relacionades amb Àfrica o amb la realitat africana emesos per les set cadenes de televisió[16] durant la quarta setmana de setembre del 1998. En total, s'han visionat un total de 38 hores i 15 minuts de teleinformatius

Antena 3.
Antena 3 Noticias
21 al 27 de setembre de 1998
180 minuts

---

15 Antena 3, el Canal 33, Canal +, La 2, Tele 5, TV3 i TVE-1.
16 Antena 3, el Canal 33, Canal +, La 2, Tele 5, TV3 i TVE-1.

Canal 33
Notícies 33
21 al 27 de setembre de 1998
40 minuts

Canal +
Canal + Redacción
21 al 27 de setembre de 1998
105 minuts

La 2
Noticias / Informatiu vespre
21 al 27 de setembre de 1998
140 minuts

Tele 5
Informativos Telecinco
21 al 27 de setembre de 1998
465 minuts

TV3
Telenotícies primera hora / Telenotícies matí / Telenotícies migdia / Telenotícies Catalunya / Telenotícies vespre / Telenotícies cap de setmana
21 al 27 de setembre de 1998
835 minuts

TVE- 1
Telediario matinal / Telediario 2 / L'informatiu migdia
21 al 27 de setembre de 1998
565 minuts

INFORMACIÓ

En l'apartat d'informació s'han inclòs els programes que, tot i estar basats en notícies d'actualitat, els donen un tractament més profund i extens que els teleinformatius. La mostra l'han integrat tots els programes d'informació emesos durant la quarta setmana de setembre del 1998 per les set cadenes d'abast català o estatal[17]. A més, s'hi han afegit alguns programes dedicats al continent africà o a la immigració que han estat gentilment cedits per les cadenes de televisió. En total s'han visionat 2 hores i 45 minuts de programes d'informació.

Así son las cosas
TVE1
21 de setembre de 1998
60 minuts

En el corazón de África (Informe Semanal)
TVE1
s.d.
15 minuts

Informatiu Cinema
Canal 33
25 de setembre de 1998
30 minuts

[17] Antena 3, el Canal 33, Canal +, La 2, Tele 5, TV3 i TVE-1.

La guerra del hambre (Informe Semanal)
TVE1
s.d.
15 minuts

Magacine
Canal +
20 de setembre de 1998
30 minuts

Magacine
Canal +
21 de setembre de 1998
15 minuts

DOCUMENTALS

Els documentals televisius tenen una importància decisiva en la creació de la imatge d'un territori. En primer lloc, en presentar-se com integrats en un gènere de no-ficció, gaudeixen d'un elevat nivell de credibilitat. Allò que surt en un documental és exposat amb pretensions d'objectivitat i el públic ho percep com una imatge "real", front les imatges "irreals" de pel·lícules i telesèries. A més, a diferència dels teleinformatius, els documentals poden mostrar la realitat de forma més completa i coherent, en no estar sotmesos a les restriccions de temps que s'imposen als informatius diaris. En el cas del continent africà la funció pedagògica del documental és encara major, doncs el telespectador rep poques informacions d'aquest continent a través d'altres mitjans, per la qual cosa la visió oferta pels documentals no pot ser tan contrastada.

La capacitat dels documentals per a generar o desarticular estereotips ha estat reconeguda per les institucions. Alguns dels documentals visionats han rebut un fort suport oficial, que ha fet possible la seva realització. En aquest sentit, caldrà tenir en compte fins a quin punt els documentals acompleixen aquesta funció de pedagogia social que se'ls suposa. En realitat, sovint se'ls condemna a franges horàries de poca audiència, reservant-se les que atreuen major nombre d'espectadors per a pel·lícules i programes d'entreteniment.

LA TRIA TEMÀTICA

L'elecció d'un determinat tema per a un reportatge no és una acció intrascendent. L'espectador televisiu es crearà una imatge determinada del continent africà en funció d'aquelles parcel·les de la realitat africana que apareguin a les pantalles del seu receptor. Malgrat tot, la selecció és inevitable, doncs en un sol reportatge no es pot presentar la complexa realitat d'un continent.

Hi ha reportatges que intenten combatre la imatge negativa que es sol tenir del continent africà, n'hi ha d'altres que es proposen mobilitzar als espectadors en determinats moviments de solidaritat, alguns es limiten a reproduir els estereotips més clàssics sobre els africans... El sol fet de triar una òptica o una altra ja facilita que el telespectador es formi una determinada idea del continent.

Fauna i societat

Un dels elements més característics dels documentals sobre l'Àfrica és l'abundància d'emissions en que, tot i presentar-se el continent africà, ni tan sols es mencionen les societats africanes. Cada any es programen desenes de documentals sobre la fauna, la flora i el medi ambient d'aquest continent. L'allau de programes sobre l'ecologia africana no és compensat per l'emissió de documentals sobre les poblacions del territori. El continent africà, en els documentals, pateix un procés de deshumanització: en allò que es posa més èmfasi no és en els habitants del continent, sinó en les seves espècies animals. Àfrica es mostra com el continent "natural" per excel·lència, front Europa i l'Amèrica del Nord, que es consideren els continents "humanitzats". La presentació "natural" del territori esdevé una presentació estàtica (ahistòrica), en la que no hi té cabuda l'evolució social, i en la que les societats africanes molesten, perquè trenquen la "naturalitat" del paisatge en humanitzar-lo. Tan sols unes poques ètnies de caçadors-recolectors poden ser acceptades des d'aquesta òptica, doncs alteren mínimament el medi natural.

La programació d'una gran quantitat de documentals sobre el medi ambient africà ajuda a crear en l'espectador europeu la idea que el continent africà és una mena de gran reserva natural a la disposició de tots els humans (en molts casos els documentals, fins i tot els etnogràfics, són rodats a parcs naturals). Per tant, fomenten un discurs preservacionista, en el que els interessos dels habitants de la zona tenen un paper secundari respecte al que es considera prioritari: salvar les espècies animals. A *Creciendo entre elefantes*, es presenta com modèlica una espectacular operació d'esterilització d'elefants, en la que hi participen desenes de persones, amb material abundant: jeeps, helicòpters, investigació en anticonceptius... L'atenció dedicada a aquests animals contrasta amb imatges d'altres documentals sobre els pocs recursos amb que compten les poblacions africanes.

Alguns documentals no dubten en presentar els africans com destructors del medi ambient del seu continent. I com es dóna prioritat al medi ambient sobre els humans, els africans són estigmatitzats. A *Goril·la urbà* es planteja que els congolenys maltracten els seus animals, en tant que els biòlegs europeus els protegeixen en capturar-los per tancar-los en un zoològic. A *Creciendo entre elefantes* es filmen els cadàvers d'uns elefants, amb la biòloga protagonista plorant per la seva mort. En canvi, es cita que l'exèrcit ha matat a cinquanta persones per practicar la caça furtiva de paquiderms, sense que aquesta menció pretengui despertar cap emoció en l'espectador (òbviament, el tractament que es dóna als pagesos que protesten per la presència d'óssos al Pirineu sol ser molt diferent al que es dóna als africans que maten goril□les o elefants). A *El Zambezi, riu salvatge d'Àfrica* es menciona la problemàtica de l'evacuació de la fauna local en construir-se la presa de Karibà, per **posteriorment** citar que algunes poblacions d'ètnia batonga també van haver de ser evacuades.

Normalment no es fa referència a que determinats medis (com la sabana) són el resultat d'un procés mil□lenari d'humanització del paisatge i no una realització de la natura que es veu en perill per l'acció de l'home. Tampoc es menciona que Àfrica té una fauna més rica que Europa perquè els europeus van experimentar un fort creixement industrial a costa d'agressions al medi ambient (no només a Europa, sinó també a les colònies), i que en realitat les societats africanes del passat van mantenir una menor pressió sobre els recursos. Tot i que es sol presentar els europeus com proteccionistes i els africans com poc respectuosos amb l'entorn, al llarg de la història la tendència sembla més aviat haver estat la contrària.

Malgrat tot, alguns programes presenten amb sensibilitat social la problemàtica de la conservació de la natura. A *Maasais* es denuncia la subordinació dels pobles africans a les polítiques preservacionistes d'alguns governs, i ens mostra com els maasais són expulsats de les zones on sempre han viscut perquè han estat declarades parc natural. Un altre tractament seriós del tema el podem trobar en la segona part del reportatge *Creciendo entre elefantes*, on es plantegen els problemes generats per la presència de paquiderms en zones poblades. Tot i que aquest documental es centra inicialment en la vida dels elefants (sense ni tan sols presentar imatges humanes), posteriorment presenta l'impacte d'aquests animals sobre els poblats de la zona: destrosses als conreus, morts de vianants... El reportatge, finalment, dóna una visió molt equilibrada del conflicte entre homes i paquiderms.

Una altra forma de presentar la fauna del continent africà sense contraposar-la a les societats locals, la trobem a *Leopardos furtivos en la noche*. Aquí, a més d'un anàlisi dels costums d'aquests animals, se'ns intenta oferir la imatge que d'ells en tenen les poblacions de la zona. Els realitzadors mostren una gran preocupació per les lògiques culturals d'aquestes comunitats: el reportatge s'inicia amb unes veus amb llengua africana, i bona part de la música és d'origen africà. El documental descriu els vincles

entre les societats de la zona i els lleopards, no només en la seva relació real (l'home com depredador del lleopard i viceversa), sinó que també analitza l'animal com construcció cultural de les societats que l'envolten. Així, es parla de la tradició totèmica dels boximans i de la suposada capacitat d'alguns homes per esdevenir animals i d'alguns lleopards per humanitzar-se. El documental descriu fenòmens com el de les societats dels homes-lleopard, en que aquest animal és apropiat per les societats del seu entorn (amb la qual cosa esdevé quelcom més que un ésser biològic: arriba a ser una construcció cultural). En aquest sentit, aquest és un model de com es pot fer un documental sobre fauna africana sense deshumanitzar el continent.

Al reportatge sobre *Els ogoni*, es tenia com objectiu principal l'estudi de l'impacte de les indústries petrolieres sobre l'entorn, però es presentava de forma clara quin efecte tenen aquestes indústries sobre la societat ogoni. El tractament era molt respectuós cap a les opinions dels ogoni. Cal dir, malgrat tot, que en aquest cas no hi havia contradicció entre la visió dels ogoni (crítica amb la Shell) i la defensa de l'entorn que feien els realitzadors (que comptaven amb el suport de Greenpeace). En aquest documental, si bé es recolzava la lluita dels ogoni, es criticava al govern nigerià per la seva manca de sensibilitat ecològica.

Àfrica: terra d'aventura

En molts casos, els documentals no fan sinó reproduir els estereotips occidentals més clàssics. Una d'aquestes visions estereotipades presenta l'Àfrica com el continent de l'aventura, en el que els europeus poden projectar tots els seus fantasmes. En aquest sentit, allò que importa realment del continent no és tant les seves societats o el seu medi ambient, sinó la possibilitat de que un blanc pugui experimentar allà sensacions que no pot experimentar en el seu país d'origen. Els africans, doncs, es presenten com individus subordinats a la dinàmica dels blancs que viatgen al seu país.

En aquest sentit, els títols contribueixen a formar aquesta idea: n'és un exemple clar el documental *El Zambezi, riu salvatge d'Àfrica*. El suposat "salvatgisme" del riu és un element clau per a reforçar una imatge aventurera que faci atraient el continent al telespectador còmodament instal·lat a casa seva. En aquest cas, es obvi que el considerar salvatge un continent o alguns dels seus elements naturals és reproduir un vell model en que allò classificat com veritablement salvatge eren les societats africanes.

Per a que aquesta imatge aventurera sigui creïble, és necessari presentar l'Àfrica com un continent hostil (sobretot, com un continent hostil als blancs). És l'única manera de remarcar el valor de l'experiència dels aventurers. En aquest sentit, a *Operació Okavango* es parlava de l'altiplà etíop com les "misteriosas montañas" (unes muntanyes poblades des de fa mil·lenis).

Podem veure fins a quin punt els reportatges sobre Àfrica segueixen models dignes de Juli Verne a *Operació Okavango*. Es tracta d'una sèrie de documentals en que es segueix l'evolució d'una *expedició* (concepte de regust colonial) a l'Àfrica Negra. *Operació Okavango* té certes pretensions científiques, i mostra a l'espectador, de forma eclèctica, temes d'etnografia, de geologia, de biologia, però en realitat cap dels temes que es presenten són innovadors, sinó que han estat abastament estudiats. Allò que és realment original d'*Operació Okavango* és la voluntat d'usar tots els medis de locomoció possibles. En un sol episodi s'arriba a emprar un submarí, un helicòpter, un hidroavió, dos parapents a motor, un globus aerostàtic, equips de submarinisme... Àfrica es presenta com un magnífic paisatge de fons on fer una extraordinària excursió utilitzant els medis més sofisticats.

Una visió més domèstica, en la mateixa línia, es pot trobar en el documental *El Zambezi, el riu salvatge d'Àfrica*. En ell es mostra com grups de turistes occidentals baixen fent *rafting* per les cascades Victòries durant un viatge organitzat a la zona. El guia del grup fa propaganda d'aquesta ruta turística assegurant que els viatgers podran "sentir-se com autèntics aventurers".

En alguns casos, fins i tot reportatges carregats de bones intencions, intenten reflectir els problemes de la societat africana a través de la vida d'algun blanc que hi hagi tingut relació i que, per la seva estada allà, mereixi un tractament especial, gairebé heroic. És el cas del reportatge de *El cronòmetre* en que es glorifica la vida d'un capellà que va viure quaranta anys entre els pigmeus baka del Camerun. En aquest cas, la realitat dels pigmeus és accessòria, allò que realment interessa és mostrar com un blanc va ser "acceptat com un més de la comunitat" (en una comunitat que se suposa estranya i inaccessible).

També al reportatge de *Gran Angular* sobre la solidaritat, allò que es presenta com essencial són les vivències dels europeus solidaris, i no els efectes que té la cooperació en els països africans. A *Los ciudadanos al poder* s'arriba a comparar la participació a una ONGD amb les emocions que provoca fer *rafting*. La solidaritat es presenta com una forma de canalitzar els bons sentiments dels europeus, però es prescindeix del seu impacte real, que es considera secundari (o es pressuposa idoni). Aquest tractament és delicat, doncs si bé facilita la identificació del telespectador amb els grups de solidaritat, reforça la imatge positiva d'Occident com agent de desenvolupament al continent africà (quan, en realitat, el seu paper pot ser molt més discutible).

Ni tan sols els reportatges amb un bagatge científic es lliuren completament d'aquesta imatge aventurera. És el cas del reportatge *Els himba*, en el que el viatge d'uns realitzadors espanyols en cerca d'aquest poble angolès es presenta com una gran odissea per zones de guerra.

L'exotisme

Àfrica és un continent molt divers, amb realitats que varien substancialment d'una zona a l'altra. Els documentals, per qüestions de coherència, es veuen obligats a seleccionar alguns aspectes de la realitat africana. Però la tria temàtica serà determinant en la imatge que el televident prengui del continent africà. En molts casos, s'intenta donar una visió exòtica del continent, i presenten a l'espectador aquells elements de la realitat africana que més difereixen de la nostra pròpia realitat. Fins i tot en el cas en que aquests elements estiguin tractats de forma correcta, donen la imatge de que Àfrica és un continent molt diferent a Europa, i que la seva realitat pot ser incomprensible per a nosaltres.

Cal constatar que un alt nombre de programes es dediquen a l'Àfrica rural, i que les imatges de l'Àfrica urbana són més aviat escasses, tot i l'increment de població a les ciutats africanes (en són una honrosa excepció documentals com *El radical echa raíces* o *Paraules des de l'exili. Wole Soyinka*). El tractament que es dóna a l'Àfrica urbana es vincula majoritàriament a les problemàtiques del desenvolupament (un cas clar és el d'*Àfrica, un continent adormit*); en canvi, el tractament de les societats rurals en molts casos es presenta de forma atemporal, com si aquestes societats no evolucionessin i es mantinguessin aïllades de la resta del món.

Els documentals etnogràfics tenen una repercussió molt clara en l'imaginari europeu sobre l'Àfrica, doncs solen triar els pobles menys occidentalitzats. Entre els reportatges visionats de *Otros Pueblos* n'hi ha un sobre els boximans, un sobre els massais, un sobre els pescadors imraguen de Mauritània, un sobre els mikea (als que es

considera "los últimos primitivos de Madagascar") i un sobre Namibia (que es dedica bàsicament als boximans i als ovahimba). També s'ha analitzat un llarg reportatge sobre els himba. Així doncs, tots els documentals estrictament etnogràfics visionats es centren en pobles molt minoritaris, que viuen en zones aïllades i que tenen un escàs contacte amb la cultura occidental; per això no reflecteixen en absolut el conjunt de la realitat africana, doncs es tracta de col□lectius marginals en l'Àfrica actual (doncs la majoria de la població africana viu en ciutats o en zones rurals que mantenen un estret contacte amb les ciutats). La primera cosa que sobta al telespectador pren en aquests programes és la de la nuditat (o quasi nuditat) dels seus protagonistes, però en realitat a la pràctica totalitat de l'Àfrica s'han imposat les robes europees o les de tradició islàmica.

Determinats reportatges etnogràfics tendeixen a presentar aquests pobles (anomenats en molts casos "tribus"[18]) com els africans "autèntics", front a les societats urbanes que es consideren "degenerades". En realitat, la visió positiva d'aquests pobles, ja present en la mitologia colonial, prové moltes vegades de la seva mateixa marginalitat: els pigmeus es perceben com individus bons perquè no suposen cap amenaça per a la nostra societat, i perquè la seva "naturalitat" concorda amb una visió estàtica del continent africà, al que es nega el dret a canviar. La presentació dels pobles que menys participen en la nostra societat com excepcionalment bons tendeix a desqualificar l'opció modernitzadora de la majoria dels africans.

Alguns dels pobles presentats en aquests programes es constitueixen com prototips d'allò que és exòtic. Els boximans han arribat a patir tal pressió turística i periodística, que el govern de Botswana ha prohibit recentment la realització de documentals sobre aquesta ètnia (el documental de *Otros pueblos* es va rodar entre els boximans !kung, el grup més explotat per la indústria cinematogràfica).

A més, en aquest tipus de documentals es sol donar una gran importància a aspectes com la religió (per exemple, a *Els himba*) o als rituals (com a *Maasais*), en els que hi ha grans diferències entre Àfrica i Occident. Malgrat tot, no totes les activitats dels pobles descrits giren entorn a les festes i a la religió. Aquesta visió, doncs, reforça l'exotisme comentat anteriorment.

Però l'exotisme no és un atribut exclusiu dels reportatges etnogràfics. També el podem trobar a documentals sobre fauna com *Leopardos furtivos en la noche* (en el que els boximans tenen un paper clau com rastrejadors per als caçadors) o a històries humanes com la de *El cronòmetre* (en que es parla d'un missioner que es va establir entre els pigmeus). No només els boximans i els himba són sotmesos a un tractament exòtic, a documentals com *El Zambezi, el riu salvatge d'Àfrica* o *Etiopia* es descriuen de la mateixa forma altres poblacions africanes.

En alguns casos, aquesta visió exòtica sorgeix d'un intent deliberat de subministrar una imatge atractiva per als turistes en cerca d'experiències noves. En aquest sentit, *Operació Okavango* era un documental subvencionat per Air France (companyia aèria que vola a la zona presentada), i oferia una visió aventurera del continent per tal d'animar a possibles viatgers a desplaçar-s'hi. Un cas extrem d'aquest tipus de tractament seria el reportatge *Maremi: el regal ancestral*, en el que s'exposen de forma ben visible anuncis d'empreses turístiques. En aquest documental (amb clares finalitats propagandístiques) se'ns presenten imatges de la terrassa d'un hotel en el que els zulus ballen danses "típiques" amb ben poca roba a sobre. En realitat, aquesta imatge de la societat negra com un espectacle per als visitants blancs reflecteix una relació desigual (mai no es presenta la societat blanca com un espectacle per als

[18] El mot "tribu" es clarament estigmatitzador, doncs només s'utilitza en referència a determinats pobles que es consideren mancats de civilització. S'hauria d'emprar el mot tècnic "ètnia" o, senzillament, "poble".

observadors negres). En aquest cas, l'espectacle és particularment enganyós, doncs els zulus en l'actualitat han adoptat pautes de vestir europees, i la ballada "tradicional" de l'hotel era un clar muntatge. En el cas de *Bosquimanos*, tot i criticar-se explícitament la manipulació turística que pateixen els boximans, en realitat, en alguns punts el reportatge torna a caure en els vells tòpics i reforça estereotips preexistents. Molt similar és el cas del reportatge *Maasais*, de la mateixa sèrie, en la que es critica la visió turística i zoològica que es té de l'ètnia massai, però en el que es reprodueix la visió essencialista[19] en la que es recolza tot el fenomen turístic.

Malgrat tot, hi ha documentals que representen aspectes de la realitat africana que no tenen res d'exòtic: cal mencionar, per exemple, *Paraules des de l'exili. Wole Soyinka*, en el que aquest Nobel africà parla de la situació de Nigèria i del continent. *El radical echa raíces. Movimiento cinturón verde en Kenia* mostra els moviments cívics a Kenya en defensa de l'ecologia i dels drets humans. Fins i tot en alguns reportatges sobre fauna, com *Creciendo entre elefantes*, es presenten imatges representatives de la vida quotidiana a l'Àfrica actual.

També pot ser digne d'elogi la programació de *El preu de la veritat*, un documental en que s'exposa com un model polític la Comissió de la Veritat i de la Reconciliació de Sud-àfrica. Però en realitat, aquest país escapa completament al tractament habitual que rep la resta del continent[20] i l'exotisme és poc present en els reportatges sobre aquest país. No és cap casualitat que Mandela sigui l'únic cap d'estat africà al que s'hagi dedicat un documental de més de dues hores (*Mandela* a *La noche temática*).

Un dels esforços més reeixits de divulgació de la realitat africana són alguns programes de *La noche temática*, on s'han emès documentals de gran qualitat (*Mandela*, *El radical echa raíces*, *Una república enloquecida, Rwanda 1894-1994*). El fet d'alternar documentals amb pel□lícules és una idea molt encertada, doncs els reportatges poden ajudar a entendre el context del film i, a més, la pel□lícula pot fer-se més atractiva per als telespectadors, estimulant-los a veure també el documental.

Els problemes d'Àfrica i els problemes d'Occident

La pràctica totalitat dels reportatges visionats han estat realitzats per directors occidentals. Aquests directors, de forma inconscient, en exposar la realitat del continent africà reflecteixen també les seves preocupacions personals i les obsessions de la seva pròpia societat. És per això que en els documentals visionats es poden rastrejar les grans preocupacions de l'actualitat occidental. La major part del que els directors occidentals consideren grans problemes de les societats africanes forma part del nucli central de l'imaginari europeu, més que de l'imaginari africà. Per manca de mitjans, no s'ha pogut contrastar en cada cas concret fins a quin punt les inquietuds del realitzador coincideixen amb les inquietuds de les societats descrites. Malgrat tot, cal posar de manifest que la visió de l'Àfrica, en els documentals, està mediatitzada, inevitablement, per la ideologia occidental.

El gran nombre de reportatges sobre els pobles més "exòtics" del continent (*Maasais*, *Bosquimanos*, *Los himba*, *Etiòpia*, *El cronòmetre*...), i la seva descripció en termes elogiosos no reflecteix sinó la preocupació d'alguns sectors de la nostra societat pel procés modernitzador. Mitificar els pobles menys desenvolupats és una forma

---

[19] Entenem per essencialisme la creença en unes essències que determinen l'ésser d'un poble més enllà de la seva pròpia existència. Els essencialistes solen considerar que un poble degenera en evolucionar i perdre el que ells consideren les seves característiques primordials.

[20] Tal vegada el fet que la República Sud-africana hagués estat governada per blancs durant molts anys ha influït en la percepció d'aquest país com part integrant d'Occident.

velada de qüestionar el propi progrés (que tal vegada no té res a veure amb la crítica al desenvolupament que poden fer aquests pobles).

En aquesta tendència antidesenvolupista moltes vegades s'hi barreja una preocupació de caire ecològic. Hi ha un ampli consens, a Occident, sobre els efectes nocius del desenvolupament sobre el medi ambient. Els pobles considerats "primitius" són els que millor encaixen en un suposat mode de vida harmònic amb la natura, que molts occidentals considerarien idoni (a *Obres de la Terra* es considera que els himba "están en perfecta armonía con la tierra y los animales"). La preocupació ecològica també es reflexa en molts d'altres reportatges: a *El Zambezi, el riu salvatge d'Àfrica* es presenta la reducció del nombre de peixos al llac de Cabora-Bassa (a Moçambic); a *El radical echa raíces. Movimiento cinturón verde en Kenya* ressalta la gestació de moviments cívics en defensa de l'ecologia a Nairobi...

Una de les grans preocupacions de la Unió Europea, en aquests moments, és la presència d'immigrants. Per això, hi ha bastants documentals dedicats a aquesta qüestió, que desperta passions a Occident. Un reportatge de gran interès és *Bobo-Dioulasso. Visions d'Europa*, doncs intenta escapar a les preocupacions d'Europa i tracta de veure què és el que als africans els interessa del nostre continent.

Afrooptimisme i afropessimisme

Al llarg dels anys noranta, la producció intel□lectual africanista es va pol□laritzar entre els autors "afrooptimistes" (aquells que confiaven en que el futur del continent africà) i els autors "afropessimistes" (els que creien que el continent africà estava condemnat a la misèria). La major part dels documentals emesos a Catalunya comparteixen aquesta darrera visió. La imatge de l'Àfrica, en molts casos, parteix des d'una òptica miserabilista, en la que es reflecteixen només els aspectes més degradants de la realitat africana. Fins i tot els títols poden posar de manifest aquesta ideologia catastrofista: *El Zambezi, el riu salvatge d'Àfrica. Viure i* ***sobreviure*** *a la riba del Zambezi* o *Àfrica, el continent adormit*.

A la realitat africana, certament, no hi manquen elements negatius, però de ben segur es podria donar una visió més positiva del continent de la que actualment s'està donant. En la mostra visionada, la qüestió més freqüentment tractada és la del subdesenvolupament (abordada a *El Zambezi, el riu salvatge d'Àfrica*, a *Moçambic, el dret a la salut*, a *Malí, el dret a la igualtat*, a *Àfrica, continent adormit*, a *Los ciudadanos al poder*...), però també es dedica força interès a la manca d'aigua (*La historia del agua*), a la mala conservació del patrimoni històric (*Etiòpia*), a la tragèdia dels refugiats (*Diario de Kisangani. La huida*, *Una república enloquecida*..., *Los ciudadanos al poder*, etc...), a la desaparició d'espècies animals (*Creciendo entre elefantes*, *Goril·la urbà*, *Obres de la terra*...), a les malalties tropicals (*Microinvasores letales*, *Malalties infeccioses*...), als problemes de la conservació de la natura (*Els ogoni*) o a la prostitució (*Dones en venda*). El menys ambigu en els seus plantejaments és *Àfrica, continent adormit*, que es dedica a difondre la "solució" als "problemes" del continent africà, "solució" que segons el guió s'articularia al voltant de tres premisses: "lluitar contra la corrupció, reduir les *lluites tribals* i posar fi a la mandra". *Microinvasores letales* arriba a presentar el continent africà com un perill mundial a causa de l'abundància de malalties tropicals que poden transmetre's a Occident[21].

Curiosament, *Les coses com són*, que pretenia presentar una visió del continent africà alternativa a la clàssica, en el programa referent a Moçambic es centrava en el tema: *el dret a la salut*. La primera aproximació dels joves europeus a aquest país es va

[21] Sense tenir en compte que van ser les malalties europees les que van delmar la població autòctona del continent americà.

realitzar a través dels hospitals i de les problemàtiques sanitàries, amb la qual cosa la impressió global no podia ser mai positiva (tampoc ho seria si es portessin joves africans a veure hospitals en la seva primera aproximació a Catalunya). A *Malí. El dret a la igualtat*, el tema elegit era el de la poligàmia i l'ablació de clítoris. Tot i que la visió que ens ofereix aquest documental no és pitjor que la d'altres reportatges, el fet que es presenti com "un enfocament diferent" fa patents les limitacions que imposa la tria temàtica: un tema presentat com negatiu produirà, de forma quasi inevitable, una imatge negativa del continent.

Les produccions etnogràfiques (com *Otros pueblos* o *Los himba*) parteixen d'una clara contradicció: tot i que presenten una visió molt respectuosa dels pobles africans, mostren una clara predilecció pels pobles que més dificultats tenen per acceptar la "modernitat". Per tant, tot i que pretenen donar una imatge positiva d'aquests pobles, sovint acaben creant una imatge molt marginal de l'Àfrica: la d'unes societats "primitives" incapaces d'adaptar-se al món modern i, per tant, condemnades a desaparèixer a curt o llarg termini.

Un continent limitat

Tot i que el continent africà és molt variat, i que en ell s'hi poden trobar una gran diversitat de cultures i d'ecosistemes, la majoria dels documentals presenten uns pocs temes, i en deixen de banda molts d'altres, amb la qual cosa la idea que el telespectador es pot fer del continent pot ser molt limitada i poc adequada a la realitat. En l'imaginari europeu poden restar grans àrees geogràfiques buides: entre els documentals visionats, cap no feia referència a la zona de la Unió Duanera dels Estats de l'Àfrica Central).

En qüestions polítiques, la major part dels documentals es solen centrar en els països que han patit greus catàstrofes socials, com Rwanda, o en Sud-àfrica, un estat que pràcticament s'equipara a Occident. Són excepcionals els reportatges referents a d'altres països (com *Paraules des de l'exili. Wole Soyinka* o *Els ogoni*, centrats en temàtiques nigerianes).

Els reportatges de tipus turístic es centren majoritàriament en l'Àfrica Oriental i Austral, probablement perquè és en aquesta zona on és concentrada bona part de la indústria turística africana. En alguns casos aquests reportatges tenen el suport explícit d'aquesta (per exemple, el ferrocarril Rovos col·labora amb el documental *Via enllà: Sud-àfrica*). Els documentals que es centren en temàtiques purament naturalistes també solen rodar-se en aquestes zones, perquè són les que tenen parcs naturals en millors condicions.

Molts reportatges es filmen en zones rurals, tot i que a les ciutats africanes hi viu un percentatge creixent de població, i en elles és on es prenen les decisions que afecten al conjunt del continent. Els documentals etnogràfics ni tan sols solen presentar pagesos africans, sinó les poques ètnies que centren les seves activitats econòmiques en la ramaderia o en la caça i recol·lecció.

En algunes ocasions, per superar els buits informatius que pateixen algunes societats africanes, els autors dels reportatges procedeixen a la generalització, i presenten un fenomen propi d'una ètnia com si fos propi de totes les cultures del continent (per exemple, a *Àfrica, un continent adormit*). En un territori tan divers com l'Àfrica Negra aquesta extrapolació és completament inacceptable.

EL TRACTAMENT DEL TEMA

En els documentals, a més de les problemàtiques derivades de l'elecció de tema, que és crucial per a transmetre una determinada imatge dels africans i del continent africà, hi ha altres problemes generats pel tractament donat a la informació. Cada tema pot ser abordat d'infinitat de formes diferents, i la forma en que s'analitzi determinarà la percepció que el televident tindrà dels africans.

A la recerca de primitius i salvatges

El concepte "salvatge", que no fa gaires anys es solia aplicar als africans, en la actualitat ja no s'acostuma a emprar per definir persones o societats. Però el fet que no s'utilitzi el mot "salvatge" no vol dir que la percepció que es tenia dels pobles africans hagi canviat radicalment. En molts casos, els reportatges recullen imatges suggestives que no fan sinó reproduir els estereotips clàssics sobre el continent africà.

Els reportatges etnogràfics solen contribuir a donar aquesta imatge, doncs amb freqüència només reflecteixen els aspectes més frapants de les societats estudiades. *Madagascar II* ens presenta algunes de les realitats més "endarrerides" del país (com els vehicles a tracció humana) per acabar centrant-se en l'ètnia mikea, en un intent de trobar a "los últimos primitivos de Madagascar". En molts casos, fins i tot, intenten presentar els pobles que estudien com els únics realment autèntics, front una Àfrica moderna que hauria perdut les essències. Els maasais són considerats a *Otros pueblos* com "una de las sociedades más sugestivas de África y del mundo". Tot i que en el mateix documental, un antropòleg desfà el mite de l'excepcionalitat maasai, el reportatge no fa sinó reforçar-lo en citar constantment la seva suposada dieta única, les seves festes peculiars i els seus "ritmos ancestrales y hasta cierto punto puros". De fet, alguns fenòmens que són comuns a la pràctica totalitat dels pobles africans, com la pràctica de la medicina tradicional, són descrits com fenòmens propis només dels pobles etnografiats, que es consideren casos excepcionals (per exemple, a *Namibia*). En alguns casos se'ns arriba a presentar les actituds dels "primitius" com les pròpies dels homes "naturals"[22]: un ritual de caça es considera a *Bosquimanos* com "uno de los rituales más primordiales del género humano".

En alguns d'aquests documentals, es presenten certs pobles africans com completament desvinculats del món que els envolta, amb mínims contactes amb l'exterior (per exemple a *Los himba*, *Namibia*, *Madagascar II*, *Bosquimanos* o *Maasais*). La realitat és molt més complexa. Els boximans, els himba i els ovahimba (presentats en aquests reportatges) són ètnies que viuen en zona de guerra i que mantenen nombroses interaccions amb els pobles del voltant; de fet, els boximans i els ovahimba havien treballat com rangers de l'exèrcit sud-africà durant la guerra d'Angola.

En molts casos, es sospita que els realitzadors reforcen aquest primitivisme amagant a l'espectador aquells aspectes més occidentals de les societats descrites. Per exemple, la major part dels personatges entrevistats duen robes fetes amb pells o amb escorces, però quan es roden escenes de grup, molts membres de la comunitat porten robes occidentals (això es fa patent al segon i al tercer episodi de *Los himba*). A més, la major part dels personatges presentats són aquells que es troben més allunyats dels nostres models: bruixots, caps tradicionals, polígams... (com es pot veure a *Maasais* o *Los himba*).

És constant l'intent de presentar aquests pobles com relíquies del passat, com si haguessin mantingut la seva cultura sense modificacions durant segles. Això és completament fals. Fins els pobles més aïllats han rebut múltiples influències exteriors en els darrers segles. L'empremta de la colonització és present, en major o menor

[22] La creença en l'existència d'un home natural oblida que tota societat humana s'estructura en base a la transmissió de construccions culturals.

mesura, a tots els racons del continent. Tots els pobles (africans i no africans) s'han adaptat a l'evolució del seu entorn, i ni els massais ni els boximans en són cap excepció.

A *Namibia* en rodar un ritual d'un medicinaire se'ns afirma que aquest actua "como en el alba de los tiempos". A *Bosquimanos* se'ns assegura que aquests són "reliquias de la Edad de Piedra" i se'ls compara constantment amb els personatges representats en les coves paleolítiques de l'Estat espanyol. A *Mauritania, los pescadores del desierto*, en referir-se a la pesca entre els imraguen comenta: "escena como pudo haberla en el Neolítico". A *Maasais*, es considera que el temps en aquesta societat flueix seguint "ritmos **ancestrales** y hasta cierto punto puros", i que els massais actuals "será la última generación que podrá reproducir esta actitud repetida **desde milenios**". En realitat, els massais, no només han canviat al llarg del temps, sinó que han tingut un paper decisiu en el canvi del seu entorn: la crema de vegetació per al pasturatge ha estat clau per a la formació de la sabana.

És molt comú, en els reportatges etnogràfics, l'intent de presentar les societats africanes sota el model del bon salvatge. Des d'un punt de vista essencialista, es considera inherent a aquestes societats un determinat model de vida, i se'n critica el canvi. El darrer episodi de *Los himba* es tanca amb una frase que exemplifica aquest tipus de pensament: "Esperemos que su cultura y sus creencias se sigan manteniendo". Mai s'aplicaria aquest tipus de raonament a les cultures europees, i molt menys a la nostra. A *Namibia* es critica la sedentarització dels ovahimba, tot i que aquesta opció de vida ha estat triada per ells mateixos per tal d'accedir amb més facilitat a les ajudes de la Creu Roja i del govern. A *Bosquimanos* s'arriba a dir que "se han desintegrado como pueblo" perquè ja no són caçadors (els catalans no ens hem desintegrat com poble pel fet que ja no sigui una ètnia d'agricultors). A *Maasais* es comenta que "los cuatro cacharros modernos (de cuina) no bastan para desvirtuar esta cultura". Pensar que l'ús d'eines foranes "desvirtua" una cultura és partir d'una idea absolutament estancada i ahistòrica del que és una cultura. Ningú diria que el frigorífic desvirtua la cultura catalana.

Constantment es presenta una visió mítica del passat dels pobles etnografiats, en considerar que la modernitat els ha pres les seves veritables essències. A *Bosquimanos* s'afirma que aquests són "las sombras de los hombres que fueron", doncs ara estan sotmesos a "las plagas del mundo moderno". Malgrat tot, segons el reporter "no todos han pulverizado los restos de su milenaria cultura". La consideració de la cultura boximana com invariable al llarg dels temps i només vulnerable a la modernitat és completament essencialista. Com ho és la creença de que els massais són "en trance de extinción cultural", "un pueblo cuya hora ha pasado" perquè la seva cultura és "contaminada y prostituida" (*Maasais*). El canvi, que a les societats europees es considera "progrés" positiu, aquí es valora com una pèrdua de les essències. Els valors d'una cultura sempre canvien amb el contacte amb les cultures veïnes, però una cultura no pot "prostituir-se" perquè no hi ha cap valor primordial que estigui per sobre dels valors que genera la mateixa cultura.

Otros pueblos qüestiona de forma explícita la visió turística i zoològica dels pobles africans (a *Bosquimanos* es critica les gires de circ presentant boximans i l'exposició del cadàver d'un negre al Museu Darder de Banyoles; a *Maasais* es denuncia el muntatge turístic del parc del *Massai-Mara*...). Malgrat tot, en molts casos no deixa de reproduir un motlle de caire exòtic, que reforça la visió turística que ell mateix critica.

Sovint, la tècnica de filmació emprada en els documentals etnogràfics contribueix a reforçar la sensació d'exotisme. En la majoria d'aquests reportatges, no es presenta en cap moment la interrelació entre el realitzador i les persones objectes de

l'estudi. És més, aquestes són entrevistades en molts pocs casos, i el telespectador no aconsegueix establir cap nivell de comunicació amb elles. La major part de les escenes estan comentades mitjançant una veu en off. La sensació que produeix aquest tipus de rodatge és el de mínim contacte amb les societats descrites (és el tractament exactament contrari al del documental *Bobo-Dioulasso. Visions d'Europa*, en el que ni tan sols apareixen les preguntes dels realitzadors).

Aquesta visió primitivista no és exclusiva dels documentals etnogràfics, tot i que en aquest tipus de programes és potser on aquesta imatge és més clara. A *Àfrica, continent adormit* es combinen fotogrames de pintures rupestres europees amb escenes de guerres africanes, amb la finalitat d'identificar la violència africana amb un estadi "superat" de la història europea (seria inconcebible un tractament similar en referència a la Segona Guerra Mundial, per exemple). A *Operació Okavango* s'assegura que els amhara regeixen la seva vida segons les tradicions "i no fan cap concessió a la modernitat" (paradoxalment, els amhara han governat Etiòpia, en els darrers decennis, adoptant tecnologies sofisticades). A més, s'afirma que el fervor religiós, "heretat de l'Edat Mitjana", "encara" viu als seus cors (identificar creença religiosa amb passat medieval és intentar universalitzar un procés històric viscut a Europa; però no necessàriament aplicable a altres àmbits geogràfics). També *Etiòpia* remarca el caràcter "ancestral" de les poblacions abissínies. *El cronòmetre* titlla als pigmeus de "homes de la selva", identificant-los amb el medi ambient com uns éssers més de la Natura; a més, assegura que als pigmeus "se'ls coneix des de fa 4.000 anys", amb la qual cosa es reforça la idea d'un grup que es manté immutable malgrat el pas del temps.

A *El Zambezi, el riu salvatge d'Àfrica* ens presenten els moçambiquesos com individus al marge del conflicte que va assolar el seu país. En lloc de fer-los protagonistes de la guerra, els limita al paper de víctimes: "només volen viure en pau" afirma el reportatge. Malgrat tot, molts moçambiquesos van tenir un paper clau en el manteniment de la guerra civil que va durar quinze anys. Un altre reportatge, *Los ciudadanos al poder* considera als moçambiquesos com individus passius en el procés de pau que va viure el seu país, i atorga tot el protagonisme a la comunitat de Sant Egido de Roma.

Tot i això, molts dels documentals visionats escapen a aquesta imatge primitivista i reflecteixen l'Àfrica moderna. Cal destacar, entre d'altres, *El preu de la veritat*, *Mandela*, *Bobo-Dioulasso. Visions d'Europa*, *El radical echa raíces*, *Una república enloquecida*, *La doble vida de la senyora Ermelinda...*

El relativisme

Tot i que els documentals etnogràfics visionats tendeixen a reforçar una imatge exòtica i "primitiva" del continent africà, no hem d'oblidar que contenen una aportació original, el relativisme, que contribueix a trencar els vells estereotips sobre el continent africà. En els documentals etnogràfics se'ns mostren les lògiques dels pobles africans, posant-les al mateix nivell que les lògiques europees. S'intenta demostrar que els seus costums, per absurds que ens puguin semblar, tenen plena coherència, i que s'adapten al seu entorn i a les necessitats d'aquelles societats.

En aquest sentit, programes com *Otros pueblos* o *Los himba*, ofereixen una visió no estigmatitzadora del continent africà, i aquesta contribució és bàsica per a la comprensió de la realitat africana (potser només se'ls podria retreure que aquest tractament es limiti a uns pocs pobles considerats excepcionals i no al conjunt de les

societats de l'Àfrica Negra). El respecte envers els africans i les seves cultures és la dada més sobresortint d'aquests reportatges.

En molts casos, fins i tot, se'ns presenta la història d'aquests pobles (per exemple a *Namibia*[23]), i se'ns ofereix una visió històrica de la seva evolució[24]. A *Bosquimanos* es qualifica a les pintures rupestres dels Turons Sodimo (a Botswana) de "Louvre de los bosquimanos", i se'n fa un clar elogi de la seva qualitat artística (no reduint-les a mostres d'exotisme). A *Maasais* es detalla quin són els conceptes de bellesa, de riquesa i d'alimentació en aquesta cultura, i se'ls intenta donar una explicació. Tot i que en principi al telespectador li poden semblar completament estranys, pot acabar trobant la lògica de la seva existència. A *Los himba* es dóna un tractament completament respectuós als costums himba: a la religió, a la situació de la dona, al vestuari tradicional, a la possessió de grans ramats... Es parla, a més, de forma molt positiva de la solidaritat existent als poblats. En cap moment es presenta la manca de béns moderns des d'un punt de vista de "carència", sinó que es té en compte que es tracta d'una societat tradicional amb d'altres pautes de consum.

Els documentals etnogràfics són essencials per a la creació d'una nova visió, menys etnocèntrica, del continent africà[25]. És lamentable, malgrat tot, que la majoria dels reportatges etnogràfics es centrin només en les ètnies més "exòtiques", perquè, a la cap i a la fi, són minoritàries dins el continent. També alguns altres documentals, com *Operació Okavango* tendeixen a presentar les cultures africanes en termes més respectuosos (en aquest reportatge es fa una sumària descripció de les realitzacions culturals dels amhares). Els amhares també són descrits en termes positius a *Etiòpia* (tot i que els pobles del sud d'Abissínia són tractats de forma exòtica). Fins i tot *Mandela*, un documental centrat en qüestions polítiques, ofereix una visió molt correcte de la cultura "tradicional" xhosa.

El paternalisme

Durant el període colonial predominava la visió paternalista del continent africà. Per justificar la colonització s'argumentava que els africans eren com nens i que la població blanca tenia el deure de tutelar-los (la *white man's burden* de Rudyard Kipling). Aquesta visió de l'Àfrica ha anat dissipant-se, però el paternalisme no ha desaparegut completament. A *Madagascar II* el paternalisme es fa patent en el vocabulari; en parlar dels mikea es diu: "Juegan como niños, felices en lo que puede parecer miseria...". La visió catastròfica que actualment es té del continent africà contribueix a generalitzar la idea de que els africans necessiten l'ajuda d'Occident i, per tant, reforça el paternalisme.

Bastants reportatges dedicats en la realitat africana centren el seu guió en un personatge blanc que s'ocupa d'ajudar als negres. És una forma molt de fer que el telespectador (quasi sempre un occidental, perquè el mercat cultural és centrat a Occident) s'identifiqui amb el protagonista i es senti més vinculat al documental. Però l'ús habitual d'aquesta tècnica acaba generant la sensació de que els únics que treballen pel desenvolupament de l'Àfrica són els occidentals, i que els africans tenen una actitud passiva front al seu propi futur.

---

[23] Tot i que en el mateix programa, algunes cites reforcen la visió estàtica i essencialista d'aquests grups.

[24] Tot i això, en alguns casos, com a *Mauritania, los pescadores del desierto* l'evolució històrica es presenta com si l'ètnia descrita s'hagués mantingut sense canvis en tant que el medi que l'envolta hagués esdevingut cada cop més hostil. En aquest cas, se'l seguiria considerant un poble "al marge de la història".

[25] Sobretot si es fes constar la marginalitat d'aquests pobles respecte a la realitat plural del continent africà, tal i com es fa a *Namibia*.

Un dels tractaments més clars en aquest sentit és el de *El cronòmetre* en que se'ns fa una hagiografia d'un missioner que viu entre els pigmeus, i que els insta a sedentaritzar-se per "evitar-los l'explotació". Partint de la base de la suposada ingenuïtat dels pigmeus, el realitzador mostra el missioner com un individu que salva aquesta ètnia d'una modernitat que no podria assumir. *Microinvasores letales* presenta una parella de metges occidentals lluitant contra una greu malaltia a Sierra Leona, mentre la població local aparenta ni tan sols preocupar-se de la seva pròpia curació.

A *Creciendo entre elefantes*, tot i indicar els esforços del govern kenyà per tal de solucionar els problemes derivats de la presència de paquiderms, s'atorga el paper central del reportatge a una biòloga blanca, i els africans ocupen un paper marginal. En tots els equips científics presentats en el documental, els africans ocupen papers subordinats. A *Obres de la terra*, és un occidental qui decideix que els himba participin en la protecció dels animals, fent-los veure els avantatges de les polítiques preservacionistes (en el cas de *Goril·la urbà* els africans ni tan sols se n'adonen d'aquests avantatges). A *Dones en venda* se'ns mostra la policia europea com la protectora de les prostitutes africanes de la seva explotació, però en realitat les prostitutes africanes que han decidit lliurement exercir aquesta professió consideren la policia d'Europa com el seu màxim enemic, doncs personifica l'amenaça latent d'expulsió.

També *Àfrica, continent adormit* concedeix un paper clau als occidentals en el desenvolupament africà, en considerar que l'ajuda exterior és la "taula de salvació del continent" (sense tenir en compte que en molts casos l'ajuda ha estat emprada com eina de pressió per restringir la llibertat dels governs africans). Els europeus (tropes nordamericanes incloses) només són presentats com salvadors i pacificadors del continent (tot i que s'han donat a conèixer veritables brutalitats comeses pels cascs blaus i pels *marines* dels Estats Units a Somàlia). En aquest reportatge, d'un to clarament racista, només es dóna un cert valor a alguns africans pel fet d'haver estudiat als Estats Units o a Europa (és a dir, es redueix el paternalisme envers ells perquè són assimilats als tecnòcrates europeus).

Un cas paradigmàtic d'una nova modalitat de paternalisme el podem trobar al reportatge *Los ciudadanos al poder*, rodat per Greenpeace. Aquí es presenta als membres occidentals de les ONGD com els qui salvaran el Tercer Món de tots els seus mals (fins i tot presenten les concessions de la Shell als ogoni nigerians com una victòria de Greenpeace i d'Amnistia Internacional i no pas dels propis ogoni). L'ajuda exterior també es considera l'únic mitjà de resoldre els problemes africans a *El Zambezi, el riu salvatge d'Àfrica* (en que per justificar l'estat de deixadesa d'un antic convent moçambiquès s'argumenta que no s'han rebut subvencions internacionals).

Moçambic, el dret a la salut (*Les coses com són*), tot i que es va preparar com un programa amb una visió diferent del continent africà, participa plenament de la mentalitat paternalista. Els adolescents europeus que viatgen a l'Àfrica, i que no tenen cap responsabilitat a les seves societats d'origen, es consideren amb capacitat per resoldre els problemes de l'Àfrica; una finesa afirmava: "Nosaltres podem ajudar a les persones d'Àfrica". La percepció que tenen els joves europeus dels africans és carregada d'estereotips: parlant d'una infermera asseguren que "Lluita contra la malaltia i contra la **ignorància**". En sentir-se vinculats a la cultura i a la medicina occidental, els joves es creuen superiors i capaços d'ensenyar als africans. Les repetides imatges dels joves europeus jugant amb nens africans reforcen la idea de desigualtat, de relació paternal entre els europeus i la població africana. Els europeus solen acompanyar als membres de diverses ONGD que treballen sobre el terreny, i per tant es presenten en el paper de donants, reservant-se per als africans el paper de receptors. En els crèdits, de

forma ben clara, s'agraeix de forma individualitzada la participació dels adolescents europeus i es menciona la col·laboració de "la gent" de les ciutats africanes.

En les antípodes dels programes citats anteriorment podem trobar alguns reportatges que reforcen la imatge d'un continent actiu en que els africans lluiten pel seu futur. Entre aquests caldria destacar, entre d'altres, *Paraules des de l'exili. Wole Soyinka*, *La doble vida de la senyora Ermelinda*, *Mandela*, *El radical echa raíces* o *El preu de la veritat*. Fins i tot un documental de temàtica "negativa" com *Malalties infeccioses*, dóna una imatge positiva dels africans, doncs se'ls presenta com els que gestionen el sistema sanitari local i investiguen la vacuna contra la malària del doctor Patarroyo (es presenta un metge espanyol com un membre més de l'equip).

Una visió catastrofista

La imatge que es té dels africans (fins i tot la dels africans residents al nostre país) es veu condicionada per la nostra construcció ideològica sobre el seu continent d'origen. La visió constant en la televisió d'un continent carregat de desgràcies, i la no representació dels aspectes positius de la realitat africana, crea en el televident una imatge distorsionada del continent.

En alguns casos, la presentació d'imatges violentes o doloroses és necessària per tal de comprendre el context del reportatge (és el cas, per exemple, de *Paraules des de l'exili. Wole Soyinka*, en que s'il·lustra la pobresa i la violència imperants a Nigèria, o de *Una república enloquecida. Rwanda 1894-1994*, en que s'analitza el conflicte ètnic rwandès). Malgrat tot, en d'altres documentals el to dramàtic és una elecció clara del realitzador (per exemple, la imatge final de munts de ferralla en *El Zambezi, el riu salvatge d'Àfrica* o el nen cobert de mosques a *Maasais*). Tot i que aquesta tria és plenament legítima, l'acumulació d'imatges d'aquest tipus ajuda a que el telespectador assumeixi una concepció negativa del continent. A més, en determinades ocasions, aquesta visió és irreal perquè es basa en uns pocs exemples magnificats.

Un cas obvi de tractament en excés dramàtic és el reportatge *Dones en venda*, en el que s'equipara a la prostitució a Ghana amb les xarxes d'esclavitud sexual existents al Nepal i amb l'explotació de les prostitutes per part de proxenetes a la República Dominicana. En aquest cas, les manipulacions són òbvies, i tendeixen a deformar la realitat fins fer-la més crua del que és. El reportatge afirma inicialment que l'únic futur a Ghana és l'exili i que per tant les dones han de marxar a prostituir-se. Aquí ja es parteix d'una clara manipulació: Ghana no només és un país d'emigració, sinó que també és un país receptor d'immigrants, on hi arriben treballadors procedents dels països més pobres del Sahel. L'opció d'algunes dones d'anar a prostituir-se a països veïns s'ha d'explicar en termes d'expectatives de millora del nivell adquisitiu, i no pas en termes de supervivència.

En segon lloc, es presenta un enllaç que facilita a les dones el pas clandestí per les fronteres com si fos un dirigent d'una xarxa de tracta de blanques, quan en realitat només facilita els recursos (il·legals) que les dones li sol·liciten. El vocabulari també és clarament manipulador; s'afirma que el "final del camí" de les prostitutes és en el millor dels casos un "bar amb finestres **brutes** de Bèlgica", i en el pitjor "el dipòsit de cadàvers"; però aquesta afirmació és clarament falsa, doncs el mateix documental mostra una prostituta que ha triomfat a Europa i que s'ha casat i que dirigeix un luxós bar a Ghana.

A *Dones en venda* es fa patent que la prostitució ghanesa no té res a veure amb el tràfic de dones al Nepal, però el realitzador justifica la seva equiparació afirmant que tot i que avui en dia ja no hi ha esclavitud a Ghana, les noves "cadenes" són els nous

valors i les esperances dipositades en el futur. Evidentment, equiparar els anhels de millora econòmica de les joves ghaneses amb les cadenes físiques de l'esclavitud és exagerat; però sobretot és prepotent, doncs es considera a aquestes dones inconscients i incapaces de decidir el seu futur per sí mateixes.

En aquest reportatge s'intenta no remarcar cap dels aspectes positius de la realitat africana. Malgrat tot, a *Dones en venda* s'entrevista a la Tamara, una prostituta ghanesa que ha triomfat a Europa, que s'ha casat, que s'ha convertit en una coneguda dona de negocis, que presenta els seus fills als reporters i que explica la seva vida als bordells europeus. En canvi, quan a les televisions catalanes es presenten prostitutes locals, aquestes sempre solen amagar el rostre perquè la nostra societat estigmatitza a les dones que s'han prostituït, en tant que la societat ghanesa facilita més la seva reintegració al cos social.

Un altre documental de to apocalíptic és *Diario de Kisangani. La huida*, sobre l'èxode hutu al Zaire (l'actual República Democràtica del Congo). La informació sobre les raons de la catàstrofe humanitària no es presenten en cap moment: tots els comentaris es centren només en remarcar les matances, la gana, les persecucions, la mort... La manca de contextualització és absoluta, però apareixen contínuament imatges de persones morint-se, nens famèlics, muntanyes de cadàvers... Els llargs silencis, les parades de la imatge, i els sorolls de trets i gemecs no fan sinó reforçar el to dramàtic. En realitat, el reportatge no informa de res, sinó que tan sols provoca horror i fàstic.

També *Àfrica, continent adormit* aposta decididament pel to mil□lenarista. La visió d'Àfrica no pot ser més negativa. Els africans es presenten com individus corruptes, incompetents, violents, mandrosos. En alguns casos s'arriba a nivells que ronden la manipulació: per il□lustrar la frase "algunes persones arribarien a matar per protegir el que consideren els seus interessos" se'ns mostra a un militar que dispara a un ocell amb la seva arma reglamentària (la imatge del militar endegant un tret a un ocell tan sols és formalment similar a un assassinat). Per reforçar la imatge de que Àfrica és "el continent de les oportunitats perdudes" s'exagera la seva suposada riquesa, i s'arriba a lloar els "grans recursos de Moçambic" (sens dubte, un dels països amb menys possibilitats de l'Àfrica Austral). L'únic exemple positiu que s'ofereix d'Àfrica és el d'alguns joves homes de negocis i la construcció d'un tren a Eritrea, però en canvi es dóna una visió altament negativa de tota la resta del continent i, especialment, de tot allò que no es considera "modern".

En alguns casos, la percepció catastròfica del continent africà es transmet als documentals mitjançant la intercalació d'imatges descontextualitzades. La repetició d'escenes de guerres o d'assassinats sense cap explicació de les seves causes socials ajuda a construir el mite d'un continent irracional i absurd (en els reportatges sobre els conflictes europeus és patent un major interès per profunditzar en les causes de la violència). Tant a *Paraules des de l'exili. Wole Soyinka* com a *Àfrica, continent adormit* es passen desenes d'imatges de guerres, execucions i crims sense ni tan sols fer referència a què corresponen. *Microinvasores letales*, quan es refereix en termes alarmistes a problemàtiques sanitàries que afecten a tot el Planeta, ho il□lustra amb imatges del Tercer Món i, sobretot, de l'Àfrica Negra. A *Los ciudadanos al poder* i a *Diario de Kisangani. La huida* s'utilitzen filmacions en blanc i negre per reforçar el dramatisme d'algunes escenes de mort i desolació[26] (tot i que la resta del reportatge es realitza en color). *Diario de Kisangani. La huida* també allarga notablement les escenes més dramàtiques per tal de reforçar el to catastròfic (l'esquena d'un adolescent famèlic

[26] Això és una tècnica habitual que han utilitzat diversos organismes humanitaris en les seves campanyes de recaptació de fons.

és presentada durant 35 segons, i la cara d'un nen amb problemes de desnutrició es mostra en dues escenes, de 40 i 25 segons cadascuna).

Malgrat tot, bastants reportatges contribueixen a donar una imatge més positiva del continent. *Una república enloquecida. Rwanda 1894-1994* és una mostra de com tots els temes (fins i tot els més cruents) poden ser tractats de forma equilibrada i no exclusivament catastrofista. Fins i tot *Paraules des de l'exili. Wole Soyinka*, un dur documental sobre la Nigèria de Sani Abacha, ressalta la dignitat dels nigerians que intenten combatre la dictadura amb els mitjans al seu abast. *El radical echa raíces. Movimiento cinturón verde en Kenia* mostra la lluita dels kenyans per superar els problemes del seu país. *Operació Okavango* tracta de presentar una imatge d'Etiòpia alternativa a les típiques escenes de la guerra del Ogaden, i mostra rius, valls fèrtils, poblacions dinàmiques, magnífiques obres d'art, llibres mil□lenaris... *La doble vida de la senyora Ermelinda* segueix el rastre d'una història d'amor al Moçambic independent. *Mandela* recull la història d'aquest dirigent de masses en termes molt respectuosos, i la contextualitza de forma molt correcte en el món cultural xhosa. *La historia del agua* lloa la tenacitat del poble borara de l'altiplà etíop per aconseguir l'aigua necessària per als seus ramats en una zona extremadament seca. *El preu de la veritat* mostra Sud-àfrica com un model de maduresa política. *Leopardos furtivos en la noche* ofereix una visió molt positiva de la capacitat dels boximans per a adaptar-se a viure en zones desèrtiques. En conjunt, tots els documentals etnogràfics també intenten donar una visió en positiu dels pobles africans. A *Via enllà* se'ns ensenya la cara amable de Sud-àfrica a través d'un viatge en tren de luxe pel país (tot i això, cal destacar que es sol tenir una imatge més positiva d'aquest Estat que de la resta del continent, doncs se'l considera Occident dins Àfrica).

Al servei d'Occident

Alguns documentals sobre Àfrica serveixen, bàsicament, per donar suport a interessos occidentals en aquest continent. La imatge que ofereixin de l'Àfrica estarà condicionada, doncs, per la visió que els occidentals tenen del món i de quin és el lloc que hauria d'ocupar Àfrica en la geoestratègia mundial.

Un cas paradigmàtic d'aquest tractament el trobem a *Àfrica, continent adormit*. Aquest documental està clarament destinat a la defensa de l'aplicació del model neoliberal a l'Àfrica. Independentment de la validesa o no d'aquesta proposta, és obvi que el reportatge tendeix a minimitzar les responsabilitats d'Occident en la situació africana, fins i tot en casos en que és òbvia. La intervenció nordamericana a Somàlia es presenta únicament en termes humanitaris, i no es citen els factors de política interna dels Estats Units que determinaren l'operació militar. Tampoc es menciona en cap moment que la disminució de les inversions al continent africà es va deure, bàsicament, a l'obertura dels mercats de l'Europa de l'Est a les empreses occidentals. També es glosa la campanya "USA for Africa", tot i que les agències humanitàries van reconèixer que aquesta havia tingut efectes força negatius per a l'economia de la Banya d'Àfrica en inundar el mercat de productes agrícoles quan la situació més crítica ja havia passat[27]. En realitat, en cap moment es comenten els problemes generats per l'ajuda mal concebuda, tot i que aquests problemes han estat reconeguts per institucions tan poc sospitoses com les agències de la ONU. També es presenta la política de crèdits com un favor fet per Occident al continent africà, tot i que els crèdits internacionals tenen una vessant mercantilista òbvia. Malgrat que es posa molt d'èmfasi en l'anàlisi del sector de les telecomunicacions en aquest continent, i que es critiquen durament les empreses

[27] Això va provocar una davallada dels preus agrícoles i els pagesos somalins van veure reduïts els seus minvats ingressos.

estatals, no es destaca que nombroses societats occidentals (com la francesa Telecom) estan associades a les empreses estatals i controlen, de fet, el mercat telefònic africà.

El model que es proposa per al continent africà és el nordamericà: "la jove Àfrica és aquesta", afirma el reporter, mostrant empresaris que han estudiat a països occidentals, i afegeix "la jove Àfrica és rebel□la" (en realitat, la major part de la classe empresarial africana manté excel□lents relacions amb els governs respectius, i els joves africans que es rebel□len solen ser els desocupats). Per demostrar la sensatesa de la doctrina liberal, es presenta el caos de les empreses estatals africanes; malgrat tot, no es mostra la situació crítica d'alguns altres sectors que estan en mans privades.

Àfrica, continent adormit dóna una visió idíl□lica d'Occident, que es presenta com contrapunt al "desastre" africà. En un moment determinat el reporter afirma: "Els europeus arriben al poder perquè tenen ideals, aquí ho fan per enriquir-se". L'únic polític africà que es mostra com exemple és Afeworki, el president eritreu, un dels grans aliats dels Estats Units a la regió (tot i això, en cap moment es comenten les temptacions expansionistes d'Eritrea, que han portat aquest jove país a la guerra amb Sudan, Iemen i Etiòpia).

Microorganismos letales es refereix als perills sanitaris del Tercer Món, per vincular-los posteriorment a la guerra bacteriològica, doncs s'assegura que aquesta és l'arma dels països pobres (que teòricament disposarien de microorganismes nocius de molts tipus). Aquests comentaris s'il□lustren amb imatges dels cossos d'elit dels *marines* amb escafandres aïllants i escenes de les inspeccions de Nacions Unides a l'Iraq. És molt possible que s'aprofiti l'espantall de les malalties tropicals per justificar una actuació occidental a l'Iraq.

Des d'una òptica completament diferent, *Gran Angular* utilitza el continent africà per tal de fer una defensa de la solidaritat com motor moral i polític a casa nostra. Tot i que té un indiscutible valor positiu, en tant que fa que l'espectador es pregunti què passa al món, la seva intenció bàsica és posar de manifest un valor, la cooperació amb el Tercer Món, que es considera clau per a la política del nostre país (no es posa cap èmfasi en valorar els efectes de l'ajuda).

En alguns casos, el discurs en favor de la ideologia occidental és fa de forma ben inconscient. A *Les coses com són* un dels joves europeus que viatjaven a Moçambic, per posar de manifest la mala situació d'aquest Estat, afirmava que un nen africà tenia dificultats per anar a la universitat, en tant que "al meu país tothom hi pot arribar" (òbviament, als països europeus, certes capes de població tenen unes possibilitats ínfimes d'anar a la universitat; el jove extrapola la seva situació personal al conjunt dels habitants del seu país).

Aquesta tendència a l'elogi d'Occident front al continent africà, és combatuda en d'altres documentals, com *Paraules des de l'exili. Wole Soyinka*, on es denuncia la complicitat d'Occident amb alguns dels problemes bàsics del continent africà, i fins i tot s'arriba a atacar el concepte de cultura global. A *La república enloquecida. Rwanda 1894-1994*, es fa una crítica a la responsabilitat de Bèlgica i de l'Església en la radicalització del conflicte hutu-tutsi, i a la col□laboració militar francesa amb el govern racista hutu. La major part dels documentals etnogràfics també qüestionen el paper hegemònic d'Occident al continent africà.

Protagonistes blancs, protagonistes negres

Tot i que molts documentals no pretenen donar una visió paternalista d'Àfrica i dels africans, s'estructuren en base a vivències de personatges blancs, i acaben donant-los la primacia en el documental, alhora que deixen als africans en una posició secundària. La repetició sistemàtica de guions d'aquest tipus pot crear en el

telespectador la impressió que els africans són incapaços de fer res per sí mateixos sense la direcció dels blancs.

Bona part dels reportatges sobre fauna són presentats per biòlegs o periodistes blancs, i els africans que hi participen ho fan només com col·laboradors o com assessors. A *Leopardos furtivos en la noche* hi apareixen alguns boximans, però tan sols com ajudants d'un naturalista blanc. Tot i que la presentació del grup és molt correcte (es menciona sempre com "l'equip"), en realitat els africans acompleixen una funció auxiliar del blanc. Així mateix, a *Creciendo entre elefantes*, es presenta un equip científic amb professionals africans, però s'estructura la trama en base a la vida d'una blanca, i les seves principals relacions intel·lectuals són amb blancs (un biòleg[28] i la seva tutora universitària).

A *El cronòmetre* el protagonista és un missioner que treballa amb els pigmeus del Camerun, però en cap moment el realitzador mostra cap interès per arribar a entendre els pigmeus, i per tant no els entrevista. *Operació Okavango*, tot i que presenta de forma molt positiva la cultura dels pobles africans, els mostra des de la visió exclusiva dels expedicionaris francesos: ni un sol africà és entrevistat ni té un paper essencial en el programa.

Les coses com són atorga el paper principal dels documentals a uns joves europeus, amb la suposició que el fet de ser joves els farà tenir una visió diferent d'Àfrica, més oberta i menys carregada d'estereotips. En realitat, els adolescents protagonistes del programa carreguen un munt de prejudicis, i donen una visió absolutament etnocèntrica de les societats africanes. Els realitzadors gairebé no entrevisten a africans, i la realitat de Malí i de Moçambic és passada pel filtre dels estereotips i prejudicis dels joves blancs, que arriben a fer afirmacions veritablement tòpiques: "tot és molt primitiu", "la gent aquí viu més perquè tenen ganes de viure", "Com es pot fer néixer una criatura així!", "Vem anar al que anomenaríem la fi del món, realment la fi del món. Pots fer una foto i dir: realment la fi del món"... Als blancs, pel fet de ser-ho, se'ls suposa una capacitat d'entendre la societat africana major que als propis africans.

Moltes vegades no podem conèixer les opinions dels africans respecte a la seva pròpia societat perquè no són entrevistats. Així, a *Creciendo entre elefantes* no s'arriba a conèixer la motivació que porta als caçadors furtius a jugar-se la vida per uns ullals d'ivori. Al reportatge *Alerta 112* sobre la immigració il·legal a Fuerteventura, només s'entrevista breument a un representant de les associacions d'immigrants. Els reportatges etnogràfics tenen tendència a no entrevistar directament als africans, sinó que és el realitzador qui interpreta les societats africanes i qui filtra el seu coneixement per a la comprensió del televident.

A *Dones en venda*, tot i que es recullen les impressions de les protagonistes africanes, se les desqualifica sistemàticament, doncs es considera que les prostitutes estan "enganyades" per falses il·lusions i idees errònies. El realitzador d'*Àfrica, continent adormit*, entrevista a diversos africans, però els dóna un tractament marginal. Els tècnics entrevistats com experts són en la seva totalitat estrangers, i els únics africans que presenta de forma detallada pertanyen a les classes dominants. A *Malí, el dret a la igualtat* les persones entrevistades són valorades de forma diferent en funció de la seva proximitat a la cultura occidental: una mestra és designada com "Madame Sidibé", i una curandera que practica l'ablació és anomenada "la dona de vermell". *Microinvasores letales*, que no només tracta problemàtiques referents al continent africà, presenta els personatges africans de forma superficial (sense donar-los nom ni

[28] En aquest cas, malgrat tot, es tracta d'un blanc africà, de nacionalitat kenyana.

explicar la seva història), en tant que s'explica detalladament el context social dels personatges anglesos.

Un model de tractament de les relacions entre blancs i negres el trobem a *Maremi; el regal ancestral*, en el que presenten el programa conjuntament un blanc i un negre. Els presentadors fins i tot es permeten el luxe de fer algunes bromes sobre el color de pell del seu company. També *El preu de la veritat* i *Mandela* donen veu als protagonistes del drama sud-africà, tant negres com blancs (i, a més, de forma molt encertada, no ho plantegen en termes de conflicte racial). A *El preu de la veritat*, els reporters només parlen quan és imprescindible contextualitzar les declaracions dels protagonistes de la història. També *Bobo-Dioulasso, visions d'Europa* opta per ometre el qüestionari dels reporters per destacar més les opinions dels africans. *La doble vida de la senyora Ermelinda* entrevista de forma equitativa i igualitària als personatges blancs i negres. A *Paraules des de l'exili. Wole Soyinka* es dóna la paraula a un destacat intel□lectual africà, i ni tan sols s'inclouen les preguntes dels periodistes, deixant tot el protagonisme a l'entrevistat. *El radical echa raíces. Movimiento cinturón verde en Kenya* és presentat per Mangari Maasai, la primera catedràtica negra del país.

La prepotència occidental

Alguns reportatges són gravats de forma prepotent: en la filmació reflecteixen les relacions verticals establertes entre els realitzadors i les poblacions africanes. Aquests documentals reprodueixen, i animen a reproduir, els models jeràrquics imperants en les relacions entre Àfrica i Occident.

L'exemple més clar d'aquest tipus de tractament el trobem en una escena de *Diario de Kisangani. La huída*. Els realitzadors es troben amb un nen agonitzant. S'apropen a ell per filmar-lo, i un dels membres de l'equip l'aixeca per poder-lo filmar de cara i, un cop filmat, el torna a deixar caure i els reporters se'n van.

Una altra mostra de tractament prepotent del continent africà la trobem a *Àfrica, continent adormit*. El mateix títol ja parteix del sentiment de superioritat occidental (tal vegada és considera Europa i l'Amèrica del Nord com els continents "desperts"). El reportatge, que parteix d'un sentiment d'absoluta prepotència, es presenta com una "recepta per a que Àfrica desperti". A *Malí, el dret a la igualtat*, els adolescents europeus també es comporten de forma prepotent en interrompre a uns adults per rebatre'ls, de forma mal educada, les seves opinions. Fins i tot s'escandalitzen quan alguns d'aquests es mostren favorables a l'ablació de clítoris (en realitat, és una pràctica que s'ha d'intentar comprendre des d'un punt de vista més obert, perquè per a molts malians i malianes, allò que és escandalós és que una dona no hagi passat pel ritual d'ablació).

Un tipus diferent d'aproximació prepotent a la realitat africana el trobem a *Operació Okavango*. En aquest cas, la prepotència sorgeix dels mitjans empleats per rodar el documental. Els realitzadors no s'integren a la societat local, sinó que realitzen un muntatge espectacular emprant els mitjans més sofisticats d'Occident. La mirada sorpresa d'uns pagesos etíops en veure caure del cel dos blancs que arriben en parapent a motor reflexa l'establiment d'una relació desigual entre l'equip de filmació i els africans.

Les imatges també poden tenir una forta càrrega de prepotència. *Àfrica, continent adormit* mostra sense cap pudor, dues vegades consecutives, les burles despectives d'uns encarregats hindús als seus treballadors africans. A *Moçambic, el dret a la salut* es viola clarament la intimitat dels moçambiquesos, rodant un part en directe (aquestes imatges, si es graven a Occident, es reserven per als documentals de tipus mèdic). A *Maasais*, el càmara filma a una africana mentre aquesta dóna el pit al seu fill,

tot i que aquesta es sent molesta, es cobreix i es gira per evitar l'objectiu. *Microorganismos letales* filma l'agonia d'alguns malalts africans (vulnerant la seva intimitat), mentre que els pacients anglesos només són entrevistats quan estan en bones condicions.

Immigració: un tractament acurat

En tractar-se repetidament el tema de la immigració en els mitjans de comunicació, si el tractament no és prou correcte, es pot donar una impressió errònia, doncs es pot generar la idea de que la immigració és el problema bàsic de la nostra societat i, per tant, pot provocar el desig de suprimir aquest problema acabant amb els immigrants. Malgrat tot, les cadenes de televisió solen tenir molta sensibilitat en aquesta temàtica, i els programes emesos poden ser molt correctes (se'ns dubte és un dels assumptes en que es pren més cura en no ferir susceptibilitats). En aquest cas, la televisió es sol presentar com un instrument de lluita contra els prejudicis, tot i que els resultats no són sempre òptims[29].

Generalment, es posa molt d'èmfasi en fer participar als propis interessats (cosa que no és tan freqüent als reportatges sobre els africans a l'Àfrica). Tant a *Espejo público* com a *Gran Angular* es dóna la veu als immigrants per a que siguin ells mateixos qui expliquin les seves condicions de vida. Malgrat tot, en parlar els realitzadors, empren el terme "il□legal" per referir-se als immigrants indocumentats (l'ús d'aquest terme és rebutjat per les associacions d'immigrants, perquè reforça la seva estigmatització en associar-los a pràctiques delictives; es considera preferible el mot "indocumentats", "en situació administrativa irregular" o "sense papers").

Les imatges solen també ser molt correctes, en intentar-se evitar el dramatisme excessiu. I, sense excessos melodramàtics, mostren una gran capacitat per a plantejar els temes més difícils (tal i com ho fa *Gran Angular* en investigar les xarxes mafioses de tràfic d'immigrants). Un exemple de programa de gran qualitat és *Maison Rouge*. En ell es tracta el tema de la immigració, però sense contraposar-la a la societat francesa, sinó incloent-la dins el seu sí. Les imatges presenten immigrants plenament integrats en el paisatge francès en tots els estrats socials, de tal forma que es crea la imatge que França és com és per la presència d'immigrants (front a les ideologies que defensen que els immigrants ataquen les essències de la societat francesa). També presenta les aportacions positives dels immigrants als problemes de la societat francesa. El vocabulari emprat a *Maison Rouge* també és molt correcte. No s'utilitza el terme "estrangers", que tendeix a l'exclusió, sinó el terme "població d'origen estranger", molt més integrador.

Sami Naïr. La immigració a Europa, tot i presentar-se com un documental destinat a facilitar la integració dels immigrants, ofereix una visió conflictiva del fenomen de les migracions. Tota la població que es mostra a les imatges és d'origen estranger, i la presència de francesos és exclusivament policial, amb la qual cosa es reforça la idea de "invasió" d'Europa per part dels residents extracomunitaris. A més, presenta moltes imatges de violència al carrer als suburbis francesos, pel que es consolida en l'imaginari del televident l'associació entre immigració i violència. El vocabulari de l'expert convidat, Sami Naïr, ha caigut completament en desús en àmbits relacionats amb la immigració. A més d'emprar el terme "il□legals", utilitza amb freqüència el concepte "problema migratori", que pressuposa que la presència d'immigrants és un problema per a la societat receptora. Naïr es situa clarament dins la societat francesa front al bloc dels immigrants, en referir-se als francesos com

[29] Caldria verificar fins quin punt els documentals poden combatre determinats estereotips si la resta de la programació televisiva no fa sinó reforçar-los.

"nosaltres", tot i que no tots els francesos accepten els immigrants de segona i tercera generació (com ell mateix) com integrants de la nació gal la.

Entre la correcció i la barroeria

Tot i que en els darrers anys les cadenes televisives han millorat notablement el llenguatge relatiu a les minories, encara són patents nombrosos tics racistes en el vocabulari. En alguns documentals és obvi que no s'ha pres cura en evitar les expressions tenyides d'etnocentrisme. En d'altres, només sorgeixen discursos clarament estigmatitzadors de l'Altre en les entrevistes (i, per tant, no se'n pot responsabilitzar al realitzador). Malgrat tot, hi ha alguns reportatges en que no es denoten errades de pes en aquesta qüestió (no es pot dir si això es deu a l'ús espontani d'un llenguatge correcte o a una tasca de correcció). Malgrat tot, l'aparició de documentals en un llenguatge no estigmatitzador és una novetat, doncs anteriorment no es donava importància a aquests aspectes.

Àfrica, continent adormit exemplifica la presència, encara, de programes en que s'utilitzen expressions de caire racista. Algunes d'aquestes expressions són pronunciades pels personatges entrevistats i no pel realitzador (tot i que és ell qui realitza la selecció del material): un empresari hindú afirma que Àfrica és "el paradís de les excuses per no treballar", un altre assegura que "els africans no tenen ambicions"... Però hi ha altres expressions, emprades pels mateixos periodistes, que denoten escassa preocupació per la correcció lingüística: parlen de les "lluites tribals", de la "mandra" dels africans...

Moçambic, el dret a la salut (*Les coses com són*) i *Malí, el dret a la igualtat* mostren com el nivell de correcció en el llenguatge pot ser baix fins i tot en programes que tenen una clara intenció antirracista. Els europeus que participen en el reportatge tracten de mantenir un discurs políticament correcte (que es fa patent en les nombroses correccions que ells mateixos es fan quan veuen que les seves declaracions són "excessives"). Malgrat tot, hi ha un munt de comentaris referents al "primitivisme" de la situació dels països visitats.

En les declaracions dels joves europeus es fan patents moltes de les obsessions occidentals. Una quebequesa comenta: "La gent semblava molt feliç. Hi havia nens al carrer" (la felicitat no és garantida per la presència de nens al carrer, però probablement al Québec els nens no surten al carrer amb gaire freqüència). Una sueca afirma que una dona "no em coneixia i em va deixar agafar el seu nen. Jo no ho faria" (aquest comentari ens defineix la societat sueca i la desconfiança que regeix les relacions socials allà, però ens diu molt poc de Moçambic). En un altre moment del reportatge, la mateixa noia diu "Jo no podria tenir el meu fill així mai" (la qual cosa ens mostra el grau de medicalització de la societat sueca, però al llarg de la història, la major part de les dones han tingut els fills en situacions semblants a la que ella ha vist a Moçambic). Un alemany arriba a dir "no s'haurien de prohibir els curanders" (i evidencia que se li ha ocorregut la idea de prohibir-los). Declaracions similars es reprodueixen a *Malí, el dret a la igualtat*, on els joves es mostren a favor o en contra de determinades pràctiques culturals africanes en funció de les pautes de la seva cultura d'origen (que ni tan sols són les mateixes que les del telespectador català).

A *Alerta 112* es parla repetidament dels "problemes de la immigració", un terme genèric que no es plasma, al reportatge, en cap realitat concreta. No se sap si es refereix als problemes que tenen els africans i els impulsen a immigrar o als problemes que generen en la societat receptora (se suposa que aquests darrers). Ni tan sols el reportatge *Sami Naïr. La immigració a Europa* es lliura del vocabulari poc acurat (tot i que s'entrevista únicament a un expert en temes migratoris).

A *Otros pueblos* es sol emprar un llenguatge que l'antropologia ha abandonat fa dècades. A l'episodi *Namibia* s'utilitza el terme "tribu" (caldria utilitzar "ètnia" o "poble") i fins i tot es recorre a l'expressió "guerras tribales" (carregat de connotacions negatives) per definir la guerra entre namas i hereros. També s'utilitza el concepte "desarrollo cultural", que parteix de la idea de que tots els pobles tenen una sèrie d'estadis evolutius pels que han de passar obligatòriament, i en el que alguns estan per davant dels altres (quan en realitat, l'antropologia ha demostrat que hi ha un gran nombre d'evolucions possibles, i que no hi ha cap direccionalitat prèvia en el desenvolupament). A *Madagascar II* s'empra el terme "fetichismo" (denigratori i, a més, confús) i es reforça la tesis evolucionista en assegurar que els mikea "**aún** son nómadas (...) algunos **ya** viven en pueblos". A *Mauritania, los pescadores del desierto* s'afirma que els imraguen mengen el tubèrcul *babu* d'un "mordisco ancestral" (sic). A *Maasais*, en un intent de dignificar una societat habitualment denigrada, qualifica la seva cultura de "bella" i "primitiva"; però tal i com afirmaven anteriorment, no hi ha cultures "primitives" i "modernes", sinó evolucions diferents de cultures distintes. Tampoc es pot classificar les cultures en funció de la seva "bellesa", perquè totes les cultures mereixen la mateixa consideració i el mateix respecte. També a *Los himba* es recorre a l'ús del terme primitiu (com a *Madagascar II*). Així mateix, el reporter afirma: "Nos hemos introducido en su original sistema de creencias" (els europeus el podem considerar "original", però per a ells seran molt més "originals" les nostres creences). El llenguatge d'*Etiòpia* coincideix en molts punts amb el dels reportatges etnogràfics. S'arriba a dir, dels pobles del sud d'Etiòpia, que "la seva cultura és una benedicció, un afortunat accident" perquè "trobem les **arrels de la vida** en el seu **estat més pur i salvatge**, en aquest racó de **l'Àfrica més verge**"[30]. I en comentar la religió copta, s'afirma que "els cultes cristians tenen un caràcter exòtic insòlit" (tan sols perquè l'evolució del ritual cristià etíop ha evolucionat en una altra direcció que la litúrgia catòlica).

Tot i això, és de destacar que un bon nombre de reportatges mantenen un llenguatge molt correcte, fins i tot en casos en que no estan destinats específicament a la divulgació de la realitat africana. Cada cop és més freqüent que els documentals sobre immigració o de tipus polític vigilin el seu llenguatge (per exemple, *Maison rouge*, *Gran Angular*, *Espejo público*, *Mandela* o *El radical echa raíces*). Però cal posar de manifest que també mantenen un discurs molt correcte i gens estigmatitzador documentals de natura com *Leopardos furtivos en la noche*, reportatges mèdics com *Malalties infeccioses*, o documentals de temes no específicament africans com *La historia del agua*.

Qualitat discutible

Alguns dels programes visionats no tenien una excessiva qualitat o la seva programació era una mica forçada. Aquest problema tal vegada es deu al desig d'emetre documentals sobre Àfrica a desgrat de l'escassetat de materials de qualitat sobre el continent africà.

És, per exemple, sorprenent, la programació de documentals de temàtica política completament desfasats. Difícilment es programarien reportatges sobre Europa si no fossin d'actualitat. En aquest sentit, el reportatge sobre *Els ogoni* parlava de la problemàtica d'aquest poble però ni tan sols citava l'execució de l'escriptor Ken Saro-Wiwa, l'emblema de la lluita dels ogoni pels seus drets. *Àfrica, continent adormit* dedicava bona part del seu anàlisi al Zaire del general Mobutu, quan aquest ja havia estat derrocat.

[30] El subratllat és dels autors de l'informe.

En algunes ocasions, les imatges incloses en els reportatges no tenen res a veure amb la temàtica abordada. A *Àfrica, continent adormit*, un membre d'una ONGD danesa afirma que la violència en els conflictes africans prové de que els joves no tenen prou vaques com per pagar la dot i casar-se (probablement es refereix als pobles ramaders del Sudan), els realitzadors, però, ho il□lustren amb escenes de la guerra de Libèria (on la ramaderia té un paper social irrellevant).

En d'altres casos, les imatges de fons semblen completament descontextualitzades perquè, tot i pertànyer al país tractat, no són comentades i l'espectador no arriba a entendre a què corresponen. És el cas, per exemple, de *Paraules des de l'exili. Wole Soyinka*, en que s'intercalen imatges de la història de Nigèria sense cap tipus de comentari (el televident no especialista difícilment pot identificar aquestes imatges claus de la política nigeriana).

Els comentaris dels reporters tampoc són sempre correctes. A *Madagascar II* el realitzador afirma que els mikea "són salvajes ya que no practican la circuncisión como sus vecinos" (la pràctica de la circumcisió no té perquè ésser cap "avenç" cultural). En *Paraules des de l'exili. Wole Soyinka*, es cita una frase d'aquest escriptor ("el tigre no proclama la seva tigritud, salta"), però la cita es troba completament fora de context (l'expressió es refereix a la polèmica sobre la negritud i no pas a l'activisme polític). A *Malí, el dret a la igualtat* es menciona que un individu, Sidy Keita és ful, quan pel nom es pot deduir que és bàmbara. Probablement, en aquests casos es fa patent la manca d'especialistes en temàtiques africanes en els mitjans de comunicació catalans.

A *Les coses com són*, el fet de presentar uns adolescents inexperts com intèrprets de les societats africanes fa que s'acumulin els errors. En realitat, alguns d'aquests joves no fan cap esforç per a conèixer la realitat africana; una noia afirma que l'ablació és una tradició "horrorosa" i diu: "no vull, no vull entendre-ho" (tot i això, una altra jove afirma que ella no és qui per jutjar als africans). Tractar un tema com l'ablació de forma *amateur* contribueix més a la consolidació d'estereotips que a la comprensió intercultural. Els nois occidentals que participen a *Malí, el dret a la igualtat* interpreten erròniament fets que els són desconeguts i que no són capaços d'entendre. Asseguren que les dones es senten desgraciades en casar-se perquè aquestes ploren en deixar la casa dels seus pares; a més, diuen que se les tracta "com un moble" perquè se les emporten en contra de la seva voluntat (unes escenes que formen part del ritual, fins i tot en els casos en que les dones es casen per pròpia decisió). La majoria de les visions errònies procedeixen d'estereotips molt arrelats a Occident (com la suposada mala situació de la dona africana). Una noia comenta que els beneficis que obtenen les dones de les seves tasques "no els serveix de molt", perquè no milloren la seva qualitat de vida sinó la de la gent del seu voltant (aquí l'estereotip referent al masclisme africà serveix per a ocultar la mentalitat individualista, i en aquest cas gens solidària, dels occidentals). Un jove català afirma que els homes del Malí es passen el dia escoltant la ràdio en francès (una llengua que segons ell no entenen), per tal de no fer res en tot el dia (es reprodueix el vell estereotip de l'africà mandrós).

En alguns reportatges, l'anhel d'espectacularitat fa que apareguin imatges fora de lloc. A *Àfrica, continent adormit* es fa pública la "prova" del contraban de diamants a l'aeroport de Kinshasa. L'únic que es mostra és com un viatger puja a l'avió sense passar els controls de passaports (la qual cosa és molt freqüent a tot l'Àfrica), però no és gens evident que en el seu maletí hi carregués diamants ni res similar.

Fins i tot en alguns documentals etnogràfics es fa patent un cert desconeixement del continent africà. A *Namibia* se'ns presenta la "bruixeria" (designació incorrecta[31]

[31] La designació bruixeria inclou aquelles pràctiques destinades a provocar el mal mitjançant la invocació de forces sobrenaturals, i no té res a veure amb els rituals curatius dels medicinaires.

que s'usa per anomenar les pràctiques mèdiques tradicionals) com una activitat contraposada al cristianisme (sense tenir en compte que la major part dels cristians africans, avui en dia, segueixen recorrent als curanders). A *Maasais* s'afirma que la dieta massai, basada en el consum de sang i llet de boví, és "única", quan la literatura etnogràfica ha documentat des de fa decennis aquest tipus de dietes en alguns altres pobles nilòtics com els dinka o els nuba. A *Los himba* el periodista comet un error en afirmar que un conflicte que va enfrontar dues ètnies es va deure al rapte d'una dona: en aquest cas es confon el que és l'explicació emic (allò que diuen els protagonistes del seu passat, que moltes vegades té elements mítics) amb l'explicació etic (la que es dóna des de fora de la pròpia societat); probablement, aquesta afirmació hauria de ser tan qüestionada com la llegenda d'Helena de Troia.

Un dels defectes més habituals, que trobem en documentals molt diversos (des d'*Àfrica, continent adormit* fins *Namibia* o *Paraules des de l'exili. Wole Soyinka*) és la presentació d'Àfrica com un continent unificat a nivell cultural i polític. Allò que pot ser cert per a una regió d'Àfrica no és forçosament extensible a la resta del continent. Voler generalitzar pot portar a errors de pes.

SÍNTESI

Es pot constatar una gran desigualtat entre els documentals visionats. Alguns d'ells són una eina idònia per a la divulgació de la realitat africana (és el cas de reportatges com *Mandela*, *Sud-àfrica, el preu de la veritat*, *Bobo-Dioulasso. Visions d'Europa, El radical echa raices* o *La historia del agua*). D'altres, si bé són una eina positiva per a conèixer els africans, donen una visió molt fraccionada d'aquests, i poden induir a equívocs (és el cas de la sèrie *Otros pueblos*). Però hi ha alguns documentals que mostren una imatge catastròfica d'Àfrica i que només serveixen per reforçar tots els estereotips negatius que es tenen del continent (com *Àfrica, continent adormit* o *Diario de Kisangani, la huida*).

Un dels problemes greus, en la programació de reportatges, és la tria temàtica. L'elecció de forma gairebé sistemàtica de temes relacionats amb problemàtiques del continent contribueix a formar una imatge negativa d'Àfrica (fins i tot en aquells casos en que el tractament és prou correcte, com en el cas d'*Una república enloquecida, Rwanda 1894-1994*). En realitat, la tendència a considerar que un reportatge s'ha de basar en una notícia negativa, és comú a tota la programació de documentals (i no tan sols als de tema africà). Aquesta selecció té un vessant positiu, doncs sensibilitza al televident respecte als problemes del nostre món. Malgrat tot, en el cas del continent africà, moltes vegades el telespectador no té gaires més punts de referència que els documentals, i per tant no pot contrastar la visió negativa d'aquests amb altres referents més positius (a diferència, per exemple, de la societat nordamericana, que és enaltida en moltes telesèries, pel□lícules i telefilms).

La visió que es dóna del continent africà sol ser molt segmentària. A la primacia atorgada sovint a la fauna i al medi ambient, caldria afegir-hi l'absència de reportatges referents a determinats territoris. No tota la responsabilitat en aquest sentit és atribuïble als productors europeus; en molts països africans, els governs autoritaris impedeixen el rodatge de documentals, doncs prefereixen evitar la presència de periodistes estrangers.

Un dels problemes més freqüents és la presentació dels aspectes d'Àfrica més sorprenents per als occidentals. Aquesta tendència, si bé és positiva en tant que fa més atractius els documentals, dóna una impressió exòtica del continent. L'abundància de reportatges referents a ètnies de regions reculades no ajuda gaire a comprendre la realitat de l'Àfrica actual ni dels africans que viuen a casa nostra.

En referència al tractament temàtic, cal destacar la correcció de bona part dels documentals visionats (de tots tipus: des de documentals de temàtica zoològica, com *Creciendo entre elefantes*, fins a reportatges sobre la immigració, com *Maison Rouge*). Tot i això, no són pocs els documentals que mantenen una visió paternalista del continent africà (des de *El cronòmetre* fins *Goril·la urbà* o *Los ciudadanos al poder*). També són freqüents els tractaments en excés negatius (per exemple, a *Dones en venda* o a *Diario de Kisangani, la huida*). En alguns casos, és obvi que els documentals estan al servei dels interessos ideològics d'Occident (*Àfrica, continent adormit,* o *Microinvasores letales*) o fins i tot d'interessos comercials determinats (*Maremi: el regal ancestral* i *Operació Okavango*).

A molts documentals sobre l'Àfrica Negra, els africans tenen un paper subordinat als blancs, la qual cosa contribueix a consolidar la mentalitat paternalista, encara que aquesta no sigui la intenció del realitzador (és el cas de *Creciendo entre elefantes*).

És lloable l'intent d'alguns documentals per oferir una imatge més correcta del continent africà. Tot esforç en aquest sentit és positiu, però en certes ocasions no s'obtenen els resultats esperats. En són un clar exemple els documentals sobre Malí i Moçambic de *Les coses com són*, en els que s'acaba recorrent a un tractament paternalista i estereotipat de la realitat africana. Tampoc *Operació Okavango* aconsegueix canviar la imatge dels telespectadors respecte al continent africà, tot i tenir el suport financer de la UNESCO.

Cal destacar que, globalment, els documentals de producció pròpia de les emissores estudiades (com *Otros pueblos*, *Los himba, Maison Rouge, Bobo Dioulasso. Visions d'Europa* o *Paraules des de l'exili. Wole Soyinka*) ofereixen una visió del continent més correcta que els documentals comprats a fora (tot i que alguns d'aquests són excel□lents, com *Mandela, El radical echa raices* o *El preu de la veritat*). En aquest sentit, és molt positiu l'intent de les cadenes de l'Estat espanyol de fomentar el rodatge de documentals de temàtica africana. A més, s'ha observat que aquells documentals fets per realitzadors africans, o en els que hi participen d'alguna forma empreses cinematogràfiques africanes, solen donar una visió molt més realista del continent. A *Via enllà. Sud-àfrica* (una realització sud-africana), se'ns ofereix una imatge molt positiva d'aquest país. *La doble vida de la senyora Ermelinda* (reportatge d'un director sud-africà) és un magnífic documental, que presenta una visió prou objectiva de Moçambic, completament lliure de prejudicis i de tractaments racistes. *Creciendo entre elefantes*, una coproducció entre Gran Bretanya, els Estats Units i Kenya, analitza de forma molt equilibrada la problemàtica de la conservació de la fauna en aquest darrer país...

PROGRAMES RELIGIOSOS

Tots els programes religiosos que s'han visionat per realitzar aquest informe pertanyen a *Pueblo de Dios*. Cal destacar l'interès dels realitzadors d'aquest espai per donar a conèixer la realitat africana, ja que han gravat molts episodis a països africans. En aquest sentit, la seva tasca mereix tots els elogis. Malgrat tot, cal preguntar-se perquè només els programes religiosos s'ocupen regularment del continent africà. En aquest sentit, és molt simptomàtica l'absència d'Àfrica als apartats de política, d'economia o de cultura, i la seva reducció a l'àmbit religiós, que reforça una imatge clàssica del continent: la dels missioners ocupant-se dels "negrets".

En la seva totalitat, els programes religiosos visionats són documentals referents a temes cristians. Per tant, algunes de les seves característiques són comunes a les dels documentals, ja comentades anteriorment; tot i això, s'han analitzat en un apartat separat, perquè tenen certes peculiaritats que mereixen un tractament independent.

LA TRIA TEMÀTICA

Els temes elegits per *Pueblo de Dios* solen reflectir aspectes negatius de la realitat africana: el conflicte de Rwanda a *Memorias de África*, els refugiats a *El éxodo africano*, les presons a *Cadena perpetua*, els problemes sanitaris a *El desafío africano*... La imatge que transmeten, doncs, és la d'un Àfrica extremadament problemàtica. Només dos dels programes visionats escapen a aquest tipus de selecció (*Fiesta senoufa*, sobre la litúrgia cristiana entre els senoufos, i *Cruce de caminos*, on es mostren les realitzades a un centre cultural eclesiàstic de Madrid).

Aquesta predilecció pels temes catastrofistes i pels col□lectius marginals (malalts, presos, exiliats...) reforça una imatge d'una Àfrica incapaç de valer-se per sí mateixa. D'aquí la tendència paternalista d'aquests programes; en la seva totalitat tracten dels esforços realitzats pels missioners espanyols per solucionar els problemes dels africans: en qualsevol cas, el paper protagonista és atorgat als blancs. Òbviament, es tracta de justificar la necessitat de missioners, per la qual cosa no es pot presentar la imatge d'una Àfrica autosuficient. Fins i tot els religiosos catòlics africans tenen un paper marginal en aquests programes (apareixen com ajudants o successors dels blancs, no com protagonistes).

Malgrat tot, la tria temàtica dels programes religiosos sol ser més representativa que la de la resta de documentals: es combinen els aspectes rurals i els urbans, es mostra el canvi de la cultura tradicional, i s'expliquen les estratègies de supervivència de les poblacions africanes.

EL TRACTAMENT DEL TEMA

Tots els documentals vistos empren un tipus de tractament molt similar: el tema del reportatge és analitzat a través del testimoni de missioners, amb participació puntual d'africans i amb una contextualització general del realitzador.

El paternalisme

El tret més característic dels programes religiosos visionats és la seva visió paternalista de les societats africanes.

Pueblo de Dios s'utilitza com una eina de propaganda de la cooperació eclesiàstica. La majoria de les emissions realitzen una veritable apologia d'alguns projectes d'ajuda que tenen el suport de diferents organismes humanitaris espanyols, com Akwaba, els missioners bascos de San Viator, els salessians catalans, l'Ajuntament

de l'Hospitalet o Mans Unides. Però la gran majoria dels projectes presentats han estat dissenyats per occidentals i són dirigits per missioners europeus (és el cas de l'hospital de Costa d'Ivori de *El desafío africano*, del projecte de desenvolupament a la presó de Bouaké de *Cadena perpetua*, i del centre cultural madrileny de *Cruce de caminos*), per la qual cosa es reforça la idea que la presència europea és imprescindible per al progrés africà. La visió que s'ofereix dels expatriats és idíl□lica ("Los voluntarios siempre son necesarios", s'afirma en el cas de l'hospital), i coincideix amb una visió estigmatitzadora dels africans (en el mateix reportatge, es critica la corrupció de les infermeres locals, sense tenir en compte que les necessitats de les infermeres locals no són les mateixes que les dels voluntaris temporals ni les de les religioses, que tenen les seves necessitats cobertes pel fet de pertànyer a l'església catòlica). A l'hospital de *El desafío africano*, fins i tot algunes responsabilitats subalternes (com la de farmàcia) estan a mans de les monges espanyoles, tot i que a Costa d'Ivori hi ha prou personal format com per encarregar-se del conjunt del projecte. Els cooperants no assumeixen una funció d'assessorament, sinó de direcció i gestió (substitueixen al personal local). És molt problemàtic que aquesta ideologia s'hagi arribat a assumir fins a tal punt, que un africà arriba a afirmar al mateix documental "Nosotros solos no podemos hacer nada. Necesitamos a las hermanas".

Sovint, els projectes defensats per *Pueblo de Dios* (com el repartiment de menjar als presos i als bojos a *El desafío africano*) no tenen cap tipus de pretensió d'autosuficiència, és a dir, no són projectes de desenvolupament pensats per a que els sectors desvalguts acabin cobrint les seves necessitats, sinó que són obres de caritat institucionalitzades, que tendeixen a consolidar la posició de receptors dels africans. La continuïtat d'aquests projectes depèn de l'ajuda internacional. En algun programa, com *Cadena perpetua*, es recullen les opinions dels africans per a que sol□licitin més ajuda a Occident: s'enregistren les peticions més diverses. En aquest sentit, els projectes mostrats a *Pueblo de Dios* segueixen un model que la major part d'ONGD rebutgen, en considerar que contribueixen a aguditzar la dependència del continent africà.

En la major part dels reportatges, es nega la paraula als africans, o només se'ls concedeix un paper secundari. Sempre es difon un discurs etic (des de fora de les societats descrites), tot i que tolerant; mai no es presenta el discurs emic (la imatge que tenen aquestes societats de sí mateixes). A *El éxodo africano* és un missioner el qui interpreta les necessitats dels exiliats liberians front al telespectador. A *Cadena perpetua* és un membre de l'orde de San Viator qui transmet la realitat del penal de Bouaké. Un salessià és l'encarregat de presentar alguns projectes de desenvolupament a *El desafío africano*. La major part dels africans entrevistats són receptors d'ajuda o assumeixen una funció secundària dins les missions (catequistes, novícies...).

El vocabulari d'alguns dels missioners entrevistats contribueix a la difusió de la mentalitat paternalista. A *El desafío africano*, una monja europea presenta un malalt anomenant-lo "el pobre...". Si bé s'afirma que es té "respeto al enfermo" en aquest documental és patent que no es té respecte a la seva cultura, que en nombrosos casos és tractada en termes despectius (caldria discutir, però, si es pot sentir respecte per algú si no es sent respecte per la seva cultura). El paternalisme és reforçat per la imatge que es dóna dels projectes sanitaris i educatius, ja que no posa cap èmfasi en la professionalitat dels qui ofereixen aquests serveis, sinó tan sols en la seva bona voluntat.

Al servei de l'església catòlica

Pueblo de Dios és un programa que sol ser extremadament crític amb les actuacions d'Occident al continent africà. En aquest sentit, es troba dins d'un corrent de pensament que qüestiona l'actuació de la nostra societat i defensa els interessos dels africans. Aquest plantejament és molt positiu, doncs facilita una revisió de les actuacions negatives de la nostra societat i n'afavoreix el canvi (a *El desafío africano* es menciona la política agrària menada des d'Occident com una de les causes del subdesenvolupament de Costa d'Ivori). Malgrat tot, és patent una certa tendència en aquest programa a negar als africans qualsevol responsabilitat en els problemes d'aquest continent, amb la qual cosa se'ls presenta com espectadors (i no protagonistes) de tots els esdeveniments del continent (positius o negatius). A *Memorias de África* s'acusa als europeus de tenir tota la responsabilitat en els genocidis de Rwanda, i s'argumenta que "los que tienen el poder son los culpables" (tot i que en les matances hi van participar milers de persones, que no poden ser considerades innocents). En aquest discurs antioccidental hi ha escassos elements de crítica seriosa, i es repeteixen, de forma estereotipada, arguments de vegades poc adequats: a *El desafío africano* els problemes econòmics de Costa d'Ivori s'atribueixen al creixement demogràfic[32]; a *Memorias de África* es culpa a la Conferencia de Berlín de les fronteres "arbitràries" de Rwanda, però aquest és un dels únics estats africans que manté els límits precolonials. En aquest darrer programa també s'acusa a Occident d'afavorir l'arribada al poder del Front Patriòtic Rwandès (FPR) quan, en realitat, l'antic govern hutu havia rebut molt més suport exterior que l'FPR.

Aquest esperit crític cap a Occident no es fa extensiu a l'actuació de l'església catòlica, que en tot moment és enaltida. Un dels casos més obvis és el documental *Memorias de África* sobre la guerra civil de Rwanda. En ell es pren partit clarament pels hutu i contra l'FPR, doncs l'església rwandesa, històricament ha col·laborat amb l'ètnia hutu (en el reportatge, un sacerdot hutu fa un veritable al·legat contra els tutsi). Però tot i criticar el paper d'Occident en aquest conflicte (es denuncia l'ajuda militar a l'FPR i el discutible impacte de la Conferència de Berlín), no es menciona en cap moment el paper clau que va tenir l'església catòlica en la gestació del conflicte ètnic rwandès[33].

Pueblo de Dios, a *Memorias de África*, critica l'ajuda humanitària enviada per organismes internacionals, tot i que va tenir un paper clau en garantir la supervivència del milió de refugiats hutu al Zaire. A *El éxodo africano* es posen de manifest, molt encertadament, les tensions que el repartiment de l'ajuda internacional genera entre les poblacions de Costa d'Ivori i els refugiats liberians establerts en aquest país. Malgrat tot, no es fa cap replantejament de l'ajuda canalitzada a través de missions, tot i que la major part de les ONGD han estat molt crítiques envers el seu impacte sobre les societats africanes. A *El éxodo africano* s'evita aprofundir en la utilitat real de la tasca social de les missions amb l'argument que "els missioners fan el que poden": es dóna prioritat a la bona voluntat sobre l'eficàcia.

A *Cadena perpetua* es presenta la tramesa de cooperació, exclusivament, com una mostra de la bondat dels catòlics i l'Església monopolitza el prestigi de l'ajuda distribuïda. Malgrat tot, aquest projecte en concret és subvencionat per diverses institucions públiques (com l'Ajuntament de l'Hospitalet) que reben fons del conjunt dels contribuents, molts dels quals no són catòlics.

---

32 El malthusianisme és una explicació en excés simplista de la crisi ivoriana.

33 Gairebé tots els experts en política rwandesa coincideixen en aquesta apreciació.

Discurs políticament correcte i pràctiques incorrectes

Pueblo de Dios empra un vocabulari molt acurat. Moltes vegades el discurs gira en torn a l'intercanvi cultural, a la inculturació del catolicisme o al diàleg interreligiós. Participa doncs, aparentment, d'un corrent ideològic que considera positius els valors culturals africans i que pretén potenciar els intercanvis mutus.

Malgrat tot, moltes de les actuacions que defèn aquest programa poc tenen a veure amb la ideologia proclamada[34]. N'és un exemple clar *Cruce de caminos*, documental en el que es presenta l'associació madrilenya Darek Nyumba, que pretén fomentar el diàleg entre cristianisme i Islam. El plantejament inicial és de convivència i intercanvi entre ambdues religions. Fins i tot, un dels membres d'aquesta associació parla de germanor, respecte i apropament entre cultures a través de l'art. Però quan una col·laboradora del centre defineix el projecte no parla de diàleg, sinó de que "aquí se les enseña nuestra cultura": no hi ha un aprenentatge de la cultura aliena, tan sols una difusió de la nostra. A més, el religiós que dirigeix Darek Nyumba mostra un escàs coneixement del món islàmic, en confondre àrabs i musulmans.

A *El éxodo africano*, un missioner diu textualment: "unimos evangelización y desarrollo". Si es dóna tanta importància a l'evangelització, òbviament no es pot valorar en gaire a les religions autòctones (com a molt se les titlla de precursores de la religió veritable, tal i com es fa a *El desafío africano*). El màxim que es fa és acceptar determinades pràctiques rituals com complements de la litúrgia cristiana (és l'opció dels religiosos a *La fiesta senoufa*).

Una realitat inexplicable

Tot i que *Pueblo de Dios* difon sovint documentals sobre el catolicisme a l'Àfrica, els seus realitzadors no solen treballar amb la documentació com la majoria de directors de reportatges, doncs confien la tasca de contextualització del tema als missioners residents a la zona. Però en realitat, si bé la major part dels missioners poden aportar molta informació com testimonis o com protagonistes de determinades actuacions, en molts casos no són experts ni en la història ni en la sociologia del país. Així, doncs, determinats reportatges (com *El desafío africano*, *Memorias de África* o *Cadena perpetua*) es caracteritzen per la manca de referents socio-culturals o per la falsedat d'alguns d'aquests.

A *Cruce de caminos* es fa evident el desconeixement de les societats africanes en confondre el terme "àrab" amb el terme "musulmà" (tot i referir-se a un camerunès islàmic). *Memorias de África* és un exemple de documental religiós incapaç d'explicar les societats africanes al televident. En ell no hi ha cap explicació aprofundida de la guerra civil rwandesa; fins i tot una de les monges relata els fets del 1994 assegurant que "la guerra siempre es absurda" i que "la gente no era persona". Tot i la bona intenció que es suposa a aquest reportatge, la imatge que en ell es dóna dels africans és la d'uns éssers animalitzats, salvatges i incoherents (com a mínim durant el conflicte). La incomprensió del conflicte ètnic és patent: alguns dels missioners destaquen que durant 21 anys havien viscut en un país en pau, però que en quatre dies el territori va caure en una espiral de violència (òbviament, la violència era present a Rwanda des de molt abans, perquè el genocidi del 1994 no era el primer, tot i que va ser el de major magnitud[35]).

En aquest sentit, el reportatge més problemàtic és *Cadena perpetua*, doncs no ens ajuda a entendre en absolut la situació dels presos del penal de Bouaké. Aquest

[34] Com ja s'ha mostrat a l'apartat anterior, referent al paternalisme.

[35] Tot i que el reportatge no ho cita en cap moment.

programa pretén donar a conèixer un projecte de desenvolupament que es duu a terme en aquest centre penitenciari (partint de la dubtosa suposició que pot haver-hi desenvolupament sense llibertat). Ni els reporters ni els missioners expliquen les diferències entre el sistema judicial de Costa d'Ivori i el nostre (amb la qual cosa se suposa que els presos d'allà són similars als d'aquí). En un moment del reportatge es deixa entendre que la delinqüència, en aquell país, és provocada per l'analfabetisme, i no s'aprofundeix en aquesta afirmació temerària (en tot cas, la delinqüència podria estar fomentada per les desigualtats socials, que també generen analfabetisme). L'Estat que empresona als delinqüents no es preocupa ni tan sols de donar-los menjar, però els missioners responsabilitzen als presos de la seva crítica situació. Un cartell pintat al penal pels missioners catòlics assegura: "Quan hi ha amor, una estora serveix per vuit persones". Posteriorment, el reporter mostra un camp en el que els missioners intentaven promoure el conreu de llegums per part dels condemnats, i afirma que els presos fugen si se'ls treu a treballar a fora del penal, i que després la resta de reus no tenen què menjar (es dóna la impressió que els presos són culpables de voler recuperar la seva llibertat).

En aquest sentit, el reportatge més ben elaborat és el referent a la *Fiesta senoufa*, en que se'ns dóna molta informació, molt respectuosa, sobre les tradicions senoufas i sobre els rituals d'aquest poble. A més, se'ns presenta un exemple real d'intercanvi cultural, i els plantejaments de la majoria dels missioners són molt correctes. En aquest cas, però, és el reporter qui recorre diverses vegades als tòpics més clàssics. En referència a les danses diu que "la vida les da tan pocas alegrías (als senoufos), que cuando tienen una se lanzan a bailar". Posteriorment afirma que el ball és una mostra de "su ancestral cultura" i "parte esencial de la vida del pueblo" (l'estereotip clàssic del negre ballarí[36]). En un altre moment, el reporter assegura que les cases serveixen per dormir "todos juntos y revueltos" i "para protegerse de las fieras" (a les llars senoufas hi ha una clara divisió de l'espai on dorm cada membre de la família, i les feres són un perill més mític que real, en aquesta zona).

SÍNTESI

Els programes religiosos s'esforcen en difondre la realitat africana. És molt lloable el seu intent de presentar temes diversos de la realitat africana, i d'evitar els subjectes més exòtics i "primitivistes". Malgrat tot, pel que fa a la tria temàtica, cal posar de manifest una clara tendència a escollir temes que presenten la cara més negativa del continent. Cap dels programes visionats està dedicat a cap iniciativa dels propis africans. Així doncs, la imatge que s'ofereix al televident és la d'un continent incapaç de valer-se per sí mateix (imatge que es reforça amb la preferència per descriure els col·lectius més dèbils de les societats africanes).

El tractament donat a aquests temes reforça la imatge de subordinació dels africans respecte als europeus. Els africans queden marginats a un segon pla davant la preponderància atorgada als missioners, a qui se'ls encarrega fins i tot d'interpretar la realitat africana.

Pueblo de Dios es mostra molt crític envers l'actitud dels polítics occidentals envers el Tercer Món, en general, i envers Àfrica, en particular. Tot i això, el missatge més repetit de cara al televident no és el del replantejament de les relacions Nord-Sud, sinó el de la necessitat d'ajuda dels pobles africans (amb la qual cosa, el telespectador rep una imatge positiva de l'europeu en tant que donant, i pot tenir una percepció de l'africà com individu passiu, com simple receptor d'auxili). A més, la crítica a l'activitat

[36] Els realitzadors de *Pueblo de Dios* tenen certa tendència a caure en el folklorisme, en reproduir sovint imatges de balls i cants tradicionals.

d'Occident es desvincula completament de les actuacions de l'església catòlica a l'Àfrica, que són tractades de forma molt poc objectiva.

Així doncs, tot i que el discurs dels programes religiosos sol ser molt correcte, les pràctiques que defensen en molts casos són més discutibles, i solen reflectir un sentiment de prepotència dels occidentals envers els africans. Aquest sentiment de superioritat fa que en aquests programes no s'aprofundeixi prou en els suggestius temes que s'apunten.

PUBLICITAT

En els darrers anys, s'ha incrementat la presència d'elements relacionats amb l'Àfrica Negra en la publicitat. Aquesta utilització de la imatge de l'Àfrica no és en absolut casual. Els anuncis tenen un alt cost i una curta durada, i abans de que siguin rodats, se n'estudien acuradament tots els elements. A més, els *spots* publicitaris s'amortitzen en molt poc temps, i per tant s'intenta que reflecteixin imatges de rabiosa actualitat, en consonància amb la ideologia actual. És per això que l'anàlisi de la publicitat televisiva és un medi òptim per veure quins estereotips circulen actualment sobre Àfrica i sobre els africans[37].

VELLES IMATGES

El negre no fa ara la seva primera aparició en publicitat. A Catalunya, ja al segle passat, s'utilitzava la imatge del negre en molts anuncis. En aquell temps, la visió que es tenia del negre estava molt condicionada per l'experiència colonial (més al Carib que no pas a Àfrica). El negre, doncs, solia presentar-se com un individu subordinat al blanc: com esclau o treballador agrícola. Posteriorment, a la fi del dinou, proliferaren les imatges del negre com servent, conductor o criat (a mesura que la possessió d'un negre es feia més difícil, esdevenia un luxe només a l'abast de la burgesia). Les negres es presentaven com un model de sensualitat, elevant-les a la categoria de desig prohibit.

Alguns dels anuncis que s'emeten actualment per televisió són tributaris d'aquesta imatge clàssica del negre. És molt simptomàtica l'aparició del negre en anuncis de derivats de la canya del sucre (Malibú, Rom Bacardí) o del cacau (Cola Cao). Cola Cao, fins i tot, recupera un vell anunci de regust racista (la cançó "Yo soy aquel negrito del África tropical"), i li intenta donar un caire positiu, en emprar com models a futbolistes negres molt populars (procedents del continent americà).

Ocasionalment, també es recupera la imatge exòtica del nen africà, utilitzada abastament durant el període colonial. Aquest tipus de visió parteix d'un sentiment paternalista: el blanc s'erigeix en protector dels nens africans. És obvi aquest tractament, per exemple, en l'anunci de *Pali-crock de la Vaca que ríe*, en que es presenten uns nens malians jugant a jocs tradicionals i s'afirma "Ahora puedes ayudar a los niños de Malí". La figura del nen negre, per a la publicitat, té un avantatge obvi: és lliure de l'estereotip d'agressivitat que s'atribueix al negre adult.

En alguns casos, la publicitat empra la imatge tòpica de l'Àfrica salvatge de les novel□les d'aventures, perquè segueix essent un motiu atraient per als europeus (és molt simptomàtic que una col□lecció literària s'iniciï i s'anunciï amb el llibre *Tuareg*, que llueix un guerrer tuareg a la portada). La construcció cultural occidental de l'Àfrica, en aquest cas, es refereix a una Àfrica de selva, plena de feres i perills. La recuperació comercial de velles imatges tòpiques facilita el manteniment dels antics estereotips: l'anunci d'Audi A4 en que es recrea el mite de King Kong ajuda a reviure la imatge d'un Àfrica perillosa, d'on arriben perills i monstres. És especialment preocupant que la visió estereotipada de l'Àfrica "salvatge" sigui freqüent en la publicitat adreçada als nens. La col□lecció de llibres infantils *Art magic* s'anuncia amb la portada dels seus dos primers volums: "La vida en la selva" i "Leopardo".

Un altre element que encara perdura de la mítica colonial és la creença en la suposada superioritat dels africans en l'àmbit sensual (que abans es vinculava a la seva també suposada inferioritat en l'àmbit intel□lectual). A l'anunci del mad mix *Baila*

---

[37] També s'han comentat alguns anuncis amb referents afroamericans, doncs la imatge del negre africà sovint és tributària de la imatge del negre americà, i la major part del públic no és capaç de diferenciar un negre d'Àfrica d'un negre d'Amèrica.

conmigo es mostren figures sensuals de negres ballant, tot i que aquesta imatge no té gaire a veure amb el producte promocionat. Els rellotges *Swatch* s'anuncien amb una negra en postura provocativa amb una faldilla molt curta (imatge molt similar a la que apareix en la promoció de *Coca Cola light*). L'anunci de *Duca-2* tria una imatge d'un seductor home negre per il□lustrar la cançó *Por un beso de la flaca... Renault Scénic* arriba a caricaturitzar aquesta percepció en presentar un travestit negre en el paper de vídua desconsolada.

NOUS CONCEPTES

Darrerament, la publicitat empra el discurs "políticament correcte" de la diversitat en favor dels seus interessos comercials. S'associa el concepte de "modern" amb el concepte de "diferent" i de "mestís". L'africà serà utilitzat constantment com el prototipus de l'Altre, perquè no es pot confondre (un asiàtic o un magribí tenen un to de pell massa semblant al dels occidentals i no ressalten prou com per a ser usats com exemple de diferència). Així, s'utilitza la presència d'un personatge negre als anuncis de motxilles *Seven*, de *Coca Cola light* i del *Mega Ratón Parlanchín*. Aquesta utilització del color reflecteix una evolució de les mentalitats europees, i denota un major respecte envers les persones de raça no-blanca. Malgrat tot, el tractament premeditat de la qüestió racial en publicitat (portada al seu extrem per la marca *Bennetton*) cau facilment en l'essencialisme, en remarcar les diferències racials com quelcom significatiu en l'individu (la qual cosa contradiu tot esforç d'integració).

Per contra, la visió institucional de la modernitat sol ser una imatge de caire europeista, completament excloent. Determinats productes s'anuncien amb el logotip de la Unió Europea, com garantia de qualitat (*Mosto*); així doncs, es pressuposa una menor qualitat als productes foranis. Del *Tesoro Público*, la publicitat ens mostra la seva projecció internacional amb imatges de París, i no pas de Douala o Nairobi.

En molts casos, la imatge "amable" del negre americà (i sobretot, nordamericà) es difon com mostra d'una modernitat rítmica i enjogasada. La figura de l'africà amb trenetes, amb gorres o ballant rap es repeteix a nombrosos anuncis (motxilles *Seven*, *Lo mejor de Bob Marley*, *Malibú*, *The best of Black & Rap*, *Puzzle G Tron*...). No es tracta d'una imatge negativa (en realitat, sovint és promocionada per cercles afroamericans), però òbviament, es tracta d'una imatge parcial, que només representa a una minoria dels negres. Malgrat tot, aquesta visió, promoguda per la indústria cinematogràfica i musical nordamericana, ha calat fins i tot entre els africans immigrats al nostre país, que en molts casos associen la negritud a aquest tipus de moda.

El mite del negre ballarí (que durant el període colonial s'associava a l'estereotip del negre mandrós) actualment torna a estar d'actualitat, però se n'ha invertit la valoració. Es tendeix a considerar el ritme com una gran qualitat dels africans. Així doncs, la visió estereotipada del negre no ha canviat en excés. Tan sols ha canviat la nostra percepció d'ella. En un gran nombre d'anuncis figuren africans ballant o tocant música. En alguns d'ells, la presència de negres és totalment justificada (com els anuncis de grups musicals africans i afroamericans, o la publicitat de *Jerry Maguire*), en d'altres no té cap relació directa amb el producte anunciat (com en els *spots* de *Malibú* i de *Coca Cola light*). En els anuncis que representen un grup de gent ballant no hi sol faltar un negre (*Sonimag*, *Amena*...). En molts casos, aquesta imatge del negre és totalment respectuosa (com a *Sardana* o als anuncis discogràfics), però tendeixen a reforçar un estereotip preexistent: el de l'africà com un ésser sensual, que només té aptituds per al món de la música i de la dansa.

També la idea de la "primitivitat" dels africans torna a utilitzar-se publicitàriament. Actualment, alguns sectors socials europeus, crítics amb el

desenvolupament industrial d'Occident, reivindiquen com un valor positiu l'harmonia que suposadament regiria les relacions entre home i natura en les "societats primitives". Avui en dia es suposa que allò "ètnic" és més respectuós amb el medi ambient (una idea també heretada del pensament colonial, que considerava que els "primitius" eren més "naturals" que els "desenvolupats" occidentals). Així, en alguns casos s'utilitza música africana en anuncis que res no tenen que veure amb Àfrica, per tal de donar una sensació de comunió amb la natura (xampú *Timotei*, salva slip *Evax*, revista *Mi casa*, *Aigua de Viladrau* i *Telefónica*). En el cas de *Timotei*, el producte anunciat no té res d'africà (és elaborat amb taronges i menta) però es presenta com un producte natural ("siente el poder de la naturaleza") capaç d'atorgar al consumidor la sensualitat que es suposa als africans ("despertará tus sentidos").

Els anuncis referents a les institucions dedicades a la cooperació amb l'Àfrica han millorat notablement en els darrers anys, doncs s'han alliberat de la càrrega de dramatisme que anteriorment comportaven (i que donava una visió en extrem negativa del continent). En aquest sentit, l'anunci d'*Intermón* és modèlic. No ho és tant el del *Comité Nacional Español para los Derechos Humanos*, doncs ofereix escenes d'un patetisme extrem, i a més, només fa referència a violacions dels Drets Humans als països subdesenvolupats, sense reflectir que a Occident també es produeixen abusos.

La solidaritat amb el Tercer Món, que en els darrers anys ha esdevingut una veritable moda, ja ha trobat la seva utilització comercial. *Pali-crock de la Vaca que ríe* empra l'ajuda de l'empresa als projectes d'Ayuda en Acción al Malí com a argument publicitari, i també ho fa *Pepsi* en anunciar la seva col□laboració amb Metges Sense Fronteres. La llet Ram també va recórrer a l'ajuda a Mauritània com estratègia comercial, amb un anunci, molt poc adequat, que presentava un demacrat nen maurità[38].

SÍNTESI

Tot i l'aparició d'un nou tipus de tractament dels personatges negres en la publicitat, cal posar de manifest que hi ha una clara continuïtat entre el paper reservat al negre en els anuncis colonials i el que ocupa en la propaganda actual. Si bé se li reconeixen certes aptituds, aquestes es reserven a l'àmbit lúdic (el ball, la música, la diversió...). El negre, doncs, pateix una clara marginalització en els àmbits que suposen real capacitat de decisió. Malgrat tot, dins d'aquestes limitacions, al negre se'l considera un personatge "presentable" (diferent, per exemple, de l'àrab, que sol ser completament exclòs de la publicitat).

El negre publicitari reflecteix menys el negre real que allò que els blancs troben a faltar en ells mateixos. La publicitat sol atribuir al negre aquelles aptituds primàries que els europeus desitgen però que semblen poc apropiades en el context occidental (sensualitat, força, vocació lúdica, contacte amb la natura, simpatia...). La nova imatge "intercultural", en que es fa ús del negre com indicador de mestissatge i modernitat, tampoc és completament positiva, ja que tendeix a remarcar les diferències genètiques dels individus.

L'aparició de tants negres en la publicitat televisiva és el fruït de la ràpida adequació de la propaganda als canvis socials. La moda ètnica que s'està imposant té el seu reflex en els anuncis de la televisió. És possible que l'aparició de negres en *spots* televisius no sigui la mostra d'una modificació profunda de la percepció de l'africà, sinó tan sols un fenomen passatger.

[38] Aquest anunci va ser molt criticat per diverses associacions d'immigrants i per S.O.S. Racisme.

TELESÈRIES

L'estudi de les telesèries és molt significatiu per a l'anàlisi de la imatge que ofereixen les televisions de l'Àfrica Negra. Les sèries, sovint, són de producció local, per la qual cosa les cadenes no es limiten a comprar-les sinó que participen en el seu disseny. Són programes amb un alt índex d'audiència, que solen ocupar franges horàries punta (a diferència, per exemple, dels documentals), per la qual cosa el seu impacte social és molt fort. A més, són programes de ficció, que permeten un tractament molt flexible i deixen un ampli marge d'acció al guionista (no com els teleinformatius, que estan condicionats pels materials rebuts a través de les agències). En ser programes que s'elaboren dia a dia, algunes d'aquestes sèries s'adapten constantment als interessos dels telespectadors, i s'estableix així una retroalimentació entre realitzadors i públic. D'aquesta forma, són especialment sensibles a les crítiques de l'opinió pública.

És de destacar el paper dels negres americans en moltes sèries emeses per les televisions del nostre país. La proliferació de sèries "de negres" als Estats Units[39], i els vincles comercials entre les cadenes locals i la indústria televisiva nordamericana, fan que algunes sèries d'afroamericans hagin assolit molta popularitat aquí. La percepció dels negres per part dels televidents catalans pot canviar notablement a causa d'aquests programes (doncs molt sovint no s'arriba a distingir els africans dels afroamericans). És per això que també s'han analitzat breument algunes sèries nordamericanes en que la presència de negres és important.

IRONSIDE

Aquesta sèrie, d'origen nordamericà, és la més antiga que s'ha visionat. En ella hi podem trobar una imatge del negre molt habitual fa uns quants anys. Els negres solen ocupar llocs subordinats en el camp dels "bons" (un antic delinqüent negre rehabilitat arrossega la cadira de rodes de l'inspector); però també solen ocupar-los en el camp dels "dolents" (els caps mafiosos són blancs, i els seus subordinats, negres). Els negres habitualment es presenten com víctimes de la marginalitat, més que com individus realment pèrfids. Tot i que se'ls associa amb freqüència a la delinqüència, no es defugen les causes de la violència existent als ghettos. La imatge que transmet és de tipus paternalista: s'ha de protegir als negres per evitar que es tornin delinqüents.

BROOKLIN SUD

En aquesta sèrie nordamericana hi tenen un paper destacat els afroamericans. El tema central de la sèrie, les vivències dels policies en una comissaria d'un barri negre de Nova York, tendeix a reforçar la identificació entre negre i delinqüent, doncs es presenten un gran nombre d'escenes de marginació i violència protagonitzades per membres de la comunitat negra. Malgrat tot, es dota d'una imatge molt positiva als policies afroamericans, que tenen un paper destacat en la sèrie (encara que els papers centrals corresponen a blancs). La sèrie no defuig el debat racial, i presenta escenes de tensions racials entre policies blancs i policies negres. Tot i no ser una telesèrie racista, té el problema de reforçar el tòpic del negre delinqüent.

DIAGNÓSTICO ASESINATO

Aquesta sèrie nordamericana és protagonitzada per un doctor blanc, però una de les seves ajudants és una doctora negra. Tot i que se la presenta en una situació de subordinació envers el seu cap blanc, la doctora té un magnífic nivell de formació i és la

[39] Proliferació no gens casual, doncs ha estat provocada per les pressions de les associacions d'afroamericans.

pura imatge de la bondat. Unes característiques similars a les de l'altre personatge negre de la sèrie, la cap d'infermeria. Tot i que es segueix reservant el paper principal a un blanc (i que no es sol reflectir la vida de la comunitat negra), la percepció dels africans en les telesèries millora notablement amb els anys (la comparació de *Diagnóstico asesinato* amb *Ironside*, per exemple, resulta molt favorable a la primera).

A COR OBERT

Aquesta telesèrie nordamericana presenta una visió amable de la comunitat afroamericana (tot i que la distribució de papers reflecteix la situació subordinada de la majoria dels negres als Estats Units). En l'episodi visionat, se'ns mostra a dos personatges relacionats amb un país africà que no es menciona: un metge blanc, antic director d'un hospital a l'Àfrica, i un malalt africà internat a un hospital nordamericà. El doctor reflecteix alguns tòpics paternalistes. Es presenta com un heroi que s'arrisca per ajudar als negres; la bondat del metge blanc es transmet als treballadors de l'hospital nordamericà, que fan una col□lecta per construir un hospital a l'Àfrica, donant la imatge de que són els nord-americans qui realment salven els africans. Tot i això, es presenta una visió positiva de les societats africanes i dels seus valors: el malalt africà exemplifica aquesta percepció (és un intel□lectual destacat i molt íntegre, perseguit pel govern del seu país). A la fi de l'episodi, el metge blanc afirma que on és sent realment estrany és al seu país d'origen, perquè ja forma part d'Àfrica. Aquest episodi d'*A cor obert*, tot i reforçar el sentiment paternalista dels occidentals en presentar-los com protagonistes de la salvació del continent africà, manté un tractament força correcte de la realitat africana.

VIVIENDO CON MR. COOPER

Aquesta és una prototípica sèrie nordamericana elaborada **per** afroamericans **per a** afroamericans. Per tant, en ella no hi trobarem els vells estereotips negatius sobre els negres; allò que es transmet és la imatge "políticament correcte" de la comunitat negra dels Estats Units. Els personatges negres no estan relacionats amb cap tipus d'activitat delictiva, sinó que viuen en grans cases, triomfen professionalment, i solen estar sobrats de simpatia i bondat. Les seves actituds i activitats són força estereotipades: les noies porten trenes i els nois gorres de beisbol, el seu esport favorit és el bàsquet (que ocupa bona part del seu temps), són atlètics, porten samarretes amb símbols identitaris de la comunitat afroamericana, els agrada ballar i canten música rap. La visió positiva de la societat negra americana que defensen aquesta sèrie i altres produccions culturals nordamericanes, ha contribuït a la difusió per tot el món de certes modes negres (com la proliferació de productes amb el logotip Malcolm X). Malgrat tot, aquesta imatge de l'africà, tot i ser més positiva que la visió clàssica, no deixa de ser tòpica, i de ser tributària de la imatge colonial del negre feliç i ballarí.

STEPHEN URQUELL

A l'igual que *Viviendo con Mr. Cooper*, aquesta és una sèrie centrada en la comunitat afroamericana dels Estats Units. També reflecteix els moderns tòpics positius sobre els negres nordamericans, tot i que de forma més atenuada (en realitat, el protagonista és més aviat un antiheroi). Aquestes telesèries tendeixen a crear la imatge d'una comunitat negra autosuficient, desvinculada del cos social blanc, amb la qual cosa no fan sinó mostrar la fractura racial existent als Estats Units. La cultura "negra" no es presenta com part integrant d'una cultura nordamericana global, sinó com el patrimoni exclusiu d'una raça determinada: com una cultura racial. Així doncs, aquestes telesèries suposen una proposta cultural de caire clarament segregacionista.

STAR TRECK

L'anàlisi d'aquesta sèrie és d'un gran interès per a aquest estudi, doncs tot i no situar la seva acció al continent africà sinó en l'espai (en un futur llunyà), dedica bona part dels seus episodis a reflexions sobre el respecte i la convivència entre grups diferents. La Federació, el sistema polític al que pertanyen els protagonistes de la telesèrie, es presenta com garant de la multiculturalitat i de la tolerància a nivell universal, i sol estar enfrontada als romulans, perquè aquests són intolerants. A la nau *Interprice*, eix central de tots els episodis, hi conviuen blancs, negres i asiàtics, però també extraterrestres clingonians i vulcanians i fins i tot androides (i ni tan sols manquen les parelles mixtes de diferents tipus). Tot i que el màxim comandament de la nau l'ostenta un blanc, entre els seus lloctinents hi ha representants de tots els col lectius representats a la sèrie. No només la convivència entre membres de diferents grups es mostra com una experiència fructífera, sinó que a més, la missió principal de l'*Interprice* és entrar en contacte amb altres realitats per aprendre de cultures diferents.

El missatge de fons és molt positiu: es defensa la convivència entre realitats diferents i el respecte mutu. Malgrat tot, el model polític de la Federació no és altre que el de la societat occidental de finals del segle XX. Tot i lloar aparentment la diversitat, reforça el sentiment hegemònic occidental, doncs presenta els seus valors com superiors i inamovibles. Això queda clar en el personatge de l'androide, que durant tota la sèrie es manté a la recerca de sentiments que puguin "elevar-lo" a la categoria humana. Però aquesta exaltació de la vessant sentimental de la persona no és extensible a tots els humans, sinó que és característica de la cultura occidental: un budista probablement rebutjaria completament el model humà defensat per la telesèrie. En l'episodi del 2 d'octubre, el tinent Worf (clingonià) resulta ferit i decideix suïcidar-se, perquè segons la cultura clingoniana, un home perd l'honor si no està en bon estat de salut. A la fi, la moral occidental triomfa, i Worf no es suïcida (les darreres escenes de l'episodi representen la desitjable fi del sentit de l'honor clingonià). En el fons, i des d'una òptica tolerant i defensora dels drets humans, es reprodueix l'estigmatització de les cultures diferents i es proposa la difusió **universal**[40] del model occidental. És a dir, *Star Treck* acaba recreant un missatge etnocèntric.

THE SIMPSONS

L'episodi d'aquesta sèrie corresponent al 3 d'octubre del 1998 es centra en el tema de la immigració. Es presenten les polítiques d'expulsió d'estrangers com una maniobra demagògica per part del poder, i es dóna la imatge que la xenofòbia afecta només a la gent poc formada, que es pressuposa molt fàcil de manipular. La telesèrie critica fins i tot l'intent de forçar la integració dels immigrants en un model cultural únic. El guió escapa als estereotips ètnics, o fins i tot els utilitza per a criticar la xenofòbia: de forma subtil compara els mites hindús amb els mites de la societat nordamericana, sense la mínima concessió per aquests darrers. Malgrat tot, el debat sobre la xenofòbia i les expulsions d'immigrants es planteja de forma individualitzada: allò que és essencial és que un determinat immigrant, amic de la família, no sigui expulsat. Representar la festa de celebració perquè aquest immigrat finalment no és obligat a marxar resta molta força a l'episodi, doncs no es qüestiona el problema de fons. Malgrat tot, és una clara aposta en favor de la convivència entre diferents ètnies.

TARZÁN

[40] Universal perquè en aquest cas es pretén l'extensió del model occidental, no només als darrers racons de la Terra, sinó del conjunt de l'univers.

Aquesta sèrie, en recuperar un personatge clàssic de les pel□lícules d'aventures, reprodueix bona part dels tòpics colonials sobre el continent africà. Àfrica es presenta com un territori ple de perills: serps, inundacions, insectes verinosos... però en el que la gent íntegra i forta (com Tarzán) poden sobreviure i ser autènticament feliços, lluny de la "corrupció" del món modern (per exemple, a *Tarzán y la estrella de rock*).

El paisatge africà es mostra com un medi natural, gairebé idíl□lic, que es trenca per l'aparició de l'home (Tarzán mateix és presentat com un home naturalitzat, quasi animalitzat: gairebé no parla, salta d'arbre en arbre, és amic de lleons i elefants, rebutja el tracte amb la "civilització"...). En l'Àfrica de Tarzán no hi ha lloc per als africans: els papers principals els ocupen els amics de Tarzán (animals o blancs) i els enemics (exclusivament blancs). A *Tarzán y el testigo de cargo* un actor blanc arriba a representar a un policia (de forma absolutament incoherent, doncs figura que l'episodi succeeix a l'Àfrica actual). L'únic negre que surt a la telesèrie és un amic de Tarzán (amb tota probabilitat, un negre nordamericà) que és l'antítesi de l'estereotip "primitivista": pilota una avioneta, és culte, refinat...

Només puntualment es fa referència a les societats africanes, que són absolutament absents en la filmació. I el tracte és molt despectiu: a *Tarzán y el testigo de cargo* apareix una màscara "de la legendaria tribu de los dowonda" a la que es qualifica, irrespetuosament, de "chisme" (un mico juga amb ella).

En aquesta sèrie, Jane, la companya de Tarzán, és a l'Àfrica com responsable d'una fundació destinada a ajudar el continent (no es concreta com). Constantment apareixen els blancs com protectors i finançadors de la millora de l'Àfrica, però no es mostra cap africà, ni tan sols com col□laborador dels blancs. En molts episodis es presenta com una prioritat la defensa de la natura africana, però és una natura deshumanitzada, en la que no hi tenen cabuda els africans. El medi en que es mouen Tarzán i els seus amics no té res a veure amb l'Àfrica en que viuen la majoria dels africans, doncs els personatges de la sèrie o estan a la selva verge ("mai no trepitjada per cap altre home") o es desplacen amb avionetes (un luxe que és a l'abast de molt pocs africans).

En realitat, ni tan sols s'intenta reproduir el paisatge africà (al mig de escenes selvàtiques s'hi inclouen plataners i fins i tot carreteres i aeroports), perquè l'únic que interessa del continent africà és la seva imatge exòtica: "Pensé que no había sitio más incógnito que Mozambique" afirma un personatge.

Aquesta sèrie no és pròpiament racista: l'únic personatge negre és bo, íntegre i intel□ligent, i tots els personatges amb connotacions negatives són blancs. Malgrat tot, és una sèrie que contribueix decisivament a difondre prejudicis sobre el continent africà. A més, desvaloritza les societats africanes, en presentar tot un continent al marge dels seus habitants. La programació d'aquest tipus de material pot afavorir la consolidació d'estereotips negatius sobre el continent africà i sobre els africans.

LA CASA DE LOS LÍOS

En aquesta sèrie apareix un personatge negre (dominicà), que reprodueix bona part dels estereotips negatius que sobre els negres es tenen a la nostra societat. Aquest negre és molt poc intel□ligent, actua de manera impulsiva, i vesteix de forma llampant i poc elegant. A més, se'l fa parlar amb un llenguatge simplificat i amb un accent molt marcat (que se suposa propi dels negres). Fins i tot el seu nom té ressonàncies còmiques (es diu Pandoro, i el seu cosí es diu Mondoro). L'única qualitat que se li reconeix és la seva força, però és incapaç de canalitzar-la de forma adequada.

Pandoro es deixa enganyar constantment per l'Arturo (el blanc protagonista de la sèrie). La relació entre l'Arturo i el Pandoro es caracteritza pel paternalisme de l'Arturo

(que aconsella al Pandoro i el tracta de forma molt irrespectuosa). La gelosia del Pandoro és tan notable com la seva brutalitat. Constantment ens és representat en actitud agressiva empaitant a aquells a qui suposa flirtejant amb la seva promesa. La promesa del Pandoro, com ell mateix, ocupa una posició subordinada: és secretària i, a més, tampoc és gens brillant.

Un dels episodis visionats es centra en la formació d'una petita xarxa mafiosa, en la que en Pandoro, i alguns altres negres i mulatos, ocupen un lloc subaltern. El tracte que reben els africans dels seus caps blancs és absolutament despectiu: a un li diuen "Tú no sabes ni dónde está tu casa".

La reproducció amb finalitats còmiques d'estereotips racials no pot contribuir a eliminar-los. En aquest sentit, *La casa de los líos* es una mostra del tractament despectiu reservat als negres, encara, en determinades programacions televisives.

Tot i això, la telesèrie pretén mobilitzar els televidents en favor de la solidaritat internacional en dedicar un episodi a les ONGD, en el que s'incorpora publicitat subliminal de Ayuda en Acción. El to propagandístic (evident) d'aquest episodi, no compensa de cap de les maneres la imatge negativa que es dóna de la població negra.

MÉDICO DE FAMILIA

En aquesta telesèrie hi solen estar absents els africans (en realitat, aquests tampoc són molt presents en el conjunt de la societat espanyola). Malgrat tot, esporàdicament, algun episodi fa referència a la realitat africana. En general, són episodis amb una òbvia finalitat propagandística, ja que es dediquen a difondre missatges ètics considerats positius.

Un dels episodis reflecteix les dificultats que troben els immigrants *sense papers* per a accedir a l'atenció sanitària a l'Estat espanyol. Un altre, representa com pateixen els protagonistes habituals de la sèrie per una companya seva, una infermera espanyola que està treballant com cooperant a Tanzània. La infermera es presenta com una màrtir, que pateix moltes penalitats per tal d'ajudar a uns africans que es suposen desvalguts. El to paternalista es reforça amb imatges de la cooperant amb nens negres. Tot i que la pretensió del programa és positiva, doncs intenta incrementar la solidaritat dels espanyols envers el Tercer Món, en representar-se l'ajuda de forma descontextualitzada, pot contribuir a reforçar l'estereotip d'una Àfrica sense possibilitats, que depèn completament de la presència d'expatriats blancs.

EL SÚPER

En aquesta sèrie, de producció autòctona, s'incorpora un personatge negre: una caixera d'origen llatinoamericà. No presenta cap dels trets estereotipats amb els que es sol definir als negres. Ocupa una posició subordinada, amb el que es reflecteix la realitat social dels immigrants, però en cap moment aquesta posició es presenta de forma indigna. És una mostra de tractament normalitzat de les relacions racials.

SÍNTESI

Òbviament, s'ha avançat molt en el tractament dels africans en les sèries televisives. S'ha reduït la presència d'estereotips discriminatoris i s'ha fomentat una imatge positiva dels africans (amb telesèries com *Viviendo con Mr. Cooper* o *Diagnóstico asesinato*). Alguns programes poden contribuir a donar una imatge de l'altre que afavoreixi la convivència (com *The Simpsons*). Tot i això, en algunes telesèries nordamericanes es detecta l'aparició de noves imatges estereotipades de caràcter racial, encara que menys nocives que les "clàssiques".

És molt positiu que els realitzadors de l'Estat espanyol intentin un tractament més correcte de la realitat africana i que emprin les telesèries com eina de sensibilització solidària i de lluita contra el racisme. Malgrat tot, aquests episodis propagandístics en certes ocasions no deixen de caure en alguns tòpics (sovint es reprodueix el paternalisme, en remarcar la missió salvífica de l'home blanc). Per evitar que la reivindicació social no quedés en una moda, s'hauria d'intentar que la correcció del discurs sobre Àfrica no es limités a determinats episodis, sinó que s'estengués al tractament dels personatges negres, a les expressions dels protagonistes blancs, a la selecció temàtica...

Tot i que, globalment, la imatge dels africans que ofereixen les telesèries tendeix a millorar, determinats programes, com *Tarzán* o *La casa de los líos* no contribueixen a difondre una visió més positiva del continent africà, ans al contrari.

PEL·LÍCULES

Les pel·lícules han esdevingut un dels principals mitjans per a la difusió de tòpics sobre el continent africà[41]. En ser programes de ficció, i no haver de sotmetre's a les exigències del realisme, ofereixen al realitzador la possibilitat d'expressar lliurement el seu imaginari. D'aquesta forma, és molt fàcil que en els films es transmetin, de forma conscient o inconscient, múltiples estereotips racials. Però també, ben realitzats, poden fer que els espectadors es replantegin certes imatges preconcebudes. Si tenim en compte l'alt índex d'audiència d'alguns films (i el seu gran impacte sobre el públic infantil), es fa evident la seva influència sobre l'imaginari europeu i la seva importància clau en la gestació d'una nova imatge del continent africà.

ACE VENTURA. OPERACIÓ ÀFRICA

Aquesta pel·lícula infantil tracta de forma irrespectuosa i tòpica les realitats africanes. Tots els personatges del film són esperpèntics, però els africans són estrafolaris perquè recullen tots els estereotips clàssics sobre els negres i els porten fins al límit. Ace Ventura no reprodueix la visió tòpica del continent africà: l'exagera.

Durant tota la pel·lícula, el protagonista (un detectiu ecologista blanc carregat de prepotència), es burla dels africans i de la seva cultura: del seu vestit, del seu idioma, dels seus rituals... Per tal de donar una imatge més primitiva dels africans, es retraten pràctiques "absurdes" que s'atribueixen als watxatis (els negres bons): es saluden tirant-se escopinades, tot ho construeixen amb excrements de rats penats... El blanc és presentat com un ésser superior: aconsegueix salvar als watxatis d'una "guerra tribal", protegeix el medi ambient africà i supera sense cap problema les difícils proves que li imposen els watxutus[42] (els negres dolents). Els africans són tractats com éssers inconscients, incapaços de regir el seu territori i, per tant, necessitats de l'ajuda dels europeus.

Tots els tòpics sobre els africans hi són presents: el de la negra sensual que sedueix al protagonista, el dels africans violents que l'empaiten, els dels negres "dolents" pintats amb pintures de guerra, el de la inconstància dels africans (que declaren la seva amistat al protagonista però que amenacen amb matar-lo l'endemà)... Malgrat tot, el tractament despectiu que reben els africans no és excepcional en aquesta pel·lícula, doncs els budistes tibetans són tractats de forma potser encara més despectiva.

L'interès per la realitat africana, en realitat, és nul, i per això ni tan sols s'intenta un mínim realisme en l'ambientació: es vesteix com massais als membres d'una ètnia no ramadera, es presenten unes danses que no tenen res d'africanes, es confon la selva amb la sabana, es mostra l'Àfrica actual amb escenes pròpies del període colonial... Les imatges no representen cap lloc de l'Àfrica en concret. És un tipus d'aproximació al continent africà que també trobarem en d'altres films: per reforçar la imatge suggestiva i exòtica que té l'Àfrica com conjunt, s'evita situar l'acció en un determinat país per tal d'aprofitar el potencial simbòlic que aporta el continent com abstracció.

Òbviament, aquesta pel·lícula només pot servir per consolidar la prepotència occidental i per difondre tot un seguit de tòpics negatius sobre Àfrica i els africans. És

---

[41] Segons *La imatge de les minories a les televisions. Aproximació qualitativa* (Consell de l'Audiovisual de Catalunya, Barcelona, 1999), la imatge que dóna la televisió de l'Àfrica és sovint més fictícia que real. La majoria de les referències a l'Àfrica Negra de la seva mostra (el 53 %) es troben a programes de ficció (en tant que els programes de ficció només recullen el 25 % de les referències als magribins).

[42] Probablement, els termes "watxati" i "watxutu", de ressò burlesc, estan basats en les ètnies "batusi" (tutsis) i bahutu (hutus), enfrontades en la guerra de Rwanda.

especialment preocupant que aquesta pel·lícula es destini a un públic infantil, poc crític i amb escassos elements per contrastar les imatges estereotipades transmeses pel film.

BWANA

Aquesta pel·lícula, va ser realitzada amb el suport d'Antena 3 i va arribar a ser seleccionada per l'Acadèmia Espanyola de Cinema per als Óscars del 1997. Es va presentar com una producció de caire antirracista, destinada a combatre els estereotips que els espanyols solen tenir dels negres. A través de la història d'un negre que arriba amb pastera a una platja espanyola, es relata la conflictiva relació que estableix amb una família de baix nivell cultural i carregada de tòpics.

La família que troba l'africà s'adreça a ell de forma prepotent, i el tracta com un animal: ni tan sols li adrecen per cap nom (és "el negro"). Totes les actituds de la família són absurdes: el consideren agressiu, inferior, primitiu, caníbal, lladre, contagiós... La finalitat del director és demostrar com un inofensiu africà pot despertar tots els fantasmes dels occidentals. A més, a la fi, la família, que ha estat ajudada per l'africà, es nega a portar-lo en cotxe i el deixa en mans d'un grup de caps rapats que volen acabar amb ell. En tot el film, doncs, hi ha una crítica de fons a l'actitud dels espanyols envers els immigrants.

Però tot i que es planteja com un film destinat a acabar amb els tòpics sobre els africans, *Bwana* reprodueix bona part dels tòpics que pretén combatre, per acabar reafirmant-los. Els espanyols tracten l'africà com un ésser inútil i incapaç, però aquest respon a la imatge animalitzada que tenen d'ell: només diu "Viva España" i "Indurain", i ho va repetint per a que els blancs es burlin d'ell. La deshumanització del personatge és tal, que arriba a transmetre's a l'espectador la imatge d'un ésser animalitzat: l'escena final en que uns neonazis empaiten a l'africà que va nu reforça la idea d'emboscada, i pot contribuir a consolidar aquesta percepció d'animalitat. *Bwana* també cau en el tòpic del negre com ésser bàsicament sexual, en reproduir, sense cap tipus de sàtira, l'admiració de la dona blanca per l'home negre.

Així doncs, tot i presentar-se com una producció de caire antirracista, aquest film pot contribuir a difondre determinats estereotips. És un exemple de com aquest tipus de realitzacions no sempre tenen els efectes desitjats.

COBRA VERDE

Aquesta pel·lícula està basada en la novel·la *El virrei d'Ouidah* de Bruce Chatwin. Parteix, doncs, d'un bon guió elaborat per algú que coneixia bé la realitat africana, i això es fa patent en el film. L'acció s'ubica en l'antic regne de Dahomey. El protagonista és un blanc que es fa proclamar virrei i que torna a posar en marxa les xarxes esclavistes (que, segons l'argument, ja estaven abolides). La visió que es dóna de les relacions entre africans i europeus no és gens idíl·lica, i mostra la brutalitat dels occidentals en imposar la seva hegemonia a l'Àfrica Negra. Però tampoc es cau en una idealització fàcil de la realitat africana: es posa de manifest la crueltat de l'esclavisme africà, i alguns personatges negres reben fortes connotacions negatives. Malgrat tot, es destaca el nivell de desenvolupament i la riquesa de les societats africanes, amb la qual cosa s'ofereix una imatge del continent completament diferent a la de la majoria de pel·lícules. Tot i que el film transmet la idea d'una Àfrica altament perillosa, és sens dubte el que dóna una millor visió d'aquest territori d'entre tots els que s'han visionat.

CONGO

El guió d'aquesta pel·lícula és una versió avançada dels vells films d'aventures carregats d'estereotips. Un grup de científics nordamericans blancs s'introdueix en un

Àfrica salvatge "donde siempre hay que ir armado para defenderse de los enormes peligros". Les espècies animals representen una amenaça contínua per als expedicionaris. Les poblacions de la zona també són agressives i hostils. La violència domina el relat des del mateix moment de l'arribada dels científics a l'Àfrica (s'inclouen fins i tot referències a atemptats amb bomba, tot i que aquests, en el continent africà, han estat més aviat escassos). La pel□lícula aconsegueix transmetre una forta sensació de caos, en combinar un guió agitat amb freqüents imatges de grups de gent en moviment.

Àfrica es presenta com una terra idònia per a viure-hi aventures, i per tant als violents personatges estereotipats clàssics (com els negres "salvatges") se li afegeixen nous personatges "moderns" que reforcen la impressió d'amenaça (com els militars corruptes). Els blancs actuen de forma completament prepotent en un país que no és el seu, i aquest sentit de prepotència es ressalta amb l'ús de mitjans altament sofisticats. La relació dels exploradors amb els africans es caracteritza pel racisme més profund; tan sols al guia local se'l tracta de forma positiva. En tot cas, un goril□la que porten els investigadors és presentat de forma més humana que als africans (fins i tot s'estableix una relació més humana amb el primat que amb els africans).

ELS GOSSOS DE LA GUERRA

Aquesta pel□lícula és basada en la novel□la homònima de Frederick Forsyth. El guió es centra en una operació mercenària contra un dictador africà. A través de l'operació militar, es denuncia la brutalitat d'un govern autoritari i la implicació dels interessos occidentals en el manteniment d'algunes dictadures. En realitat, el guió es va inspirar en la dictadura de Macías Nguema a la Guinea Equatorial[43], però per evitar pressions, en el film el país adopta un nom imaginari: en realitat les escenes rodades no suggereixen cap lloc d'Àfrica en concret.

El film aposta per la participació dels africans en la gestió dels seus propis països front les pressions de les empreses occidentals. Malgrat tot, dóna una visió paternalista d'Àfrica, doncs han de ser uns mercenaris els que alliberin als africans, mentre que aquests, per sí sols, semblen incapaços de fer-ho. És el cap mercenari qui decideix qui ha de ser el nou cap d'Estat, i no s'ofereix als ciutadans la possibilitat de decidir-ho per ells mateixos (en realitat, la població local ni tan sols celebra la caiguda del dictador). Els blancs ocupen els principals papers del guió, i els pocs africans que ocupen posicions significatives són presentats com individus arrogants, lúbrics, agressius i mancats de cultura.

Tot i la càrrega positiva que té aquesta pel□lícula, doncs denuncia una de les dictadures més brutals d'aquest segle, el guió reforça una visió negativa del continent africà i tendeix a consolidar les actituds paternalistes.

ESTALLIDO

L'argument d'aquesta pel□lícula gira al voltant de la difusió d'un virus mortal als Estats Units, a partir de la importació d'un mico africà (probablement s'inspira en algunes teories sobre l'origen de la sida). En realitat, tan sols l'inici del film transcorre a Àfrica. Però a desgrat de la seva brevetat, les escenes africanes contribueixen a difondre un gran nombre de tòpics. Àfrica es presenta com el focus de propagació de greus epidèmies, i per tant se la considera un perill per al món. El guió parteix de pressupòsits racistes: mentre els malalts africans són eliminats per evitar la propagació de la malaltia, els pacients d'Estats Units són tractats. A més, el film realitza una apologia de les armes

[43] Malgrat tot, el film no arriba a donar una idea del nivell de repressió i de control policial imperant a la Guinea Equatorial entre el 1969 i el 1979.

biològiques, que es consideren essencials per fer front a "l'amenaça" d'un Tercer Món que es suposa hostil. Així, doncs, es reforcen els vells estereotips, tot i que s'utilitzen arguments d'actualitat.

GORILAS EN LA NIEBLA

Aquesta pel□lícula es planteja com una crònica de les activitats de l'etòloga Diane Fossey entre els goril□les de l'Àfrica Central. Aquí, el missatge ecologista tendeix a reforçar la imatge d'una Àfrica "natural" en la que les poblacions locals només representen un obstacle per a la supervivència de les espècies naturals i, per tant, són clarament estigmatitzades. L'argument reforça el sentiment de prepotència dels occidentals en presentar de forma acrítica com la investigadora pren possessió d'un territori i hi imposa la seva llei per salvar allò que considera essencial: els goril□les. En les seves accions preservacionistes, la protagonista recorre sovint a la violència: crema un poblat, simula l'execució d'un caçador furtiu, intimida a un nen per a que delati els seus parents... Totes aquestes agressions de la biòloga són presentades com accions defensives front als africans (dels que es dóna una imatge violenta).

Amb films com aquest es reforça l'estigmatització dels africans. Aquests són presentats com gent que no respecta la natura (i, paradoxalment, una nordamericana protegeix el medi ambient, tot i que la indústria occidental és responsable de la majoria dels problemes ecològics del món). A més, als africans se'ls considera inferiors als blancs: la relació que estableix la protagonista amb els seus servents és clarament despòtica. Les societats africanes es representen com regides per la violència i el caos. Àfrica, segons el film, és un territori sense solució, condemnat per sempre al primitivisme. El missatge de fons d'aquesta pel□lícula no és paternalista, sinó clarament neocolonial: es defensa l'actuació directa dels europeus en la gestió dels territoris africans. La tria temàtica, en aquest cas, condiciona greument el to del film; un etòleg que va col□laborar amb Fossey afirmava que aquesta detestava tot allò que no fossin els goril□les, i que allò que més detestava era els negres.

LA REINA DE ÁFRICA

Aquesta pel□lícula mostra Àfrica tan sols com un territori al servei d'Occident, i suggereix la necessitat de la presència europea en aquest continent per tal de dirigir a les poblacions africanes, que es representen com incapaces de governar-se per sí mateixes. La visió que es té dels africans és completament racista: no serveixen ni per portar un arma; ni tan sols saben cantar... En canvi, els europeus són presentats com individus amb moltes habilitats, que aconsegueixen solucionar qualsevol problema. Tan sols els derrota la naturalesa africana (la calor, les feres, els mosquits, els aiguamolls...), perquè el continent africà és definit com un territori hostil. En realitat, en aquest film es reprodueixen tots els tòpics clàssics respecte a l'Àfrica Negra.

LAS MINAS DEL REY SALOMÓN

Aquesta pel□lícula, inspirada en la novel□la homònima de Henry R. Haggard reprodueix fidelment tots els tòpics colonials sobre Àfrica en que es basava aquesta. Els africans ocupen un paper secundari en les aventures dels protagonistes (occidentals, òbviament). Fins i tot els enemics personalitzats dels exploradors "bons" són europeus: la massa hostil d'africans només serveix com teló de fons per a les seves heroïcitats. Els negres es presenten com individus inútils, sense cap capacitat positiva (ni tan sols acompleixen correctament el rol de portejadors).

Els tòpics es repeteixen constantment: els negres són porucs, traïdors, violents... Fins i tot en vàries escenes es presenten com caníbals (intenten cuinar els europeus en

una immensa cassola). L'animalització és extrema en el cas d'una "tribu" que els protagonistes troben perduda "en lo más profundo de la jungla de la selva africana", doncs aquesta ètnia ni tan sols viu en cases, sinó que passa la seva existència penjada dels arbres i de les lianes. Ni tan sols es lliura dels estereotips negatius Unkovo, el negre bo, doncs se'l representa com incapaç de parlar correctament i d'acceptar les tècniques modernes. En realitat, la principal "qualitat" d'Unkovo no és la seva bondat, sinó el seu servilisme, doncs ajuda als protagonistes blancs a trobar les mines del rei Salomó.

Al continent africà se li atorga una imatge hostil (com la dels seus habitants): se'l mostra curull de feres i de primitius violents. Tot i que el film situa a l'Àfrica un bé tan apreciat com les mines del rei Salomó, dóna la impressió que aquest tresor fou realitzat per una cultura superior, i que els actuals habitants del territori no han heretat cap dels sabers de l'antic rei bíblic. Aquesta pel·lícula, doncs, contribueix a reforçar tots els estereotips negatius sobre Àfrica i sobre els seus habitants.

MUERTE EN EL SAFARI

Aquesta pel·lícula és inspirada en la novel·la *Deu negrets* d'Agatha Christie. Tot i que la totalitat de l'argument transcorre a Zimbabwe, tan sols en els primers minuts apareixen imatges del país i dels seus habitants, doncs la resta de l'acció passa en un campament aïllat i només hi participen personatges blancs[44]. L'acció es situa a l'Àfrica perquè es vol presentar un territori perillós, hostil i aïllat. Així doncs, es reprodueixen molts dels tòpics tradicionals sobre el continent i sobre els negres: es recorre a l'exotisme, es presenten els africans com individus incapaços d'assimilar la tècnica moderna, es recreen unes relacions racials carregades de prepotència... Així doncs, aquesta pel·lícula difon en pocs minuts bona part dels estereotips clàssics sobre el continent africà.

PERDIDOS EN EL TIEMPO

Aquesta pel·lícula presenta les peripècies d'uns arqueòlegs a la recerca de proves de la vinculació entre una antiga "tribu" africana i civilitzacions extraterrestres. El missatge de fons és clar: les realitzacions culturals africanes no poden haver estat creades pels propis africans, sinó que han de procedir d'una cultura "superior". El guionista és ben explícit: "Eran la tribu más avanzada de África porque no estaban solos".

L'argument gira en torn a la persecució d'una família blanca (que posseeix un objecte d'origen extraplanetari) per part d'uns mafiosos blancs i d'un robot extraterrestre també blanc (és si més no sorprenent que els extraterrestres de fa 2.500 anys elaboressin un robot blanc per anar a prendre contacte amb una ètnia negra). Així com la majoria dels blancs es presenten com individus perversos, als africans se'ls mostra com éssers feliços i un tant inconscients (incapaços de ser veritablement dolents). En ocupar els negres un paper secundari, ni tan sols importa la seva mort (que és representada de forma anecdòtica, a diferència de les imatges dramàtiques que reforcen el patiment dels blancs).

La visió de l'Àfrica no és gens realista. La "tribu" estudiada pels arqueòlegs es presenta com absolutament primitiva: van quasi nusos i no han experimentat cap influència occidental (cosa gens creïble si viuen al costat d'una carretera). En diversos moments es mostra un hospital equipat amb instruments mèdics sofisticats ubicat en una petita ciutat de províncies (la situació sanitària dels països africans sol ser molt més precària). També apareix un botiguer blanc en una cruïlla de camins (una imatge realment insòlita a l'Àfrica actual). En realitat, el continent africà importa poc en

[44] Probablement, només la part inicial del film fou rodada a l'Àfrica.

l'argument: tan sols és un fons exòtic en el que es dirimeix el conflicte entre Occident i els alienígenes.

Tot i que en els moments finals del film es menciona que els africans han arribat a adquirir coneixements únics heretats dels extraterrestres que cap més poble del món té, aquesta informació no arriba a contrastar els tòpics que regeixen la resta de la pel□lícula. La visió d'Àfrica, a més d'errònia, és superficial i exclusivament centrada en les experiències dels blancs en aquest continent.

ZONA PELIGROSA

Aquesta pel□lícula de guerra es situa en un país imaginari d'Àfrica. Els protagonistes són uns blancs que van a cercar uns residus tòxics desapareguts en aquest Estat. Els dos personatges principals (un home i una dona blancs), per tal de salvar l'ecologia africana, s'enfronten a màfies organitzades, a mercenaris, a la CIA, a les forces soviètiques, a un dictador africà i a espies coreans. Els protagonistes aconsegueixen salvar el medi ambient del país i acabar amb els seus enemics gràcies a una càrrega a cavall dels seus aliats africans. Però en realitat, cap personatge africà té la més mínima personalitat. Àfrica i els africans constitueixen un simple decorat per al guió. La pel□lícula probablement no va ser rodada a l'Àfrica, doncs moltes escenes no semblen pròpies del territori: la presència de grans quantitats de cavalls, els paisatges erms...

La programació d'aquesta pel□lícula no facilita en absolut la comprensió de la realitat africana. La visió que es dóna dels africans és la d'uns individus passius i indecisos, que són manipulats pel primer que arriba. No hi ha cap referència a la seva cultura ni a les seves societats, sinó tan sols a la seva incapacitat per defensar-se de la modernitat. Per tant, es fàcil que el televident acabi rebent un missatge paternalista: cal protegir a les societats africanes perquè són incapaces de defensar-se per sí mateixes.

SÍNTESI

La major part de les pel□lícules mostren escàs o nul respecte per les societats africanes, i en algun cas s'arriba a la burla dels costums africans (*Ace Ventura. Operació Àfrica*). En moltes ocasions es reprodueix l'estereotip que associa el negre amb la violència (*Congo*, *Els gossos de la guerra*, *Las minas del rey Salomón*, *Gorilas en la niebla*...). També es sol presentar els africans com individus amb escassa capacitat mental, incapaços d'aprendre res (és el cas de *Gorilas en la niebla*, *Las minas del rey Salomón*, *La Reina de África* o *Muerte en el safari*). Ni tan sols els films realitzats amb vocació antirracista aconsegueixen evitar els tòpics (per exemple, *Bwana*).

Gairebé totes les pel□lícules es centren en les aventures d'alguns personatges blancs[45], i Àfrica tan sols esdevé un escenari exòtic per a les seves vivències. En la seva majoria, posen de manifest la prepotència d'Occident envers els africans: en molts guions els problemes africans són resolts per europeus que saben realment què cal fer; a l'inrevés que les poblacions locals, que es presenten com incapaces de gestionar correctament el seu país (aquesta percepció la podem trobar a *Ace Ventura. Operació Àfrica*, a *Congo*, a *Els gossos de la guerra*, a *Gorilas en la niebla*, a *Estallido*, a *La Reina de África*, a *Perdidos en el tiempo* i a *Zona Peligrosa*). Les pel□lícules amb missatge ecològic tendeixen a reforçar la discriminació dels africans, ja que es subordinen els seus interessos als de la fauna africana (*Ace Ventura. Operació Àfrica*, *Zona Peligrosa*, *Gorilas en la niebla*...).

---

[45] És possible que la indústria cinematogràfica recorri a aquesta sortida per amortitzar les seves estrelles blanques.

En realitat, moltes pel□lícules mostren un escàs interès per ubicar l'argument en un país concret. Per poder aprofitar al màxim els estereotips que circulen sobre el continent africà, situen l'acció en un país inexistent o en un lloc indeterminat del continent (és el cas de *Els gossos de la guerra*, *Zona Peligrosa*, *Perdidos en el tiempo*, *Las minas del rey Salomón*, *Ace Ventura. Operació Àfrica* o *La Reina de África*).

Així doncs, gairebé totes les pel□lícules de la mostra contribueixen a formar una imatge deformada i estigmatitzadora del continent africà. El seu impacte pot ser molt negatiu, especialment si considerem que algunes de les produccions més etnocèntriques estan destinades a un públic infantil (*Ace Ventura. Operació Àfrica*, *Las minas del rey Salomón*...).

És molt preocupant que les pel□lícules modernes no mostrin cap interès en oferir una visió més acurada del continent africà. Tot i que les pel□lícules "d'autor" tenen una certa tendència a evolucionar positivament en aquest aspecte, els films comercials (que són els que programa majoritàriament la televisió) no fan sinó repetir els vells tòpics.

Malgrat tot, en alguns casos s'han programat pel□lícules que ofereixen una altra visió del continent africà, més propera a la realitat. L'emissió de *Cobra Verde* és una mostra de que la ficció televisiva no té perquè ser incompatible amb una representació més respectuosa de les societats africanes. Una de les iniciatives més lloables en aquest sentit és la de *La noche temática*, que, durant l'any 1998, ha estat l'únic programa en emetre, de forma regular, pel□lícules de producció africana (tot i que no han pogut ser incloses dins la mostra).

PROGRAMES D'ENTRETENIMENT

Els programes d'entreteniment no presenten, en realitat, característiques comunes en allò que fa referència a la realitat africana. Cada tipus de programa d'entreteniment presenta orientacions diferents, i per tant no es pot realitzar un estudi global de la mostra seleccionada. És per això que aquesta part de l'anàlisi s'ha dividit en quatre apartats: debats i entrevistes, programes infantils, programes culturals i diversos.

DEBATS I ENTREVISTES

Els debats de temes africans a televisió, sobretot quan toquen el tema de la immigració, no solen prendre forma de debat real, sinó de programa de sensibilització. Entre els convidats no hi ha partidaris de posicions xenòfobes, sinó que només es trien persones que no es consideren racistes. Les diferències entre els diferents membres de la taula acostumen a ser mínimes. Tot i això, aquests programes, que no poden seguir estrictament un guió previ i que en molts casos compten amb la participació del públic, no són fàcilment controlables, i poden derivar cap a preses de posició de caire racista.

El debat de *Bon dia, Catalunya* del 12 de febrer del 1998 és una mostra de com, en certs casos, els programes ben intencionats no tenen tots els efectes positius desitjats. En aquest debat hi participaven experts en diferents disciplines acadèmiques i diversos immigrants (en realitat, tots els immigrants del Tercer Món eren representants d'associacions, i compartien el discurs dels acadèmics, per la qual cosa la seva presència era en qualitat d'experts i de testimonis). L'eix de la discussió era la conveniència o no de realitzar expulsions dels immigrants "sense papers". Tots els membres de la taula es van pronunciar en contra d'aplicar polítiques policials per tal de frenar la immigració[46]. Molts d'ells defensaven una major cooperació amb el Tercer Món com medi per evitar els fluxos d'immigrants, d'altres fins i tot no consideraven convenient evitar-los.

Així doncs, més que un debat **sobre** el racisme, era un debat **contra** el racisme. Malgrat tot, gairebé tots els arguments eren de tipus utilitarista, doncs defenien els efectes benèfics (o almenys no perniciosos) de l'arribada d'immigrants. Gairebé no es va presentar l'assumpte des del punt de vista de la legitimitat dels controls fronterers: cap convidat va pronunciar-se respecte al dret d'una societat a restringir l'accés a un territori que considera seu als membres d'altres societats.

No tots els comentaris dels convidats van ser idonis. Una catalana d'origen extremeny, després d'explicar les seves vivències personals, es pronuncià en favor del control policial dels estrangers. Però els comentaris dels oients que van trucar a la televisió van ser encara més radicals, doncs en molts casos es defensaven les expulsions i la discriminació dels estrangers.

El racisme nostre de cada dia, com el programa anterior, va ser un debat amb escassa confrontació entre els convidats, doncs tots ells es pronunciaven en contra del racisme. A més, dos dels tres eren, en certa mesura, membres d'una minoria i alhora experts. A l'igual que en el *Bon dia, Catalunya* (del 12 de febrer del 1998) la crítica al racisme es va fer en base a la seva suposada escassa utilitat, i no pas en funció de la seva nul□la legitimitat. L'atractiu bàsic d'aquest programa és que no només criticava la discriminació per motius genètics (una postura actualment molt desprestigiada), sinó que feia extensiva la seva crítica a la discriminació per motius culturals (que encara és

[46] La qual cosa contrasta radicalment amb la posició de les forces polítiques espanyoles, que van aprovar per majoria absoluta una Llei d'Estrangeria en la que les expulsions tenen un paper essencial.

molt arrelada). Però en aquest cas, la discussió va derivar cap a un gran elogi del mestissatge, que es va definir com "l'única sortida al racisme". El missatge de fons era que la barreja ètnica i cultural és indispensable perquè la diferència , en realitat, no es pot assumir. Tot i l'aparença progressista del missatge, partia d'una opció homogeneitzadora i globalitzadora.

A *Los desayunos de TV* del 21 de setembre del 1997 es va entrevistar a Amalia Gómez, Secretaria General d'Afers Socials del govern central. En aquest cas, tot i que es va intentar mantenir un llenguatge correcte, es va caure en el missatge alarmista i es va arribar a lloar la construcció a Ceuta d'un "centro de estancias permanentes" (eufemisme utilitzat per designar un centre d'internament). El mateix presentador va iniciar el programa afirmant que "la inmigración es muy criticada dentro y fuera de nuestras fronteras".

El *Bon dia, Catalunya* del 10 de febrer del 1998 estava dedicat a l'elaboració d'un nou codi ètic per a les ONGD, però en realitat el programa es va centrar en el subdesenvolupament de l'Àfrica Negra. El debat va prendre un to molt crític amb les tasques de les ONGD, tot i que hi havia bastants representants d'aquestes a la taula. Però en tot moment es va mantenir el to respectuós i correcte en parlar d'Àfrica i de les seves societats. Fins i tot una oient que va trucar el programa, per no utilitzar la paraula "negre", que sospitava que podia resultar ofensiva, va mencionar l'únic convidat negre mitjançant una descripció de la seva roba.

A *Mil·lènium. Les ONGs, solidaritat o caritat?* també es va tractar amb gran correcció el tema de l'ajuda internacional. Es va qüestionar la manca d'informació sobre Àfrica als mitjans de comunicació, es va criticar el paternalisme, es va revisar el paper històric d'Occident a l'Àfrica, es va intentar donar una visió positiva del continent, es va cridar a la lluita contra l'etnocentrisme... El missatge era de gran actualitat, doncs no només combatia el paternalisme clàssic, sinó noves versions actualitzades d'etnocentrisme (i especialment, el que és vigent en algunes ONGD). Fins i tot es va denunciar la prepotència d'alguns cooperants i organitzacions humanitàries. Els comentaris dels presentadors i dels convidats (sobretot Rafael Grasa i José María Mendiluce) van caracteritzar-se per una gran correcció. Tan sols Fernando Villalonga va defensar postures etnocèntriques, en proposar l'*expansió* del nostre model polític pel continent africà. Malgrat tot, les intervencions dels de convidats menys etnocèntrics van marcar el to del debat.

Quan els debats no aborden directament el tema del racisme, perden correcció. El *Bon dia, Catalunya* (25 de setembre de 1998) es va dedicar a la dimissió del ministre d'Interior belga per la mort d'una immigrant nigeriana a conseqüència de la brutalitat policial. Els convidats van caure en els tòpics habituals referents a la immigració. El punt de vista no podia ser més etnocèntric; un dels convidats assegurava que "...Bèlgica és un dels països més europeus en tot allò que vol dir el terme europeu, un dels països més civilitzats del món". Es va plantejar el fenomen migratori com una amenaça per a la nostra societat, i es va afirmar que "no estem preparats" per a rebre als estrangers. Tot i això, el missatge de fons era més aviat paternalista: es va posar molt èmfasi en la crítica situació dels països d'origen dels immigrants. Però aquesta imatge no s'adequa a la realitat, doncs els estrangers que s'instal·len a la Unió Europea solen tenir certs recursos, doncs sinó no podrien arribar-hi [47].

L'únic debat de la mostra en que no s'ha detectat ni tan sols un anhel de correcció és el *Domini públic* sobre *Diversitat, integració i acceptació o no de les*

[47] Molts cops la idea errònia que es té de les condicions de vida de les zones d'on provenen els immigrants és determinada pel tractament catastrofista que aquestes zones reben en els mitjans de comunicació.

diferències dels immigrants del 5 de març de 1998. El presentador va plantejar la immigració com un afer conflictiu, que forçosament genera xocs de cultures. En principi, el guió reforçava els estereotips dels diferents col·lectius seleccionant per a cadascun un tema que resultés particularment molest als catalans: es va parlar de l'ablació del clítoris dels negroafricans, del *shador* dels magribins i de la música a tot volum dels dominicans. Tot i que els convidats van criticar la identificació de les comunitats immigrants amb aquests tres elements, el presentador va insistir en aquest plantejament, que tendia a estigmatitzar la població d'origen estranger. La relació entre comunitats es va presentar com quelcom molt conflictiu i es va donar un to alarmista al suposat problema migratori mitjançant la presentació de xifres referents a la immigració poc contextualitzades (es va afirmar que les dades ofertes significaven un alt percentatge d'immigrants, tot i que Catalunya no és un país especialment afectat per aquest fenomen). El presentador va actuar de forma prepotent i irrespectuosa amb una representant d'una associació d'immigrants africans: tot i que aquesta havia dit que no volia parlar de l'ablació, el moderador va insistir en el tema, i li va fer preguntes que vulneraven clarament la seva intimitat, com si tenia orgasmes (una qüestió que no s'hagués plantejat mai a una catalana). Tot i que els convidats van criticar el fet que el debat sobre la diferència esdevingués un fòrum sobre l'ablació, el moderador i el públic van insistir en aquest tema (que tenia un paper clau en el guió, doncs s'havien preparat fins i tot imatges il·lustratives). El debat va arribar a tal nivell d'agressivitat que va acabar provocant la confrontació entre alguns immigrants que eren a l'estudi com espectadors i d'altres membres del públic. L'actitud respectuosa dels convidats no va servir per canviar el to agressiu del debat. Així doncs, aquest programa va contribuir a reforçar les actituds racistes i a fomentar la xenofòbia i la intolerància[48]. Davant les crítiques de S.O.S. Racisme i de diverses associacions d'immigrants, el mateix director del programa va haver de presentar excuses públiques per aquest debat.

Els debats sobre racisme, sobre immigració o sobre cooperació solen prendre la forma de grans plataformes de comunió entre convidats que comparteixen el mateix pensament (a excepció d'alguns casos, com el *Domini públic* del 5 de març de 1998). Això els resta convicció, doncs solen estar destinats només als televidents que ja estan convençuts d'allò que es vol defensar. Però en molts casos, tot i que el públic i els convidats saben bé quin és el discurs correcte sobre aquests temes, no el tenen realment assumit. Per això, les majors divergències apareixen quan el debat guanya en espontaneïtat. En alguns casos, el moderador té un paper clau, doncs la seva actuació pot contribuir a desfer tòpics o a reforçar-los.

PROGRAMES INFANTILS

Els programes infantils inclouen dins la seva funció pedagògica la lluita contra el racisme, i per això intenten donar un tractament acurat al tema (tractament que, en canvi, no es reflecteix en absolut en la programació de pel·lícules infantils).

La imatge de nens de diverses races és emprada de forma recurrent per a crear la impressió d'integració entre comunitats diferents (la utilitza, per exemple *Barri Sèsam*). Malgrat tot, la inclusió d'imatges de persones de colors diferents en molts casos és completament forçada i produeix la sensació que són allà tan sols pel seu color de pell. Així, es crea una imatge "positiva" però essencialista de l'africà, en la que allò veritablement important no és qui és sinó tan sols que és negre.

---

48 Es va donar la impressió que els immigrants africans són discriminats per la pràctica de l'ablació, quan en realitat, molts pocs catalans saben si les seves veïnes africanes han passat per aquest ritual (ni tan sols saben si pertanyen a alguna de les ètnies que duen a terme l'ablació, doncs la majoria de pobles africans no la practiquen).

Tot i això, es pot valorar positivament la inclusió de certs missatges (com *Obre la porta als drets humans*) que intenten sensibilitzar als nens sobre l'explotació que pateixen els infants del Tercer Món.

PROGRAMES CULTURALS

Cal destacar que la presència d'Àfrica és irrellevant en quasi tots els concursos televisius. Àfrica ocupa un lloc marginal en l'imaginari europeu (saber coses de l'Àfrica es considera una especialitat i no pas cultura general), i per això també ocupa un lloc marginal en les proves intel□lectuals dels diferents programes. Tan sols *De + a +* va incloure, dins el període de la mostra visionada, algunes preguntes relatives al continent africà.

La presència del continent africà en programes de divulgació cultural va en augment. Dissortadament, aquesta presència no sempre es deu a motius estrictament culturals, sinó que molt sovint és una concessió feta per motius solidaris. Es considera "correcta" la presència de col□lectius no-occidentals en aquests programes, i per això la seva inclusió pren la forma de "quota" o d'obra de solidaritat. *Avisa'ns quan arribi el 2000* va fer-se ressò de la celebració de la "Festa de la Diversitat" de S.O.S. Racisme i, a més, es va presentar en termes d'apologia del mestissatge i de la diversitat (fins ratllar l'exotisme). A allò que és diferent se li dóna valor tan sols pel fet de ser diferent (i no pel senzill fet d'ésser). Per desgràcia, en els programes culturals no hi són gaire presents les produccions culturals africanes en tant que simples objectes artístics. La revalorització de les cultures africanes ha de passar per la seva equiparació amb les cultures europees, i no pas per una actitud de solidaritat acrítica.

DIVERSOS

En aquest apartat s'han inclòs aquells programes (com *Día a Día*, *En directe... Mari Pau* o *El programa de Ana*) que no es centren en una sola temàtica i que inclouen debats, informacions, actuacions i activitats diverses.

El *Día a Día* es va fer ressò de la mort d'una immigrant nigeriana a Bèlgica, i ho va fer en termes de contundent condemna a la política del govern belga. Malgrat tot, la informació oferta era molt tendenciosa, doncs posava tot el seu èmfasi en que la noia escapava d'un matrimoni forçat (com ja s'ha dit abans, a Nigèria la llei protegeix la llibertat de les joves tot i que alguna tradició local pugui negar-la). A més, es feia constar "la incongruencia de un país, el belga, que da asilo político a los miembros de ETA" i expulsa a aquesta jove, i feia un al□legat en contra de la "durísima ley de extranjería belga". En realitat, no es va aprofundir ni en la política d'expulsions espanyola (similar a la belga), ni en els motius que impulsen la llei d'estrangeria belga i la seva negativa a concedir certes extradicions.

En el programa *En directe... Mari Pau* van ser entrevistats els quatre adolescents que van anar al Malí i a Moçambic en el marc del programa *Les coses com són*. Aquests joves, carregats de prejudicis i de prepotència, van ser els encarregats de descriure les societats africanes als telespectadors. Durant la seva participació, els adolescents van emetre un gran nombre de comentaris que tendien a estigmatitzar les societats africanes: es va parlar de la submissió de la dona a l'home africà ("La tractaven tot el temps com un animal"), de la brutor de les cases...

A més, van reproduir un munt de tòpics (es va posar molt èmfasi en la "felicitat" dels africans). Fins i tot van contribuir a la desinformació dels televidents amb comentaris completament erronis com mencionar que el 90 % de les dones a les que es practicava l'ablació morien (evidentment, totes aquestes dones moriran, però no a conseqüència d'aquest ritual). L'actitud dels adolescents era força prepotent; en

comentar un part problemàtic van afirmar que veure'l va ser "el pitjor moment de la nostre vida": no donaven importància a la mare ni al nen, sinó tan sols als propis sentiments provocats per la contemplació d'un "espectacle". Tot i que algun dels joves es va mostrar més crític, en conjunt el programa va servir per consolidar vells tòpics, doncs la presentadora no va tractar de contrastar determinades informacions dubtoses.

El programa de Ana va destinar un espai al tema "No querían para mí un marido de otra raza". Per a tractar aquest subjecte es va entrevistar a persones casades amb d'altres de "raça" diferent. Es tractava d'un intent de demostrar que aquestes relacions no tenen perquè ser conflictives per a la parella (tot i que puguin generar un cert rebuig). El problema és que durant tot el programa es va posar èmfasi en el color de pell dels membres de la parella, i no pas en aspectes culturals, que són els que realment poden generar conflicte. Fins i tot en algun cas ni tan sols es va citar la nacionalitat del cònjuge, sinó tan sols el seu color. Així doncs, tot i que es presentava com un espai amb vocació integradora, podia contribuir a reforçar l'essencialisme racista.

SÍNTESI

La presència de temàtiques africanes en els diferents tipus de programes d'entreteniment va en augment. Cada cop són es programen més sovint debats i entrevistes relacionats amb l'Àfrica, sobretot centrats en temes vinculats a la immigració i a la solidaritat. És de destacar que cada cop és més freqüent que aquests programes es mantinguin dins d'un bon nivell de correcció, tot i que encara apareixen, de tant en tant, vells estereotips. Són poc habituals, però no inexistents, els debats i entrevistes que contribueixen a reforçar tòpics.

Els programes infantils acostumen a caure en pràctiques essencialistes. Tot i que cada cop és més freqüent la participació d'africans en aquests espais, es tendeix a considerar que és més important el color de la pell d'una persona que allò que és en realitat.

Els programes culturals solen presentar mostres de cultura africana com un acte de solidaritat. Si bé és positiu l'increment de la presència d'Àfrica en els programes culturals, les manifestacions culturals africanes haurien de ser incloses al mateix nivell que qualsevol altre tipus d'activitat cultural. S'hauria de destacar més el seu valor estètic i menys la seva suposada capacitat d'engendrar sentiments solidaris.

Els programes de distracció destinats al gran públic (com *En directe... Mari Pau* o *Las tardes de Ana*) tenen una certa tendència al sensacionalisme, per la qual cosa les notícies es presenten de forma excessivament melodramàtica. Aquest tractament no ajuda a la comprensió de la realitat africana i sovint pot derivar en una consolidació de determinats estereotips.

MÚSICA

L'únic espai musical visionat (*The African Prom*) és d'una alta qualitat, doncs recull actuacions dels músics més destacats del continent (Youssou N'Dour, Salif Keita, Lucky Dube, Khaled...). La seva programació és molt adequada, perquè ajuda a donar una visió més positiva i lúdica del continent africà (allunyada del dramatisme habitual). A més, ofereix una imatge d'una Àfrica moderna, en que la tradició pot combinar-se amb la modernitat (els músics toquen ritmes "tradicionals" amb instruments moderns, vesteixen robes autòctones o texans, parlen i canten amb anglès i amb les seves llengües...). El reconeixement oficial de la música del continent africà com part integrant del món de la cultura suposa un avenç significatiu, doncs allò que s'ha anomenat "música negra" sovint només feia referència a la música dels afroamericans.

Tot i això, probablement la realització d'aquest concert depenia en bona mesura del suport d'empreses discogràfiques europees, i en el programa només hi figuren músics que ja tenen un mercat consolidat a Occident. La major part dels cantants són de l'Àfrica Occidental (doncs la música d'aquesta zona té molt bona acollida a Europa) però no hi ha cap cantant, per exemple, de la República Democràtica del Congo (tot i que els músics d'aquesta zona tenen molt d'èxit a nivell africà).

Si bé la programació d'aquest concert és molt encertada, l'esforç per donar a conèixer aquests músics no té la desitjada continuïtat (l'emissió dels seus videoclips, per exemple, és excepcional). A més, en la retransmissió no es contextualitza mínimament el concert: no s'ofereix cap data dels músics, ni es comenta la seva actuació, ni tan sols es dobla l'explicació inicial (en anglès). És molt possible, malgrat tot, que la manca de suport de la indústria discogràfica a la música africana dificulti l'accés de les televisions a aquest tipus de materials.

Tot i la valoració positiva que mereix aquest programa, cal destacar que va ser emès el 1998 (i que en realitat el concert s'havia celebrat el 1995). Aquest retard en l'emissió revela la situació marginal que ocupa la música africana en la programació musical de les cadenes analitzades.

ESPORTS

En els programes esportius visionats, els esportistes negres es troben lliures de qualsevol tipus de tractament estereotipat. En el món dels esports no es sol posar obstacles a la participació d'africans, i això es reflecteix en el tractament informatiu, que no connota cap tipus de discriminació (en cap moment es menciona el color de pell dels atletes ni es dóna peu a una visió diferenciada). Tal vegada aquesta normalització de la imatge de l'esportista negre ha estat afavorida per l'estereotip que considerava el negre com un individu especialment dotat per les activitats físiques. Malgrat tot, en els programes visionats no s'han percebut residus d'aquesta ideologia.

El tractament dels jugadors negres és molt correcte tant als reportatges referents a l'atletisme, al tennis i al beisbol apareguts en el *Transworld Sports* (20 de setembre de 1998), com en els centrats en el futbol presentats al *Tot l'esport* (23 de setembre de 1998) i al resum de l'*España-Nigeria*.

Tot i això, el tractament del continent africà al resum del *rally* París-Granada-Dakar és molt estereotipat. Àfrica es presenta com un continent buit (les poblacions locals no apareixen per enlloc), i a més hostil (la grandiositat del paisatge i les dificultats dels corredors imposen aquesta idea). En tot cas, es tracta només d'un fons paisatgístic per a les activitats aventureres dels europeus, i les societats africanes no hi tenen cabuda. La imatge que es transmet d'Àfrica és completament errònia i reforça, en l'imaginari del televident, la prepotència occidental, doncs es presenta el continent com un marc salvatge superat només gràcies a la tecnologia d'Occident (tot i que la travessa del desert s'ha realitzat des de fa mil·lenis). Malgrat tot, la responsabilitat d'aquest tractament correspon, bàsicament, als organitzadors d'aquesta activitat esportiva i no pas als reporters, doncs la mateixa concepció d'aquest *rally* parteix d'una imatge aventurera de l'Àfrica[49].

En conjunt, doncs, els programes esportius mantenen una gran correcció a l'hora de presentar els esportistes africans i afroamericans. El tipus de tractament en aquests programes pot arribar a ser un model per a la resta de la programació televisiva. Tot i això, el tractament que rep el continent africà és estereotipat quan es presenten activitats (com el *rally* París-Dakar) que donen una imatge tòpica de l'Àfrica.

[49] Tot i això, cal destacar el paper destacat que tenen les televisions en aquesta prova, doncs en realitat, el seu finançament es basa en la publicitat, assegurada per les cadenes televisives.

TELEINFORMATIUS

Els teleinformatius gaudeixen d'un gran prestigi com instruments especialment objectius per a conèixer la realitat que ens envolta. Per a molta gent, són el principal mitjà per saber què passa al món. És per això que la percepció d'Àfrica que ofereixin els noticiaris condicionarà decisivament la imatge que els telespectadors tinguin del continent africà. En aquest sentit, és tan important la presència de notícies relatives a l'Àfrica com la seva absència, doncs la manca de notícies referents al continent africà determina el nostre imaginari respecte a aquest.

POLÍTICA AFRICANA

L'única notícia de política africana de la mostra que és recollida per tots els informatius en primera plana és la visita de Mandela a Clinton (el 23 de setembre del 1998). Malgrat tot, aquesta notícia no es presenta en cap noticiari en termes de política africana, sinó tan sols fent referència al seu impacte en la política nordamericana, doncs es posa tot l'èmfasi en el suport de Mandela al president d'Estats Units en el cas Lewinsky. L'homenatge del congrés nordamericà al líder de la lluita antiapartheid, i l'encontre de Mandela amb representants de la comunitat afroamericana, només són mencionats per il□lustrar el suport de la comunitat internacional a Clinton (a *L'informatiu migdia* fins i tot s'inclouen imatges de Hillary Clinton amb Graça Machel). Tot i que la l'aparició del president sud-africà en aquesta notícia és més aviat testimonial, Mandela gaudeix d'un tracte especial, que no es dóna a cap altre líder africà, possiblement perquè el seu llarg empresonament li va atorgar una aura mítica, que es va veure ratificada amb el premi Nobel (en cap noticiari no es menciona que, per aquelles mateixes dades, el president nigerià, el general Abubakar, també va visitar a Bill Clinton). Mandela és l'únic cap d'estat africà enfocat per les televisions en la clausura de la 83 Assemblea de l'ONU (*Telenotícies vespre* del 21 de setembre del 1998).

Desmond Tutu, el bisbe sud-africà guanyador del premi Nobel, també apareix puntualment en alguns informatius tan sols per mencionar-se que ha signat, amb d'altres intel□lectuals, un manifest en suport de Clinton. El cas Lewinsky, doncs, és l'eix d'aquesta notícia, que no es presenta en termes de política africana (també l'africà Koffi Annan apareix junt al president nordamericà en un flash sobre el procés de destitució de Clinton).

Mentre Mandela visitava Clinton, les tropes de l'Àfrica del Sud i de Botswana ocupaven l'estat de Lesotho i reprimien violentament un motí de les forces armades sotho. El tractament d'aquesta notícia evidencia fins a quin punt la política africana ocupa un lloc marginal en els informatius catalans, doncs en tots els noticiaris l'ocupació de Lesotho per part de les tropes internacionals és tractada amb posterioritat a les declaracions de Mandela respecte al cas Lewinsky. Una operació de manteniment de la pau, que a Europa ocuparia tots els titulars, en aquest cas es veu relegada a una posició secundària. En aquesta notícia, es dóna un tractament marginal a l'anàlisi de la crisi de Lesotho, per posar més de relleu els aspectes referents a l'Àfrica del Sud (un país associat a Occident en l'imaginari europeu). En realitat, la primera notícia que apareix a les televisions catalanes es refereix a la intervenció sud-africana a Lesotho[50], tot i que els combats entre forces lleials i rebels havien començat dos dies abans. Antena

[50] Malgrat tot, ni tan sols s'aprofiten les aparicions públiques de Mandela per interrogar-lo sobre l'operació militar de les tropes sud-africanes. I tan sols el noticiari d'Antena 3 posa èmfasi en que Mandela es manté a l'estranger mentre les tropes sud-africanes ocupen Maseru (la capital de Lesotho).

3 presenta la notícia de Lesotho amb un rètol en el que s'hi llegeix "Sud-àfrica". En molts noticiaris ni tan sols es menciona la participació de tropes de Botswana en la intervenció militar. A totes les cadenes es dóna un tracte espeical a les víctimes sud-africanes de l'operació, i en alguna només es citen els morts del bàndol sud-africà. La política interna de Lesotho no interessa en absolut: cap informatiu explica amb un mínim detall les raons de fons del motí (no s'aclareix si va haver-hi frau en les eleccions que van precedir els aldarulls), i en cap moment s'entrevista a cap dels protagonistes del motí o a cap de les víctimes. Només a TVE-1 es menciona als polítics sothos, però tan sols es fa per assegurar que el rei està "sorprès" per la invasió, encara que "hom creia" que l'havia demanat ell (aquest apunt encara contribueix a crear més confusió). En cap cas es qüestiona si la violació de la sobirania nacional de Lesotho comptava amb el suport de l'ONU. La descontextualització és tan gran, que dóna la impressió que els successos de Lesotho no tenen cap lògica. Tan sols els *Informativos Telecinco* del 23 de setembre ofereixen una imatge més completa d'aquesta notícia.

Una mostra de la posició marginal d'Àfrica en els noticiaris la trobem en la filtració d'uns documents de la CIA en que es feia constar que la indústria de Khartum bombardejada pels Estats Units al mes d'agost només produïa medicaments (i no pas armament químic com havia afirmat en el seu moment Bill Clinton). La notícia ocupa una posició secundària en totes les cadenes en que apareix (a excepció del *Telenotícies vespre* del 23 de setembre de 1998), i en algun noticiari ni tan sols hi figura. En tots els noticiaris es dóna prioritat al cas Lewinsky, i un dels que tracta més extensament el cas de Khartum ho fa per afirmar que el bombardeig s'havia realitzat per distreure l'atenció de l'opinió pública dels USA del cas Lewinsky. A més, es dóna crèdit a la filtració perquè sorgeix de fonts nord-americanes i perquè és corroborada per Jimmy Carter i pel fiscal general dels Estats Units (tot i que altres fonts havien arribat anteriorment a les mateixes conclusions). Els periodistes ni tan sols interroguen a Clinton sobre aquest assumpte (tot i que durant aquells dies es multipliquen les declaracions del president nordamericà sobre el seu afer amb la becària). Tampoc en cap cas es menciona que el govern espanyol havia mostrat el seu suport explícit a l'atemptat nordamericà.

En relació amb la notícia anterior, el 19 de setembre del 1998 es feia públic que a Munich s'havia detingut a dos islamistes vinculats a l'atac terrorista d'agost contra les ambaixades nord-americanes a Kenya i Tanzània. Es menciona el fet que el govern nordamericà demana la seva extradició, però en cap moment es cita la posició dels executius dels països africans on es van produir els crims.

Totes les notícies de política africana es refereixen a actes de violència[51]: les úniques excepcions són les aparicions de Mandela i Tutu en suport de Clinton (que es podrien considerar, més aviat, notícies relatives a la política nordamericana). Les imatges de la revolta de Lesotho o de l'atac contra Khartum reforcen la idea d'un continent violent. Per altra banda, existeix un gran buit sobre les coses que succeeixen a l'Àfrica. Totes les notícies analitzades són mencionades, bàsicament, per la seva relació amb la política d'Estats Units o, en menor mesura, amb la política sud-africana.

IMMIGRACIÓ

Les notícies relatives a la immigració ocupen un lloc cada cop més important en els teleinformatius de casa nostra (en realitat, desperten més atenció informativa els

[51] Les notícies referents a accions violentes suposen el 23 % del total de notícies de diferents àmbits referents a l'Àfrica incloses en la mostra (veure *La imatge de les minories a les televisions. Aproximació qualitativa*. Consell de l'Audiovisual de Catalunya, Barcelona, 1999).

africans residents a l'Estat que Àfrica en sí). El 50 % de les notícies sobre l'Àfrica Negra incloses en els noticiaris de la mostra feien referència al fenomen migratori[52].

Actualment, la preocupació existent per l'evolució dels fluxos immigratoris a la Unió Europea ha estat assumida per totes les cadenes: tots els teleinformatius de la mostra van dedicar una atenció preferent a la mort a mans de la policia d'una immigrant nigeriana que s'intentava expulsar de Bèlgica. L'anunci de dimissió del ministre d'Interior belga va perllongar l'atenció informativa sobre aquest cas.

La majoria dels teleinformatius de la mostra combinen la seva preocupació per la brutalitat policial amb la inquietud generada per les expulsions d'immigrants. En bastants casos, els periodistes es declaren en contra de les expulsions (*Informativos Telecinco* del 24 i 25 de setembre de 1998 i *Informatiu migdia* del 25 de setembre de 1998), però en d'altres no prenen partit i es limiten a descriure les protestes pel cas de la societat civil belga (*Telenotícies matí* del 25 de setembre del 1998). En alguns casos ni tan sols es qüestiona el fet en sí, sinó que només es cita perquè altera l'estabilitat política belga. Sobta la poca informació que s'ofereix de la immigrant morta: fins i tot les imatges gravades d'una entrevista en que denunciava anteriors maltractes policials és emesa sense subtítols en la major part dels noticiaris.

Es posa molt d'èmfasi en que aquesta nigeriana havia fugit de Nigèria per no casar-se amb un vell polígam: "Su único delito fue negarse a que sus padres la trataran como una mercancía". En realitat, aquesta interpretació és totalment errònia[53], perquè, avui en dia, a Nigèria, una noia decidida no pot ser obligada a casar-se (tot i que puguin haver-hi pressions familiars en favor del matrimoni, el marc legal empara la decisió de la jove). Així doncs, tot i ser expulsada de Bèlgica, podia evitar la boda. En aquest cas es combina la sensibilitat pels problemes de la immigració amb la preocupació feminista, però es transmet una idea errònia i estereotipada dels països africans, basada en un tòpic ja clàssic: el del suposat masclisme dels negres.

En alguns teleinformatius es posa de manifest que la problemàtica dels drets dels immigrants és un dels elements més fràgils de les democràcies europees, ja que a la Unió Europea no es garanteixen tots els drets als immigrants "sense papers". Malgrat tot, en la major part dels noticiaris es posa més èmfasi en els abusos policials i en el cas concret de la noia morta, que en la legitimitat de les expulsions, que resta al marge del debat. Aquells programes en que es critica al govern belga no posen de manifest que a l'Estat espanyol es duen a terme expulsions similars.

Diverses cadenes van oferir notícies sobre les eleccions alemanyes en les que es mencionava com la immigració condiciona el vot. Un dels noticiaris (*Telediario 2* de TVE-1) es refereix a una manifestació ultradretana a Rostow (on el 1992 els neonazis cremaren un asil d'immigrants). En la notícia el reporter es declara en contra dels postulats racistes de la ultradreta alemanya. Al *Telenotícies vespre* de TV3 es comenta quina percepció es té del fenomen de la immigració en una Alemanya afectada per la crisi de l'estat del benestar. Als *Informativos Telecinco* del 24 de setembre del 1998 es posa de manifest la influència del fenomen migratori en la campanya dels socialistes alemanys, que presentaven la lluita contra la xenofòbia com una de les seves banderes electorals. En tots els casos, la informació s'orienta cap a desmentir els tòpics racistes.

La immigració a l'Estat espanyol també va ser objecte de l'atenció informativa de la televisió durant el període analitzat. La notícia més tractada va ser la presència de

---

52 Veure *La imatge de les minories a les televisions. Aproximació qualitativa.* Consell de l'Audiovisual de Catalunya, Barcelona, 1999.

53 Probablement, es tractava d'un pretext emprat per la jove per retardar o evitar l'expulsió.

menors magribins "sense papers" en alguns punts de l'àrea metropolitana de Barcelona. En aquest cas, es combina la preocupació humanitària per la situació d'aquests nois amb les protestes dels veïns per les seves activitats delictuoses. També es destaca la mort, a Madrid, d'un nen xinès que estava sol en un pis (notícia en la que es criminalitza a la mare de l'infant per deixar-lo abandonat).

El *Telenotícies Catalunya* del dia 25 de setembre de 1998 es fa ressò de la creació, per part de la Generalitat de Catalunya, d'una comissió interdepartamental per a la immigració a les comarques de Girona. Aquesta comissió, segons els reporters, tindria la missió d'afavorir la integració dels immigrants. Aquesta afirmació comporta un perillós missatge subliminal: els immigrants tenen dificultats per a integrar-se i que aquest és un problema per a la societat receptora. A més, es presenta l'administració com la qui resol les dificultats dels immigrants, però aquests més aviat consideren que l'administració és l'origen dels seus problemes, en mantenir pendent l'amenaça d'expulsió i impedir-los legalment la seva normal integració a Catalunya. A *L'informatiu migdia* del 23 de setembre es fa constar la petició de l'Associació de Pares d'Alumnes de Catalunya de repartir els fills d'immigrants per diferents escoles per evitar la seva concentració en alguns centres i evitar la formació de ghettos (aquesta entitat també protesta pel que considera manca de sensibilitat de la Generalitat envers aquest tema). Dos dies després es comenta la contractació de 150 temporers agraris (alguns dels quals africans) mitjançant un nou tipus de contracte laboral. En realitat, tot i que s'entrevista a un dels contractats africans, aquesta darrera notícia és molt superficial, doncs no s'arriba a entendre quines són realment les condicions de contractació i quina pot ser la seva repercussió sobre el mercat laboral.

La majoria d'aquestes notícies presenten aspectes negatius de la immigració, i contribueixen a donar una visió negativa dels fenòmens migratoris, en presentar-los com un problema per a la societat receptora. Contrasta absolutament amb aquest plantejament la notícia, difosa a diverses cadenes, de l'augment del turisme a Catalunya (*Telenotícies vespre* i *Telenotícies migdia* del 22 de setembre del 1998): en aquest cas, l'arribada d'estrangers és considerada molt satisfactòria.

Una iniciativa molt interessant, tot i que no inclosa dins aquesta mostra, és la de Barcelona Televisió, que realitza un noticiari per a la població d'origen estranger amb locutors de diferents comunitats que parlen en les seves respectives llengües. És una forma de normalitzar l'existència de col□lectius immigrants: se'ls ofereix un servei i es presenta una imatge plural de la nostra societat.

CULTURA

En els darrers temps als països europeus ha augmentat el nombre de produccions culturals de temàtica africana, i la televisió se n'ha fet ressò en els seus programes. La multiculturalitat ha arribat a esdevenir una moda, i els espais culturals dels informatius no deixen d'incloure notícies referents a Àfrica o a activitats culturals de tipus "ètnic".

El *Telediario matinal* del 23 de setembre de 1998 dedica molta atenció a l'exposició *Àfrica, màgia i poder* sobre les antigues cultures nigerianes. Tot i que es dóna una visió molt positiva d'Àfrica i de les societats africanes, el realitzador posa poc èmfasi en l'aspecte estètic de les obres exposades, i es centra en comentar les seves qualitats rituals i màgiques (més exòtiques i per tant, se suposa, més suggestives). En canvi, la mateixa exposició és comentada molt correctament al *Telenotícies vespre* del 23 de setembre. Se'n destaca la qualitat artística i, a més, es menciona quin és l'origen de moltes d'aquestes peces (el reporter menciona l'espoli artístic colonial). A més, es rebaten les teories racistes que negaven un origen africà a les peces trobades a Nigèria.

Una exposició sobre *Gauguin* també és tractada abastament en els informatius[54]. Aquí la informació es centra més en l'estada del pintor en terres "exòtiques" que no pas en la seva qualitat estètica. En la notícia es repeteixen alguns dels tòpics clàssics sobre els tròpics: es menciona la vida de l'artista en el "paradís tropical", i s'exposa el seu rebuig a la cultura occidental "incapaç de conjugar progrés i espiritualitat". Tot i que l'explicació pretén lloar els llocs on havia viscut l'artista (Madagascar, Martinica, Tahití...), aquest apunt cultural cau en una reproducció dels estereotips primitivistes.

Fins i tot en les activitats culturals institucionals hi ha una certa presència d'elements africans i afroamericans. És un cubà qui pronúncia el pregó de la Mercè i un grup de negres amenitza l'acte a ritme de *son* (la seva actuació es mostra a les *Notícies 33* del 23 de setembre). El *Telenotícies Cap de Setmana* (del 19 de setembre de 1998) es fa ressò del Fòrum Universal de les Cultures del 2004 i el presenta com un espai obert, basat en la diversitat i el respecte. Aquest informatiu promociona la ciutat de Barcelona com un àmbit de convivència intercultural.

La música afroamericana també té cabuda en el *Telediario matinal* de TVE-1 823 de setembre de 1998), en el que es presenta l'espectacle *Cuba és Música* amb la participació de diversos músics negres. I l'espectacle de gospel *Inspiration* és anunciat al Canal + Redacción amb l'epígraf *Memorias de África* (tot i que és un gènere genuïnament americà). El motiu africà, doncs, en el món musical, no és rebutjat, sinó que fins i tot s'utilitza com reclam.

El cinema amb rerafons africà també té un paper reservat als diferents noticiaris. Molts dels teleinformatius es fan ressò de la presentació al Festival de Donostia del film *Bessie Ged*, de Bernardo Bertolucci (que retrata les relacions entre una africana i un pianista anglès). També es destaca la projecció al Festival de *De tot cor*, una pel□lícula francesa que descriu la relació entre un negre i una jove blanca (que va resultar premiada). Si bé el cinema africà segueix ocupant un paper marginal en la indústria cinematogràfica (i per tant en els espais culturals dels informatius), la immigració és un tema que s'ha posat de moda, i això es reflecteix en l'aparició de nombroses pel□lícules sobre el tema (algunes d'elles rodades gràcies a subvencions). Aquests films cada són més presents en l'apartat cultural dels teleinformatius.

En el camp cultural, en aquests moments, s'experimenta un increment de les activitats relacionades amb el continent africà, i la televisió manté un bon nivell informatiu sobre aquests fenòmens. Aquesta informació, habitualment, és de bona qualitat i contribueix a fomentar una imatge positiva i menys simplista de l'Àfrica Negra. Tot i això, cal tenir en compte que, tradicionalment, mai s'havia qüestionat l'aptitud dels africans per certes arts, com la música.

SOLIDARITAT

Tot i que al nostre país la cooperació amb el Tercer Món és un fenomen relativament nou, la solidaritat internacional ha arrelat profundament. Els mitjans de comunicació s'han fet ressò d'aquest fenomen, i han ajudat a consolidar-lo. Les ONGD occidentals ocupen un lloc cada cop més important en el món mediàtic, i han aconseguit ser reconegudes com les representants dels interessos de les poblacions del Tercer Món. El *Telenotícies Cap de Setmana* fins i tot reserva un espai fix en que cada setmana es presenta una ONGD.

En un telediari s'anuncia una exposició organitzada per Metges Sense Fronteres, que sota el lema *Poca roba i molt llautó* presenta joguines elaborades pels nens somalins (i aconsegueix donar una visió prou correcta de Somàlia, no centrada

[54] Tot i que Gauguin no era africà, va passar part de la seva vida a l'Àfrica (Madagascar) i al Carib (Martinica).

exclusivament en la guerra). No és tan positiva, ni de bon tros, la visió d'Àfrica que ofereix Amnistia Internacional (a les *Noticias de Antena 3*, a *Telenotícies vespre* i a *Notícies 33* del 25 de setembre del 1998). Aquesta organització, en referir-se a violacions dels drets humans, es centra en l'ablació de clítoris. Aquest costum és tractat de tal forma, que s'estigmatitzen totes les societats que el practiquen (és qualificat de "práctica aberrante" i de "práctica bárbara"). La posició d'Amnistia és clarament agressiva, doncs fins i tot critica als governs que no reprimeixen amb prou contundència aquesta pràctica (acceptada per la població d'aquests països). Les dones es presenten només com les víctimes d'un determinat costum, quan en realitat en són les protagonistes, doncs en molts països africans són elles mateixes qui decideixen la continuïtat d'aquesta pràctica. La manca de respecte cap a les dones que opten pel manteniment d'aquesta tradició és òbvia; de fet, en el programa, tot i que hi apareixen dones negres de fons, només hi parlen blancs. A més el tractament, excessivament melodramàtic (amb imatges de rostres desencaixats i adjectius com "conmovedor o desvalida"), no afavoreix en absolut la comprensió del fenomen, sinó que tan sols tendeix a provocar d'horror.

La preocupació pels problemes del Tercer Món és molt positiva. Però en alguns teleinformatius, el tractament reservat als pobles africans es centra excessivament en la qüestió de la solidaritat. Aquest tipus de discurs pot acabar donant una visió massa fragmentària (i massa catastròfica) del continent, a menys que es complementi amb d'altres tipus de referències (informació política, difusió de produccions culturals genuïnes, notícies econòmiques...).

ESPORTS

Tots els apartats esportius dels teleinformatius de la mostra visionada presenten un tractament òptim dels aspectes racials. En cap dels casos analitzats es detecten expressions racistes ni un tractament diferenciat envers els esportistes africans i afroamericans. Ni en els noticiaris que informen detalladament dels futbolistes Bojarde i Engonga, ni en cap dels nombrosos teleinformatius que resumeixen partits de bàsquet es destaca, ni com positiu ni com negatiu, el color de pell de cap jugador. Ni tan sols en el cas de Florence Griffith (que a Estats Units s'havia presentat com un símbol de la població de color) es fa cap comentari referent a la seva raça. Tampoc hi ha cap tipus d'actitud discriminatòria en les referències a la victòria d'un brasiler negre a la marató de París ni en la notícia de la ratificació de la inhabilitació de l'atleta Ben Johnson.

Tradicionalment, s'havia considerat que els negres estaven especialment ben dotats pels esports. Tal vegada per això, la integració dels negres en el món esportiu ha estat més fàcil que en d'altres àmbits, i potser d'aquesta forma s'ha facilitat que el fenomen racial en l'esport tingués un tractament "normalitzat" en els medis de comunicació. Malgrat tot, cal destacar que semblen haver-se superat completament els vells tòpics del negre com individu bàsicament esportista: cap dels noticiaris visionas reprodueix un missatge que temps enrera havia estat molt freqüent.

EL TEMPS

A través dels apartats dels teleinformatius referents a les previsions meteorològiques, es pot deduir la tendència eurocèntrica dels noticiaris. En moltes cadenes, els plànols il□lustratius no col□loquen el nostre país en el centre geogràfic del plànol, sinó que el situen a la part inferior esquerra d'aquest, per tal de situar-lo en el context del conjunt del continent europeu (és el cas de la majoria dels plànols emprats per TV3 i per Tele 5). Les previsions d'Antena 3 i del Canal + es centren únicament en el continent europeu, per la qual cosa un català pot obtenir més informació

meteorològica sobre Moscú que sobre Dakar (tot i que la segona ciutat és molt més a prop de Catalunya). A les cadenes d'abast estatal, s'empra el mapa oficial espanyol, que col□loca les Canàries a l'alçada d'Andalusia i suprimeix així tota visió del territori africà. D'aquesta manera, l'imaginari dels catalans es construeix al voltant d'una imatge unificada d'Europa, i es percep Àfrica com un continent llunyà.

De tant en tant, els programes de previsió meteorològica ofereixen informacions referents al continent africà. Però solen tractar-se de notícies sobre sequeres, inundacions o altres catàstrofes naturals, que són abordades des d'un punt de vista molt dramàtic. És per això que, aquest tipus d'aparicions de la realitat africana reforcen la imatge negativa del continent (és el cas dels informatius de Tele 5 i d'Antena 3 del 22 de setembre).

SÍNTESI

Cap de les set televisions analitzades[55] té Àfrica com una prioritat informativa, ni tan sols en l'apartat de política internacional (això es pot constatar observant la posició marginal de les notícies africanes en els informatius, així com l'absència de corresponsals i enviats especials a l'Àfrica). Per als seus teleinformatius, les cadenes depenen de les grans agències de premsa; això provoca que la informació arribi molt mediatitzada (i que en alguns casos s'enfoqui en virtut de determinats interessos polítics i econòmics[56]). La falta d'eficiència de les agències informatives africanes agreuja aquest problema. En molts casos, fins i tot, s'observa que les imatges dels reportatges no acaben d'encaixar amb el text (probablement perquè arriben poques gravacions del que succeeix a l'Àfrica Negra). Malgrat tot, no s'ha detectat una política informativa específica de cada cadena respecte al continent africà (probablement perquè depenen de fonts d'informació exterior, i perquè Àfrica no entra dins les prioritats de la política exterior espanyola).

Els informatius segueixen donant una visió negativa i distorsionada de la realitat africana, tot i els intents per a incloure algunes temàtiques relatives a la immigració, a la solidaritat o a allò "ètnic". Els esforços puntuals per aconseguir una major presència del continent africà en les notícies de televisió, contrasta amb l'orientació etnocèntrica de la major part de la programació, dedicada quasi exclusivament a la Unió Europea i als Estats Units (amb unes poques referències a l'Amèrica Llatina). Algunes notícies essencials per entendre la realitat africana no arriben mai als televisors del nostre país. Als telespectadors catalans no se'ls ofereix ni tan sols els referents mínims per a una comprensió bàsica dels fenòmens africans. L'allau d'imatges dramàtiques en moments de grans catàstrofes (com en el cas de Rwanda, el 1994) no va acompanyada del necessari seguiment rutinari de les dinàmiques socials africanes. En el moment actual, els teleinformatius no aconsegueixen garantir eficaçment la divulgació de la realitat de l'Àfrica Negra.

---

55 Antena 3, el Canal 33, Canal +, La 2, Tele 5, TV3 i TVE-1.

56 Per exemple, les agències de premsa franceses van tenir un paper clau en la divulgació de la versió oficial de la diplomàcia gal□la en els recents conflictes de Rwanda i la República Democràtica del Congo.

PROGRAMES D'INFORMACIÓ

Els programes d'informació no solen donar a la realitat africana un tractament excessivament diferent del que ofereixen els teleinformatius, perquè sovint són realitzats pel mateix personal i emprant les mateixes fonts[57].

Els programes d'informació de la mostra dedicats a temes de política africana (*La guerra del hambre* i *En el corazón de África*, ambdós a *Informe semanal*) tracten de qüestions tràgiques, per la qual cosa tendeixen a consolidar la imatge negativa del continent. *La guerra del hambre*, sobre el conflicte del Sudan, reforça el dramatisme del tema amb imatges de gran crueltat. L'explicació del conflicte ocupa un lloc secundari en el programa, doncs es centra tan sols en produir horror. Així, es dóna la impressió de que és un conflicte sense sentit i que no es poden entendre les societats sudaneses. Es recorre constantment a imatges de les ONGD europees que assisteixen als sudanesos, i es contribueix a generar un ideari paternalista. El mateix plantejament paternalista el trobem a *En el corazón de África*, programa dedicat als religiosos espanyols que treballen a Rwanda. Tot i que el tema de fons és el conflicte ètnic rwandès, cap rwandès és entrevistat i es presenta els blancs com els únics protagonistes del que succeeix al país (o com a mínim, de les coses bones que passen al país). A més, aquest programa reforça la imatge d'una Àfrica hostil i perillosa per als europeus, doncs el tema recurrent és el de la por a l'agressió. Aquest *Informe Semanal* no contribueix en absolut a canviar els tòpics relatius al continent africà.

Les mencions a la immigració en els programes d'informació oscil□len entre el dramatisme i la normalitat. Un exemple de tractament alarmista del fenomen de la immigració és el reportatge *Alerta 112*, en el que es repeteix constantment l'expressió "el problema de la immigració", tot i que en realitat, en el reportatge no s'exposa cap problema concret que creïn els immigrants. Tot i això, molts dels canaris entrevistats mostren una clara xenofòbia: "Esto será de los moros", "Habremos de pedirles permiso para vivir aquí"... En canvi, a *Así son las cosas*, una immigrant negra llatinoamericana que ha denunciat al seu patró per abusos sexuals rep elogis per haver gosat denunciar-lo.

Magacine dóna un tractament respectuós als africans en el seu comentari sobre les pel□lícules presentades al Festival de Sant Sebastià (*Bessie Ged* de Bernardo Bertolucci, *De todo corazón* de Robert Guediguien, *Pecata minuta* de Ricardo Barea i *Pase negro* de Patxi Banco). Aquest tractament respectuós és afavorit perquè tots aquests films es presenten amb un discurs "políticament correcte". Les dues primeres es centren en les relacions sexuals interracials, però no ho fan des d'un punt de vista estigmatitzador sinó des de l'anàlisi de les problemàtiques de la convivència entre gent de cultures diferents. Un tractament similar rep el film de Bertolucci a *Informatiu cinema*. En la informació de tipus cultural no es sol discriminar als africans, sinó que és habitual que es tingui una especial sensibilitat pel tema de la immigració.

Tot i que els programes d'informació tenen més capacitat per aprofundir en certs temes que els teleinformatius (perquè disposen de més temps i de més recursos), no s'observa en la mostra que el tractament de la realitat africana sigui més acurat que en els noticiaris. Es constata la mateixa dinàmica detectada en el cas dels teleinformatius: els programes culturals i esportius mostren prou sensibilitat respecte al tema africà, però els espais dedicats a política africana solen tenir una certa tendència al catastrofisme. El tractament del fenomen de la immigració oscil□la entre la correcció i la difusió de missatges alarmistes.

---

[57] Per evitar repeticions, els aspectes més significatius s'han tractat en tota la seva extensió a l'apartat corresponent als teleinformatius.

CONCLUSIONS

La inquietud dels catalans per qüestions com la immigració i el racisme ha generat un debat social que ha arribat als mitjans audiovisuals. Es detecta una creixent preocupació per millorar el tractament que rep el continent africà en la programació televisiva del nostre país. Però a desgrat d'aquesta preocupació, pel moment no s'ha produït una veritable ruptura amb la imatge clàssica dels africans, de caire racista.

Cal constatar que molts dels estereotips sobre l'Àfrica Negra se segueixen mantenint, tot i que ocasionalment puguin prendre noves formes[58]. Determinades visions tòpiques tendeixen a presentar el continent africà com un medi hostil (propici per a les aventures dels occidentals) o com un medi "natural" (idoni per al visitant ecologista, però poc propici per a les poblacions locals, que de vegades tenen una relació conflictiva amb el seu entorn). Però la major part dels estereotips fan referència a les societats africanes i als seus costums. S'han localitzat nombroses escenes en les que es reprodueixen els vells tòpics sobre el negre. Els documentals i algunes telesèries, amb certa freqüència, presenten els africans (i els negres en general) amb discursos de caràcter força etnocèntrics i, en alguns casos, fins i tot racistes. En publicitat i en altres tipus de telesèries, es recorre també a la imatge estereotipada del negre, però se li intenta donar una interpretació positiva (tot i que mai pot ser realment positiva, doncs és estereotipada).

La imatge estereotipada és especialment greu en les pel□lícules, que arriben a presentar una visió negativa i ridícula del continent i de les seves societats. El manteniment de vells estereotips en els films és particularment impacant, doncs el cinema contribueix decisivament a la formació de l'imaginari occidental. És molt preocupant que la tendència generalitzada a presentar una imatge més digna del continent africà no hagi arribat a les pel□lícules (tot i que hi hagi excepcions honroses). El cinema d'autor ha fet esforços, puntualment, per canviar els plantejaments amb que es presenta el continent africà, però el cinema comercial (que és el que majors índex d'audiència assoleix en televisió) no ha evolucionat positivament: la indústria cinematogràfica fins ara no ha mostrat gaire sensibilitat per aquest tema.

La visió exòtica és un tòpic clàssic que encara es manté en vigor. Les pel□lícules i els documentals (etnogràfics o no) amb freqüència mostren Àfrica com un continent completament estrany, i els africans com individus que practiquen costums rars. Per donar aquesta impressió es solen triar els grups més marginals del continent, i només es filmen les seves pràctiques menys occidentalitzades. En aquesta aproximació exòtica, s'intenta buscar a l'Àfrica tot allò que Occident no té: en moltes ocasions, allò que es presenta no és l'Àfrica real, sinó tots els fantasmes reprimits d'Occident.

L'aproximació catastrofista a la realitat africana també ja ha esdevingut clàssica. La propaganda colonial va usar l'argument de la desastrosa situació del continent com un pretext per a intervenir-hi i consolidar la dominació occidental. En l'actualitat, encara es té la idea que Àfrica és un territori on no hi passa res de bo. I és justament aquesta imatge negativa la que transmet la programació televisiva del nostre país. Els programes destinats a l'Àfrica solen estar centrats en problemes socials o en catàstrofes

[58] Sobre la existència, encara, d'una imatge negativa dels africans, consulteu *La imatge de les minories a la televisió. Aproximació qualitativa.* Consell de l'Audiovisual de Catalunya, Barcelona, 1999.

naturals; aquesta tria temàtica és comuna als programes informatius, a molts documentals, a la majoria de teleinformatius i a gairebé tots els programes religiosos. Però la visió negativa del continent africà no s'aconsegueix només a través de la presentació de fenòmens tràgics, sinó també mitjançant un tractament especial d'aquest temes. En molts casos es trien les imatges més cruentes, es generalitzen fets aïllats o s'utilitza vocabulari impactant per reforçar el dramatisme. Aquesta visió negativa del continent, molt parcial, sol ser assumida pel telespectador perquè sovint no té ocasió de contrastar aquest tipus de materials amb d'altres que ofereixin una imatge més positiva d'Àfrica.

L'herència colonial també és patent en un altre tipus de tractament de la realitat africana: el paternalista. En realitat, molts programes encara difonen la idea de que els africans són inferiors als europeus i que, per tant, necessiten l'ajuda dels occidentals per millorar la seva situació. En l'actualitat aquest discurs ja no es sol presentar en termes racials, sinó més aviat culturals (els africans es cataloguen com individus que encara no han arribat al nostre nivell de progrés), però l'estigmatització de la població africana segueix vigent. Aquest tracte paternalista és essencial en els programes religiosos, així com en algunes telesèries i en bastants documentals (tot i que en alguns reportatges hi és completament absent). La gran majoria de les pel□lícules de temàtica africana que s'emeten per televisió contribueixen a reforçar la mentalitat paternalista, en centrar-se en les vivències de determinats europeus en missions messiàniques i condemnar els africans a papers secundaris com auxiliars dels blancs.

En alguns casos, la visió del continent africà és condicionada per determinats interessos d'Occident. Alguns documentals estan finançats per sponsors que imposen una determinada òptica als realitzadors. Els teleinformatius i els programes d'informació depenen de grans agències de premsa, que en molts casos mantenen estrets vincles amb potències neocolonials o amb grans lobbys econòmics. Els programes religiosos difonen la imatge d'Àfrica que interessa a l'Església.

El manteniment de vells estereotips racistes es deu, en certs casos, a la manca d'informació. Al nostre país, per manca de tradició africanista, no es disposa de gaire coneixement d'allò que passa al continent africà. Aquesta manca d'informació es fa patent en un gran nombre de documentals i de programes religiosos, i fins i tot afecta a alguns teleinformatius. L'escassetat de coneixements sobre Àfrica és també el motiu de la posició marginal que ocupa el continent africà a programes musicals i concursos.

Actualment, els realitzadors televisius mostren una certa sensibilitat per modificar la imatge que s'oferia d'Àfrica i dels africans. Aquesta preocupació és palpable en la pràctica totalitat dels programes religiosos, en molts documentals, en la majoria de les telesèries de nova realització, en quasi tots debats, en bastants anuncis i en gairebé tots programes infantils. I el que encara és més positiu: aquesta inquietud no només es reflecteix en els programes dedicats explícitament a l'Àfrica, sinó que també ha arribat a les referències a africans en d'altres tipus de programació (com algunes sèries espanyoles o determinats documentals sobre temes diversos).

El discurs televisiu sobre la realitat africana guanya en correcció. Però les declaracions d'intencions avancen més de pressa que la pràctica periodística. Moltes vegades es compagina un discurs de bones intencions amb un missatge de fons tòpic o incorrecte. Això ens demostra que, tot i que hi ha molta preocupació per abordar la

realitat africana de forma diferent, o no s'ha assumit realment aquest discurs, o encara no s'ha trobat el mode per a fer-lo realitat. Entre els programes que combinen la correcció en el discurs amb visions estereotipades es podrien mencionar els programes religiosos, bastants documentals i algunes pel□lícules.

La immigració ocupa un lloc especial en la nova sensibilitat cap a les realitats africanes. El tema migratori és força present a debats, documentals, informatius i teleinformatius (òbviament, desperten molt més interès els africans residents a la Unió Europea que els que segueixen al seu país d'origen). La major part de la programació sobre població d'origen estranger és de bona qualitat, doncs es té molta cura en no ferir sensibilitats i se li dóna un tractament estudiat en detall. Malgrat tot, en programes no dedicats específicament al tema de la immigració, la visió que es dóna d'aquest fenomen pot ser molt negativa (és el cas d'alguns informatius i programes d'entreteniment).

També la solidaritat és força present a la programació televisiva. Si bé anteriorment només es comentaven determinades iniciatives als teleinformatius, debats, programes religiosos i documentals, en l'actualitat la cooperació internacional és present a programes com les telesèries, i fins i tot ja es comença a utilitzar com argument publicitari. Però tot i l'increment de la presència del moviment solidari en la programació televisiva, el discurs sobre l'ajuda internacional no és tan correcte com l'emprat per parlar de la immigració. En primer lloc, sol haver-hi una certa tendència al dramatisme: presentar una situació crítica es considera un bon mitjà per incrementar els ingressos de les organitzacions humanitàries. Per altra banda, es sol reforçar l'estereotip paternalista, en presentar els occidentals com els principals agents del desenvolupament del Tercer Món. En aquest sentit, la visió paternalista té molt bona acollida, doncs estimula la pròpia estimació dels occidentals, que es poden sentir necessaris a alguna banda. Fins i tot quan es parteix d'un discurs crític amb Occident, es sol caure en un altre tipus de paternalisme, doncs es sol presentar l'ajuda de determinats sectors socials occidentals com l'única forma que té el continent africà de defensar-se de les nocives influències d'Occident. Si el continent africà es presenta tan sols en espais dedicats a la solidaritat, es reforça la imatge d'un contingut desvalgut, necessitat. És per això que és molt important que s'incrementi la seva presència en d'altres programes (teleinformatius, programes culturals, programes esportius...). En alguns espais dedicats a la solidaritat (com determinats documentals o programes d'entreteniment) es cau en un tractament en excés melodramàtic, que fomenta més l'horror que la comprensió, i que no facilita en absolut el coneixement del funcionament de les societats africanes.

Darrerament, a Occident, la creixent influència dels pensaments feminista i ecologista ha provocat que molts programes televisius de temàtica africana girin en torn a preocupacions ecològiques i de gènere. Però aquesta nova visió, en molts casos, es planteja des d'un punt de vista completament etnocèntric, i contribueix a l'estigmatització de les poblacions locals (és el cas de molts documentals i d'algunes pel□lícules).

Tot i que s'ha ampliat notablement el nombre de programes dedicats a la realitat africana, i que aquests cada cop utilitzen un discurs més correcte, no és gaire probable que aquest tipus de programes aconsegueixin modificar la percepció que el telespectador té de l'Àfrica Negra, doncs la major part de la programació (pel□lícules, documentals, programes d'entreteniment...) no participen d'aquest discurs. En molts

casos, al televident li manquen elements de referència per a contextualitzar els programes de major qualitat (per exemple, alguns documentals no són prou comprensibles per al públic espanyol, doncs els teleinformatius no subministren de forma regular notícies sobre determinades realitats africanes). En d'altres casos, com en el dels programes musicals, les iniciatives lloables fracassen per manca de continuïtat, doncs queden aïllades.

La nova imatge del continent africà i dels africans que es difon en alguns programes televisius no és completament exempta d'efectes negatius. En realitat, ha aparegut una nova imatge estereotipada del negre, tot i que se li intenta donar un matís "positiu". Aquesta visió de l'africà (que trobem en els anuncis i en algunes telesèries) és tributària de la imatge colonial: al negre se'l considera ben dotat per als esports, per a la música, per a la dansa i per a la festa. En molts casos la moda ètnica imperant no és sinó una reinterpretació moderna de l'exotisme, en la que l'únic que es valora de qualsevol objecte és la seva estranyesa.

En alguns casos, la nova visió de l'Àfrica sorgeix de la revisió de la història colonial, i per tant reflecteix el sentiment de culpa dels europeus envers les poblacions africanes. Aquest tipus de pensament acaba generant un nou tòpic: el de la bondat de l'africà. En determinats tipus de programes (com certs debats o telesèries) seria difícil presentar a un africà com protagonista negatiu, doncs es pensaria que podria resultar ofensiu per a tota la raça negra. Però no hi ha cap justificació possible per a una idealització dels africans (que poden tenir tants valors negatius com els occidentals).

El major perill que comporta la nova imatge estereotipada del negre és una revifalla de l'essencialisme. Cada cop és més freqüent, en la programació televisiva, que els individus es classifiquin en funció del seu color de pell. Tot i que la nova visió dels africans es presenta com antirracista, fomenta un nou tipus de discriminació, en donar més importància al color de pell d'un individu que a les seves característiques personals. Aquest tipus de tractament és molt freqüent a la publicitat, als programes infantils i a les telesèries nordamericanes, però comença a estendre's als debats i a les telesèries espanyoles.

L'esforç per a que la televisió serveixi per a incrementar el coneixement de la realitat africana i el respecte entre col□lectius és molt positiu, però encara és del tot insuficient. És necessari contribuir a aquest intent amb mesures que complementin les iniciatives que ja són en marxa. En primer lloc, seria necessari incrementar la presència del continent africà en tots els àmbits (com ja s'ha fet amb el fenomen de la immigració). La presència de referents africans als programes d'economia, culturals o musicals seria bàsic per a que els catalans ampliessin el seu coneixement de les realitats africanes. Si s'eliminés la tendència eurocèntrica de la programació, s'ampliaria notablement l'imaginari dels televidents (en realitat, Oceania i algunes parts d'Àsia tampoc són gens presents a la televisió).

La presentació dels africans hauria de lliurar-se de qualsevol tipus de paternalisme. Per això, seria convenient normalitzar el tractament dels personatges negres (tal i com ja s'ha fet en els programes esportius o en l'apartat d'esports dels teleinformatius); a més, seria positiva la participació directa dels africans, sense mediadors, en els diferents programes. En tot cas, els esforços per lluitar contra el

racisme biològic haurien d'estendre's també al combat contra l'etnocentrisme, doncs aquest segueix essent una assignatura pendent de la programació televisiva.

Per oferir una imatge més correcte dels africans, es podria incrementar la col·laboració entre les nostres televisions i la indústria cinematogràfica africana, doncs molts dels tics negatius detectats en la programació televisiva estan marcats per l'origen del producte. S'hauria d'estudiar la conveniència d'optar per la projecció de pel·lícules africanes, per la coproducció de reportatges amb televisions africanes, per la realització conjunta de programes i per les col·laboracions tècniques de professionals africans en rodatges al continent africà. Seria un mitjà per oferir una altra visió de l'Àfrica i alhora potenciar el sector audiovisual africà. Paral·lelament, s'haurien d'eliminar de la programació aquells espais que, tot i tenir bons resultats comercials, presentessin la realitat africana de forma poc respectuosa.

En darrer lloc, seria positiu incrementar el suport a les produccions locals de temàtica africana, doncs tenen tendència a oferir una imatge millor que les produccions comprades a l'exterior. Per garantir que aquestes produccions tinguessin l'adequat nivell es podria comptar amb el suport d'experts en les diferents matèries (locals o estrangers).

Tot i els defectes ressenyats anteriorment, s'ha incrementat substancialment el nombre de programes que ofereixen una visió més correcta del continent africà (és evident, per exemple, en el cas dels documentals o dels debats). Les produccions locals mostren molta preocupació per no reproduir imatges tòpiques, la qual cosa s'ha de valorar molt positivament (tot i que els resultats no són sempre els esperats). És per això que cal aprofundir en les línies de treball ja assajades, doncs és possible millorar notablement la qualitat de la programació de temàtica africana.